ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ

Τεύχος 39, Ιούνιος 2019

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

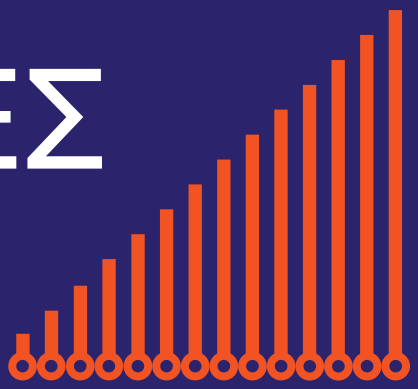

- **Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις**
- **Δημόσια οικονομικά**
- **Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές**
- **Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι**
- **Ειδικά Θέματα**

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:
ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνος Σύνταξης:
Νικόλαος Ροδουσάκης

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:
Ρωξάνη Καραγιάννη
Κωνσταντίνος Λοΐζος
Βλάσης Μισσός
Φωτεινή Οικονόμου

Γλωσσική και Τυπογραφική Επιμέλεια:
Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων Πληροφορίες:
Εύα Τουλίτση
Τηλ.: 210 3676347

Παραγωγή:
[βιβλιοτεχνια]
Παππάς Φώτιος και ΣΙΑ Ο.Ε.

Copyright 2019
ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό ***ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ*** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

ISSN 1109-6284 (Έντυπο) ISSN 2623-3681 (Ηλεκτρονικό)

Περιεχόμενα

Τεύχος 39 - Ιούνιος 2019

Editorial 3

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις 4

1.1. **Κύριες συνιστώσες της ζήτησης: Εξελίξεις και προοπτικές,** *Γιάννης Παναγόπουλος, Αικατερίνη Τσούμα* 4

1.2. **Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη,** *Γιάννης Παναγόπουλος* 16

1.3. **Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ,** *Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα* 19

1.4. **Διεθνές περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας,** *Αριστοτέλης Κουτρούλης* 22

2. Δημόσια οικονομικά 28

2.1. **Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους,** *Χρήστος Τριαντόπουλος* 28

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές 33

3.1. **Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας,** *Ιωάννης Χολέζας* 33

3.2. **Βασικοί δείκτες ανισότητας εισοδήματος στην ΕΕ15,** *Βλάσης Μισσός* 41

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι 45

4.1. **Ανάλυση των τάσεων και μεγεθών του τουρισμού στην Ελλάδα,** *Νίκος Βαγιονής, Νικόλαος Ροδουσάκης* 45

4.2. **Εξελίξεις στη χρηματοδότηση της ανάπτυξης: Η ίδρυση της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας,** *Κωνσταντίνος Λοΐζος* 50

4.3. **Εξελίξεις στον ελληνικό αγροτικό τομέα,** *Ιωάννα Ρεζίτη* 53

4.4. **Εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων,** *Αθανάσιος Χύμης* 61

Ειδικά Θέματα 67

Πολυδιάστατη ανάλυση της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας, *Θεόδωρος Τσέκερης* 67

Editorial

Ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας στο πρώτο τρίμηνο του 2019 παραμένει σε τροχιά ανόδου, αλλά αποδυναμωμένος σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Αυτό επιβεβαιώνει πως συνεχίζεται η πορεία ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας για ένατο διαδοχικό τρίμηνο, ενώ σε απόλυτα μεγέθη το ΑΕΠ της χώρας είναι το υψηλότερο από το πρώτο τρίμηνο του 2012. Σύμφωνα, τέλος, με τις προβλέψεις του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2020-2023, η οικονομία της Ελλάδας αναμένεται να αναπτυχθεί φέτος με ετήσιο ρυθμό 2,3%, ενώ από την πλευρά της η Κομισιόν αναμένει ανάπτυξη στην περιοχή του 2,2%, έναντι του 1,9% και 1,8% που εκτιμά η Τράπεζα της Ελλάδος και το ΚΕΠΕ, αντίστοιχα.

Το κρίσιμο στοίχημα, όμως, είναι η δυναμική που αναπτύσσεται, στη σκιά και της επιβράδυνσης της οικονομίας της Ευρωζώνης, και του διευρυνόμενου οικονομικού χάσματος μεταξύ της χώρας μας και του Βορρά της Ευρωζώνης. Αρκετοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η εν λόγω διαφοροποίηση αντανακλά σημαντικές αποκλίσεις παραγωγικότητας εντός του ευρωζωνικού συστήματος.

Το ζήτημα της ενίσχυσης της παραγωγικότητας αποτελεί κεντρική προτεραιότητα της χώρας και του συνόλου των χωρών της Ευρωζώνης. Το ΚΕΠΕ αναμένεται να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο και να είναι αρωγός στην προσπάθεια αυτή, ως το «Ελληνικό Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας» («National Productivity Board»-NPB). Σύμφωνα με τη σύσταση των πέντε Προέδρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (10083/16/ ECOFIN 590 UEM 248), κάθε χώρα-μέλος της Ευρωζώνης οφείλει να συστήσει NPB. Η ελληνική Κυβέρνηση, βάσει του Νόμου 4605/2019, κατέστησε το ΚΕΠΕ ως το ελληνικό NPB, το οποίο συνεργάζεται ισότιμα με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά εθνικά συμβούλια.

Ως είθισται, το 39ο τεύχος του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* περιλαμβάνει δύο μέρη. Στα άρθρα του πρώτου μέρους παρουσιάζονται οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης, του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, και του διεθνούς μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Επιπροσθέτως, παρουσιάζονται και οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ, ενώ η πορεία των δημοσιοοικονομικών μεγεθών εξετάζεται με την ανάλυση της εξέλιξης και διάρθρωσης του δημόσιου χρέους.

Εξετάζονται, επίσης, οι εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας καθώς και το θέμα της ανισότητας εισοδήματος στην ΕΕ15. Σε ό,τι αφορά τον τομέα των αναπτυξιακών και κλαδικών πολιτικών, αναλύονται οι τάσεις του τουρισμού στην Ελλάδα, οι αλλαγές που επιφέρει στη χρηματοδότηση η ίδρυση της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας, οι εξελίξεις στον ελληνικό αγροτικό τομέα καθώς και στο εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων.

Τέλος, με αφορμή ότι το ΚΕΠΕ αποτελεί το ελληνικό NPB, το δεύτερο μέρος του περιοδικού φιλοξενεί το άρθρο «Πολυδιάστατη ανάλυση της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας», το οποίο, όπως καταδεικνύει και ο τίτλος του, εστιάζει στο ζήτημα της παραγωγικότητας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΟΔΟΥΣΑΚΗΣ
Υπεύθυνος Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 39, 2019, σσ. 4-15

1.1. Κύριες συνιστώσες της ζήτησης: Εξελίξεις και προοπτικές

1.1.1. Εισαγωγή - Εγχώρια και εξωτερική ζήτηση

Γιάννης Παναγόπουλος

Αξιοποιώντας τα υπάρχοντα καταγεγραμμένα στοιχεία μπορούμε να αναλύσουμε εδώ την πορεία της ελληνικής οικονομίας. Η πρώτη διαπίστωση, με βάση τον Πίνακα 1.1.1, είναι η ελαφρά βελτίωση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας, στο σύνολό της, σε σχέση με το 2017. Πιο συγκεκριμένα, για το 2018, η μεγέθυνση της οικονομίας ήταν της τάξης του 1,9% (+0,4% σε σχέση με το 2017 (1,5%)). Μάλιστα θα μπορούσαμε εν συντομία να επισημάνουμε ότι ο λόγος της βελτιωμένης αυτής πορείας στη μεγέθυνση του ΑΕΠ θα πρέπει να αναζητηθεί κυρίως στο θετικό πρόσημο μεταβολής, σε σχέση με το 2017, που έχουν τόσο η ιδιωτική κατανάλωση (1,1%) όσο και η σαφώς υψηλότερη αύξηση των εξαγωγών σε σχέση με τις εισαγωγές (8,4% έναντι του 4,2%). Αντίθετα, αρνητική (ανασταλτική), σε σχέση με το 2017, αναδεικνύεται η συμβολή τόσο της δημόσιας κατανάλωσης (-2,5%) αλλά κυρίως των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (-12,2%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

	Σε εκατ. ευρώ (σε τρέχουσες τιμές)	Ετήσια % μεταβολή (σε σταθερές τιμές)	
	2018	**2017**	**2018**
Ιδιωτική κατανάλωση	125.614	0,9	1,1
Δημόσια κατανάλωση	35.363	-0,4	-2,5
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	20.454	9,1	-12,2
Εγχώρια ζήτηση*	181.431	1,56	-1,28
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	66.736	6,8	8,7
Εξαγωγές αγαθών	36.637	5,7	8,4
Εξαγωγές υπηρεσιών	30.099	8,5	9,3
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	67.218	7,1	4,2
Εισαγωγές αγαθών	58.085	7,1	1,1
Εισαγωγές υπηρεσιών	9.133	9,1	14,4
Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (% ΑΕΠ)	-0,26		
ΑΕΠ	184.714	1,5	1,9
Συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ			
Εγχώρια ζήτηση*		1,62	-1,32
Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών		-0,27	1,34
Μεταβολή αποθεμάτων		0,01	1,80

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί και EC Forecasting, Spring 2019.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

Με βάση τις υπάρχουσες συνιστώσες της καταγεγραμμένης *εγχώριας ζήτησης* –σε σχέση με το 2017– η *ιδιωτική κατανάλωση* αποτελεί, σε τριμηνιαία βάση, την πιο σταθερή θετική συμμετοχή στη μεγέθυνση του ΑΕΠ για το 2018 (από 0,5% έως 1,1%). Επιπρόσθετα, στο Διάγραμμα 1.1.1α, καταγράφεται η θετική συνεισφορά της συνιστώσας αυτής στο 0,75. Από την άλλη πλευρά, *η δημόσια κατανάλωση* παρουσίασε σε όλα τα τρίμηνα του 2018 μια συνεχή μείωση (από -0,3% έως -4,5%). Σε μια αντιθετική κατάσταση μεταξύ 2017 και 2018 δείχνουν να κινούνται οι *ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου*. Πιο αναλυτικά, για το 2018 οι πάγιες επενδύσεις κινήθηκαν με μέσο ρυθμό της τάξης του -12,2% (παρουσιάζοντας σε όλα τα τρίμηνα αρνητικά ποσοστά, με εξαίρεση το 2018Q2 όπου υπάρχει μια θετική μεταβολή της τάξης του 19,2%). Από την άλλη πλευρά, το 2017 η συγκεκριμένη συνιστώσα είχε θετικό πρόσημο τόσο σε ετήσια (+9,1%) όσο και σε τριμηνιαία βάση (με εξαίρεση το 2017Q2). Συνολικά, οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε σημαντικές διακυμάνσεις τη συμβολή της *εγχώριας ζήτησης* στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια του 2018, σε σχέση με τις αντίστοιχες εξελίξεις του 2017. Έτσι, όπως παρουσιάζεται και στον Πίνακα 1.1.1 αλλά και το Διάγραμμα 1.1.1α, η *εγχώρια ζήτηση* από την ετήσια αύξηση κατά 1,56% το 2017 πέρασε σε μείωση κατά 1,28% το 2018.

Διαφορετική από την καταγεγραμμένη εγχώρια ζήτηση αναδεικνύεται η πορεία του εξωτερικού τομέα (ζήτησης), κατά τη διάρκεια του 2018, η οποία περιλαμβάνει κυρίως το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Πιο αναλυτικά, φαίνεται πως μία σειρά ευνοϊκών εξωγενών παραγόντων που σχετίζονται βασικά με τη σχετικά καλή πορεία της διεθνούς ζήτησης, επηρέασαν θετικά τις εξαγωγές οι οποίες ενισχύθηκαν σημαντικά και στα τέσσερα τρίμηνα του έτους (2018), γεγονός που συνέβη, σε μικρότερο βαθμό, και στα τέσσερα τρίμηνα του 2017. Σε θετικό, πλην όμως μικρότερο ρυθμό μεγέθυνσης, δείχνουν να κινούνται και οι εισαγωγές της χώρας. Το στοιχείο αυτό φαίνεται να υποστηρίζεται και από τη σχετικά καλή πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης όλο το 2018 (όπως και το 2017). Εν κατακλείδι οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε έναν θετικό ρυθμό αύξησης των εξαγωγών, το 2018, κατά 8,7%, ενώ οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 4,2%. Το τελικό αποτέλεσμα, για το συνολικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, ήταν μια βελτίωση –σε σχέση με το 2017– στην αποτίμηση του ισοζυγίου ως ποσοστού του ΑΕΠ (από -1,1% σε -0,26%). Σε ό,τι αφορά τώρα τη συμβολή του ισοζυγίου στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, διαπιστώνεται η θετική συνεισφορά του στο επίπεδο των 1,34 ποσοστιαίων μονάδων για το 2018 εν αντιθέσει με την αρνητική συνεισφορά του 2017 (βλέπε Διάγραμμα 1.1.1.β).

Πέρα από τις παραπάνω εξελίξεις στα μεγέθη της εγχώριας ζήτησης και του εξωτερικού τομέα, γίνεται αντιληπτό ότι, για το έτος 2018, υπάρχει αξιοσημείωτη θετική συμβολή, για την αύξηση του ΑΕΠ, από την καταγεγραμμένη πορεία των αποθεμάτων. Όπως προκύπτει με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, η συμβολή αυτή διαμορφώθηκε για το σύνολο του έτους στις 1,8 ποσοστιαίες μονάδες, επίπεδο πολύ σημαντικό σε σχέση με τη σχεδόν μηδενική συμβολή τους το 2017 (Πίνακας 1.1.1). Η συσσώρευση αυτή των απο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1α
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

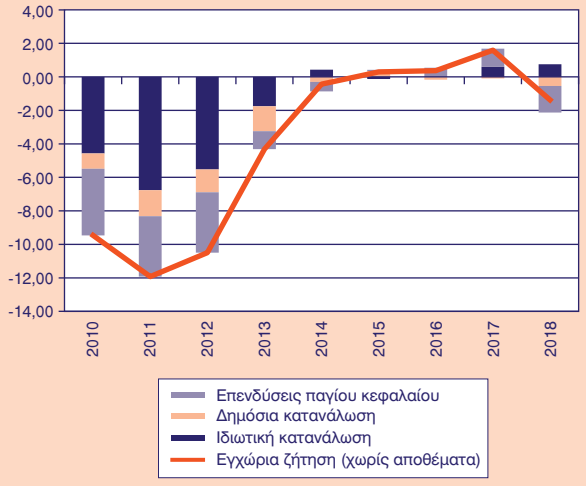

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1β
Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

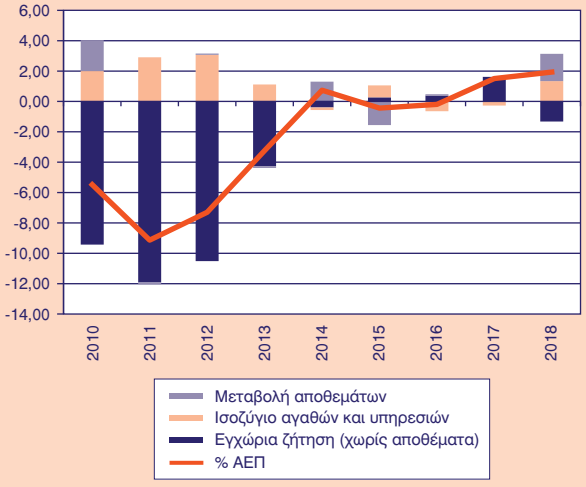

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

θεμάτων είναι ενδεικτική μίας κάποιας αδυναμίας της εγχώριας ζήτησης για την επαρκή απορρόφηση παραγόμενων και εισαγόμενων προϊόντων. Η περαιτέρω πορεία της αύξησης της ιδιωτικής και της δημοσίας κατανάλωσης αλλά και των πάγιων επενδύσεων θα κρίνει τη σημασία των αποθεμάτων αυτών για τον μελλοντικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ.

Σε ό,τι αφορά την πορεία του Δείκτη Οικονομικού Κλίματος (ΔΟΚ), ως μελλοντικού «πληρεξούσιου» της ζήτησης, είναι γνωστό ότι, όπως και κάποιοι άλλοι δείκτες προήγησης, προσφέρει σημαντική πληροφόρηση τόσο από την πλευρά των επιχειρήσεων αλλά και από την πλευρά των καταναλωτών για τις εξελίξεις στην οικονομία. Είναι επίσης ένας σημαντικός πρόδρομος δείκτης της οικονομίας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την πρόβλεψη των άμεσων εξελίξεων που αφορούν τη μελλοντική πορεία μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Όπως καταδεικνύεται από το Διάγραμμα 1.1.2 ο ΔΟΚ, από τις αρχές του 2018 μέχρι τον Απρίλιο του 2019, κινείται σε ένα μέσο επίπεδο της τάξης των 101,7 μονάδων. Μάλιστα τον Απρίλιο του 2019 είχαμε μια οριακή πτώση στις 100,3 μονάδες, σε σύγκριση με το προαναφερθέν μέσο επίπεδο των 101,7 μονάδων. Κατ' επέκταση και με βάση τον συγκεκριμένο δείκτη η οικονομική κατάσταση της χώρας βραχυχρονίως παρουσιάζει μια ελαφρά εξασθένηση για τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά[1].

Παρακάτω ακολουθεί μια πιο αναλυτική συζήτηση σχετικά με τη συνεισφορά του ισοζυγίου των αγαθών και υπηρεσιών της χώρας στο ΑΕΠ για το 2018.

Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα (εξαγωγές μείον εισαγωγές) στη μεγέθυνση του ΑΕΠ για το 2018, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, κρίνεται σε γενικές γραμμές θετική και αντανακλά κυρίως τη σημασία της διεθνούς ζήτησης αλλά και του αντιστοίχου διεθνούς οικονομικού κλίματος.

Αναλυτικότερα, θα αναφερθούμε ξεχωριστά για τον ρυθμό μεταβολής των αγαθών και ξεχωριστά για τον ρυθμό μεταβολής των υπηρεσιών. Ξεκινώντας από τις εξαγωγές, να υπογραμμίσουμε ότι οι υπηρεσίες, οι οποίες όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 1.1.1 αποτελούν και το σχετικά μικρότερο τμήμα των εξαγωγών, παρουσίασαν μέση ετήσια αύξηση για το 2018 της τάξης του 9,3%, ενώ τα αγαθά, που ήταν και το μεγαλύτερο τμήμα των εξαγωγών, παρουσίασαν μέση ετήσια αύξηση της τάξης του 8,4%. Αναφορικά με τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, σε αντίθεση με τη δομή των εξαγωγών που είναι πιο ισορροπημένες ως κατανομή, πρέπει αρχικά να επισημάνουμε ότι οι υπηρεσίες αποτελούν μόνο το 13,5% του συνόλου των εισαγωγών. Επιπρόσθετα, οι εισαγόμενες υπηρεσίες είχαν μια πολύ υψηλή μέση ετήσια αύξηση της τάξης του 14,4% (υψηλότερη και από την αντίστοιχη του 2017 που ήταν της τάξης του 9,1%). Σε ό,τι αφορά τα εισαγόμενα αγαθά, η μέση ετήσια αύξησή τους ήταν σαφώς μικρότερη, και πιο συγκεκριμένα της τάξης του 1,1% (και επιπλέον χαμηλότερη από την αντίστοιχη του 2017 που ήταν της τάξης του 7,1%).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2
Δείκτης οικονομικού κλίματος

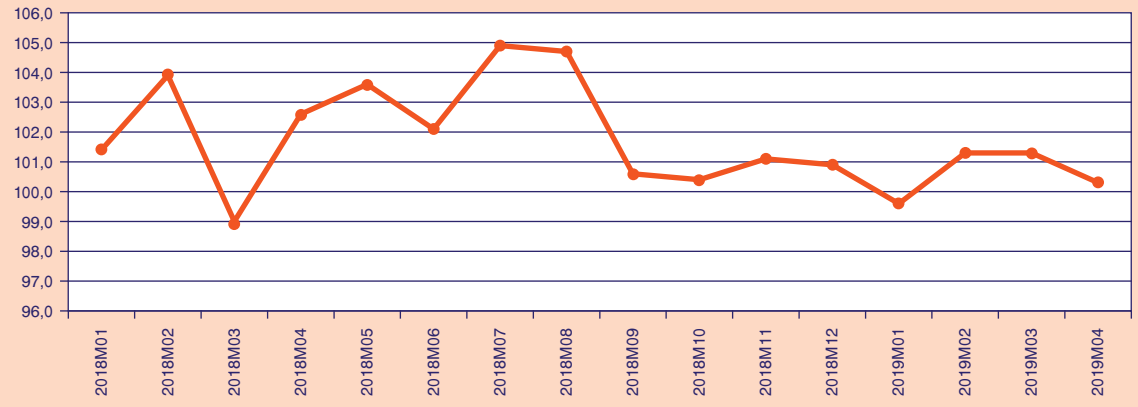

Πηγή: EUROSTAT.

1. Σύμφωνα τώρα με τον δείκτη επιχειρηματικών προσδοκιών στο λιανικό εμπόριο αλλά και τον δείκτη κατασκευών στην οικονομία η γενικότερη εικόνα της οικονομίας δείχνει να είναι είτε αμετάβλητη είτε ελαφρώς χειρότερη (βλέπε Τριμηνιαία Έκθεση ΙΟΒΕ, 1/2019).

Η συνεισφορά του ισοζυγίου των αγαθών και υπηρεσιών στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις 1,34 μονάδες για το 2018, εν αντιθέσει με τις -0,21 μονάδες το 2017. Αναλυτικότερα, παρατηρούμε τη θετική συνεισφορά των εξαγωγών στο ΑΕΠ που εκτιμάται στις 2,77 μονάδες (βελτιωμένη κατά 0,72 μονάδες σε σχέση με το 2017), ενώ από την άλλη πλευρά η (αρνητική) συνεισφορά των εισαγωγών στο ΑΕΠ ήταν της τάξης των 1,44 μονάδων (μειωμένη κατά 0,88 μονάδες σε σχέση με το 2017). Στη βελτιωμένη, σε σχέση με το 2017, αποτίμηση της συνεισφοράς του ισοζυγίου των αγαθών και υπηρεσιών στο ΑΕΠ της χώρας σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η καλή πορεία των τουριστικών εισπράξεων. Η καταγραφή της υψηλότερης συνεισφοράς των εξαγωγών από αυτή των εισαγωγών, από το 2016 στο 2018, καταδεικνύεται και στο Διάγραμμα 1.1.3, όπου διακρίνεται η αλλαγή του μεγέθους και των τάσεων στα αντίστοιχα ιστογράμματα των εισαγωγών και των εξαγωγών.

Να αναφέρουμε, τέλος, ότι η καταγεγραμμένη αρνητική πορεία της εγχώριας ζήτησης το 2018, γεγονός που αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, είτε ως συνεισφορά (-1,32 μονάδες) είτε ως ετήσια μεταβολή (-1,28%), δίνει ένα ειδικό θετικό βάρος στην καθαρή εξωτερική ζήτηση (ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών) αλλά και στη μεταβολή των αποθεμάτων, ώστε να συνεχιστεί η μεγέθυνση του ΑΕΠ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3
Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

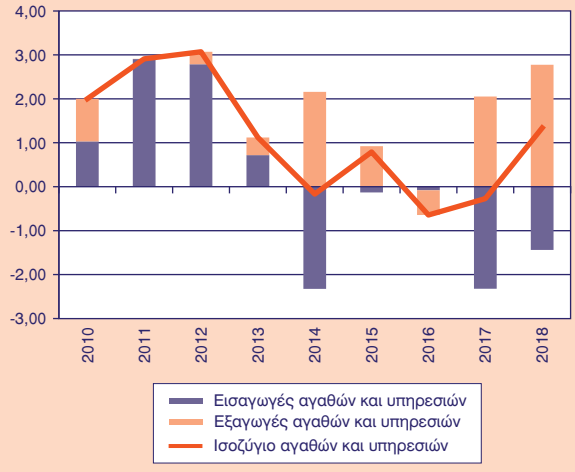

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τον συγγραφέα.

1.1.2. Ιδιωτική κατανάλωση και επενδύσεις

Αικατερίνη Τσούμα

1.1.2.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Βασική πληροφόρηση για την πρόσφατη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης αντλείται από τους *Τριμηνιαίους* και τους *Ετήσιους Εθνικούς Λογαριασμούς*, καθώς και από έναν αριθμό βραχυχρόνιων δεικτών. Ειδικότερα, σε τριμηνιαία βάση και σύμφωνα με τα εποχικά διορθωμένα στοιχεία, ο ρυθμός αύξησης (σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2017) της ιδιωτικής κατανάλωσης κατέγραψε μια κάποια στασιμότητα κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2018, αφού το σχετικό ποσοστό της τάξεως του 1,1% ταυτίζεται με αυτό του τρίτου τριμήνου, σημειώνοντας ταυτόχρονα μικρή ενίσχυση στο δεύτερο εξάμηνο (1,1%) σε σχέση με το πρώτο εξάμηνο (0,9%) του έτους. Σε ετήσια βάση, ο ρυθμός μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης διαμορφώθηκε το 2018 στο 1,1%[2], σημειώνοντας μια μικρή ενίσχυση σε σχέση με το 0,9% που καταγράφηκε για το 2017. Αντίστοιχα, η συνεισφορά της ιδιωτικής κατανάλωσης στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κυμάνθηκε το 2018 γύρω στις 0,8 ποσοστιαίες μονάδες, ενισχυόμενη ελαφρώς σε σχέση με τις 0,6 ποσοστιαίες μονάδες το 2017.

Αναλυτική πληροφόρηση για την πρόσφατη εξέλιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης παρέχουν τα μηνιαία στοιχεία[3] για το λιανικό εμπόριο (Διάγραμμα 1.1.4). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον γενικό δείκτη όγκου, στο τελευταίο τρίμηνο του 2018 καταγράφηκαν καθοδικές τάσεις, στη βάση των επιμέρους ποσοστιαίων μεταβολών κατά μήνα, που υπολογίζονται ως προς την αντίστοιχη περίοδο του 2017. Ειδικότερα, η μέση μεταβολή για το τέταρτο τρίμηνο κυμάνθηκε γύρω στο -0,4%, σε αντίθεση με τις θετικές εξελίξεις στο δεύτερο (μέση μεταβολή 2,5%) και τρίτο (μέση μηνιαία μεταβολή 3%) τρίμηνο του έτους. Οι επιμέρους ποσοστιαίες μεταβολές τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2018 ήταν της τάξεως του -4,1%, 3% και -0,1%, αντίστοιχα, με τη μέση μεταβολή για το σύνολο (δωδεκάμηνο) του 2018 να διαμορφώνεται

2. *Ετήσιοι Εθνικοί Λογαριασμοί*, 1η εκτίμηση. Για τον υπολογισμό χρησιμοποιείται το άθροισμα των αντίστοιχων αποτελεσμάτων του έτους σε μη εποχικά διορθωμένη βάση. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα εποχικά διορθωμένα στοιχεία των *Τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών*, προκύπτει μια οριακή απόκλιση στο μέγεθος αυτό, με τον ρυθμό μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης το 2018 να διαμορφώνεται στο 1,0%. Βλέπε σχετικά το Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ με ημερομηνία 7 Μαρτίου 2019.

3. Στοιχεία σε μη εποχικά διορθωμένη βάση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4
Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

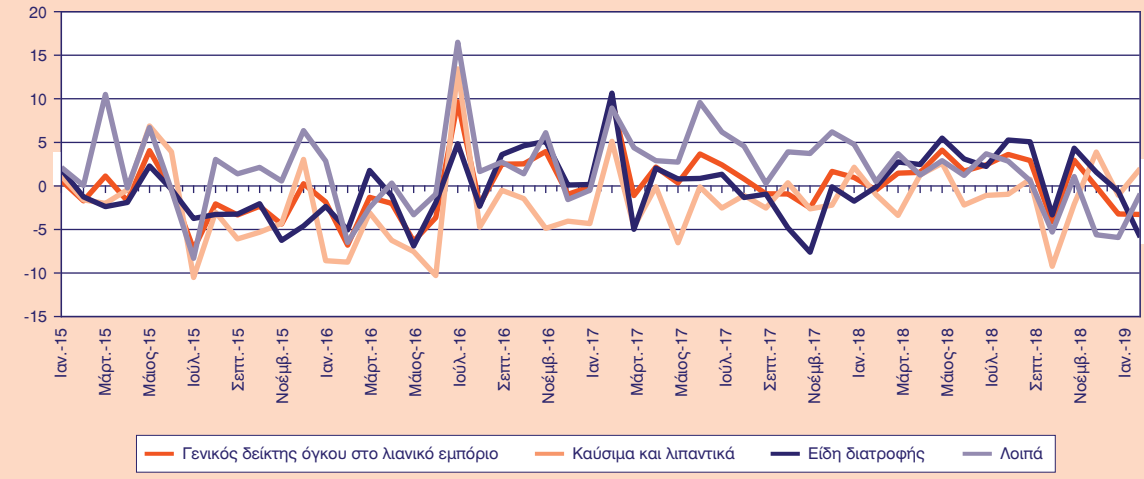

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

έτσι στο 1,4% (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2017), σε σχέση με το 1,3% για το 2017 (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2016). Ταυτόχρονα, τα διαθέσιμα στοιχεία για τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο[4] του 2019 καταδεικνύουν ότι η καθοδική πορεία του δείκτη συνεχίστηκε, αφού οι καταγραφόμενοι ρυθμοί μεταβολής ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2018 ήταν της τάξεως του -3,2% και -3,3%, αντίστοιχα.

Ανατρέχοντας στους επιμέρους δείκτες όγκου για τις κύριες κατηγορίες καταστημάτων του λιανικού εμπορίου, διαφαίνεται ότι το τέταρτο τρίμηνο του 2018 χαρακτηρίστηκε από σημαντική επιβράδυνση της μέσης αύξησης στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής* (0,9%, από 4,2% και 3,7% στο τρίτο και δεύτερο τρίμηνο, αντίστοιχα) και σημαντική πτώση στις κατηγορίες των *καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών* (-2,5%, από -0,4% και 0,6% στο τρίτο και δεύτερο τρίμηνο, αντίστοιχα) και των *λοιπών καταστημάτων* (-3,3%, από 2,4% και 1,8% στο τρίτο και δεύτερο τρίμηνο, αντίστοιχα). Οι επιμέρους ποσοστιαίες μεταβολές για τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2018 ήταν της τάξεως του -3,3%, 4,3% και 1,6%, αντίστοιχα, στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής*, της τάξεως του -9,2%, -2,1% και 3,9%, αντίστοιχα, στην κατηγορία των *καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών* και της τάξεως του -5,3%, 1,1% και -5,6%, αντίστοιχα, στην κατηγορία των *λοιπών καταστημάτων*. Σε συνδυασμό με την πορεία των εν λόγω δεικτών κατά το πρώτο εννεάμηνο του έτους, η μέση μεταβολή για το σύνολο (δωδεκάμηνο) του 2018 διαμορφώθηκε: στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής* στο 2,3% (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2017), σε σχέση με το -0,3% για το 2017 (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2016), καταγράφοντας έτσι μία σημαντική βελτίωση· στην κατηγορία των *καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών* στο -0,8% (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2017), σε σχέση με το -1,8% για το 2017 (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2016), καταγράφοντας έτσι μια επιβράδυνση της πτωτικής πορείας· στην κατηγορία των *λοιπών καταστημάτων* στο 1% (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2017), σε σχέση με το 4,4% για το 2017 (ως προς το αντίστοιχο δωδεκάμηνο του 2016), καταγράφοντας έτσι μια όχι αμελητέα επιβράδυνση της ανοδικής πορείας. Οι συνολικά αρνητικές τάσεις στον τομέα του λιανικού εμπορίου που έχουν καταγραφεί στις αρχές του 2019 αντικατοπτρίζονται και στις εξελίξεις στις τρεις βασικές κατηγορίες καταστημάτων, με τις σχετικές ποσοστιαίες μεταβολές για τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο[5], σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2018, να κυμαίνονται στο -0,6% και -5,9%, αντίστοιχα, στην κατηγορία των *καταστημάτων ειδών διατροφής*, στο -1,1% και 2,0%

4. Τα στοιχεία είναι προσωρινά.

5. Τα στοιχεία είναι προσωρινά.

στην κατηγορία των *καταστημάτων καυσίμων και λιπαντικών* και στο -5,9% και -0,9% στην κατηγορία των *λοιπών καταστημάτων*.

Λεπτομερέστερα στοιχεία αναφορικά με τις πρόσφατες εξελίξεις στο λιανικό εμπόριο αποκτώνται στη βάση της πορείας των επιμέρους δεικτών όγκου στις υποκατηγορίες καταστημάτων. Ειδικότερα, θετικές εξελίξεις καταγράφηκαν συνολικά το 2018, σε σχέση με το 2017 (στη βάση της μέσης μεταβολής του δωδεκαμήνου), μόνο στην κατηγορία *μεγάλα καταστήματα τροφίμων* (3,5% από 0,8% το 2017), ενώ μια εξασθένηση των αρνητικών τάσεων χαρακτήρισε την κατηγορία *τρόφιμα-ποτά-καπνός* (-3,1% από -3,3% το 2017). Οι υπόλοιπες κατηγορίες χαρακτηρίστηκαν κυρίως από μια, κατά περίπτωση περισσότερο ή λιγότερο ευρεία, εξασθένηση των θετικών τάσεων (0,3% από 2,1% το 2017 στην κατηγορία *φαρμακευτικά-καλλυντικά*, 1,3% από 3,3% το 2017 στην κατηγορία *ένδυση-υπόδηση*, 5,1% από 5,9% το 2017 στην κατηγορία *έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός*, και 2,2% από 8,1% το 2017 στην κατηγορία *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη*), ενώ στην κατηγορία *πολυκαταστήματα* σημειώθηκε μία μεταστροφή από την ανοδική πορεία το 2017 σε καθοδική το 2018 (-0,3% από 0,4%). Σε όρους ποσοστιαίων μεταβολών των δεικτών όγκου ανά μήνα, ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, θετική υπήρξε τον Νοέμβριο του 2018 η εξέλιξη στις κατηγορίες *μεγάλα καταστήματα τροφίμων* (5,3%), *ένδυση-υπόδηση* (3,1%), *έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός* (6,9%) και *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη* (9,3%), τον Δεκέμβριο του 2018 στις κατηγορίες *μεγάλα καταστήματα τροφίμων* (1,3%), *τρόφιμα-ποτά-καπνός* (4,1%) και *ένδυση-υπόδηση* (4,3%), ενώ οι πιο σημαντικές μεμονωμένες αρνητικές ποσοστιαίες μεταβολές σημειώθηκαν στο εν λόγω δίμηνο στις κατηγορίες *πολυκαταστήματα* (-8,1% τον Νοέμβριο και -2,9% τον Δεκέμβριο), *φαρμακευτικά-καλλυντικά* (-13,4% τον Δεκέμβριο) και στην κατηγορία *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη* (-2,4% τον Δεκέμβριο). Θετική με διψήφιους ρυθμούς μεταβολής και τους δύο πρώτους μήνες του 2019[6] υπήρξε μόνο η πορεία του δείκτη όγκου στην κατηγορία *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη* (11,2% τον Ιανουάριο και 14,4% τον Φεβρουάριο), ενώ στις υπόλοιπες κατηγορίες οι εξελίξεις υπήρξαν δυσμενείς, με σημαντικούς και σε ορισμένες περιπτώσεις διψήφιους αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής των δεικτών, όπως για παράδειγμα στις κατηγορίες *πολυκαταστήματα* (-14% τον Ιανουάριο και -6,1% τον Φεβρουάριο), *φαρμακευτικά-καλλυντικά* (-9% τον Ιανουάριο και -6,1% τον Φεβρουάριο) και *ένδυση-υπόδηση* (-13,1% τον Ιανουάριο και -4,1% τον Φεβρουάριο).

Επιπρόσθετες ενδείξεις για την πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης σε όρους μηνιαίων δεικτών παρέχουν τα στοιχεία αναφορικά με τη χορήγηση αδειών κυκλοφορίας επιβατηγών (καινούργιων και μεταχειρισμένων) οχημάτων (Διάγραμμα 1.1.5). Σε όρους

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5
Νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων

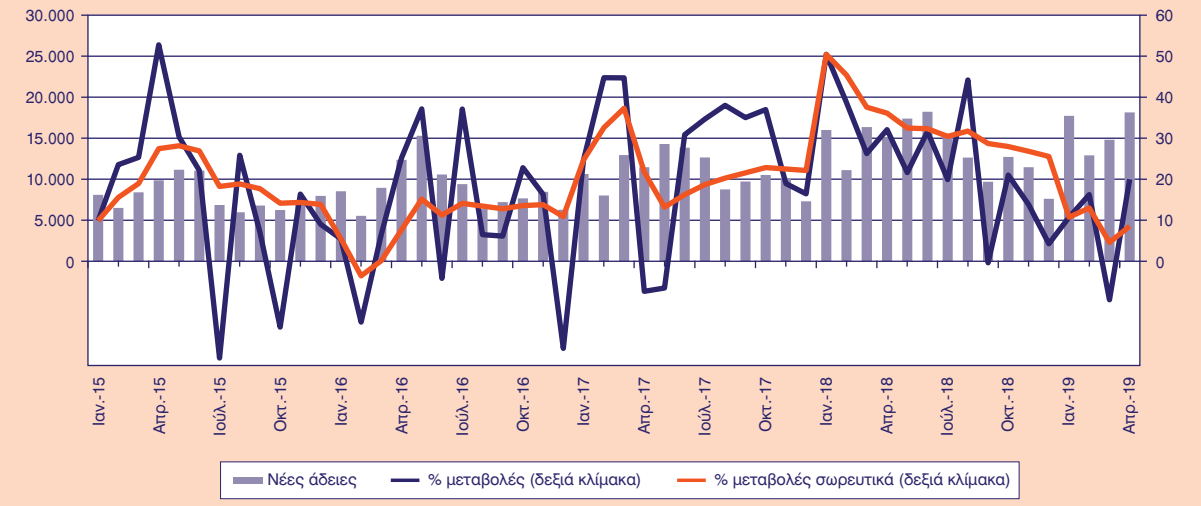

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

6. Όπου τα στοιχεία για τον Φεβρουάριο είναι προσωρινά.

σωρευτικών[7] μεταβολών, το 2018 έκλεισε με μια διψήφια θετική ποσοστιαία μεταβολή για το δωδεκάμηνο της τάξεως του 25,6%, ελαφρά ενισχυμένη σε σχέση με την αντίστοιχη σωρευτική μεταβολή ύψους 22,1% για το σύνολο του 2017. Σε όρους μεμονωμένων μηνιαίων ποσοστιαίων μεταβολών, ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, θετικές υπήρξαν οι εξελίξεις τους τελευταίους τρεις μήνες του 2018, με μια σχετική εξασθένηση τον Δεκέμβριο (21% τον Οκτώβριο, 13,8% τον Νοέμβριο και 4,2% τον Δεκέμβριο), αν και πιο μετριασμένες, συνολικά, σε σχέση με τις αντίστοιχες το 2017 (37% τον Οκτώβριο, 18,9% τον Νοέμβριο και 16,4% τον Δεκέμβριο). Παράλληλα, στις αρχές του 2019, εξακολούθησαν να καταγράφονται θετικοί διψήφιοι ρυθμοί μεταβολής –με εξαίρεση την αρνητική μεταβολή ύψους -9,4% τον μήνα Μάρτιο– ύψους 10,7% τον Ιανουάριο, 16,2% τον Φεβρουάριο και 20% τον Απρίλιο. Εντούτοις, και σε σχέση με τις αντίστοιχες (ως προς το 2017) ποσοστιαίες μεταβολές που είχαν καταγραφεί στις αρχές του 2018 (50,4% τον Ιανουάριο, 38,7% τον Φεβρουάριο, 26,3% τον μήνα Μάρτιο και 32,1% τον Απρίλιο), παρατηρείται μια εξασθένηση της θετικής δυναμικής στις νέες κυκλοφορίες επιβατηγών οχημάτων, η οποία αντικατοπτρίζεται και στις σωρευτικές μεταβολές για τους τέσσερις πρώτους μήνες του 2019, όταν καταγράφηκαν και μονοψήφιοι ρυθμοί μεταβολής για πρώτη φορά από τις αρχές του 2016. Πιο συγκεκριμένα, οι σχετικές σωρευτικές μεταβολές ήταν της τάξεως του 10,7%, 13%, 4,6% και 8,5% τους μήνες Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Μάρτιο και Απρίλιο, αντίστοιχα (σε σχέση με τις μεταβολές ύψους 50,4%, 45,4%, 37,6% και 36,1% κατά τους αντίστοιχους μήνες του 2018).

Οι ως άνω ενδείξεις για την ιδιωτική κατανάλωση και τους επιμέρους δείκτες καταδεικνύουν ότι η εν λόγω βασική μακροοικονομική συνιστώσα εξελίχθηκε θετικά το 2018, εξακολουθώντας να συμβάλλει καίρια στην αύξηση του ΑΕΠ. Παράλληλα, η πορεία της φαίνεται να χαρακτηρίστηκε από μια έλλειψη σημαντικής δυναμικής και, κυρίως, από μια τάση συγκράτησης κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2018. Η διαπίστωση αυτή συνάδει με την πρόσφατη πορεία του (ακαθάριστου) διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ), καθώς και τις εξελίξεις στην (ακαθάριστη) αποταμίευση (Διάγραμμα 1.1.6). Ειδικότερα, μετά την ιδιαίτερα ευνοϊκή για την εξέ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6
Ακαθάριστη αποταμίευση (εκατ. ευρώ) και ποσοστιαία μεταβολή του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ)

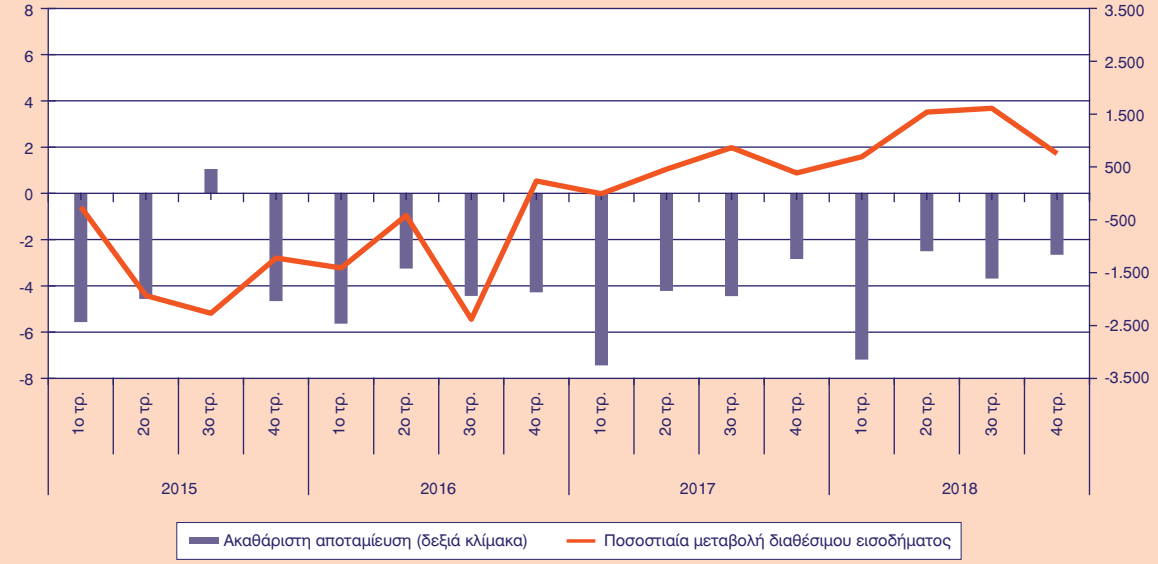

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

7. Οι σωρευτικές μηνιαίες μεταβολές υπολογίζονται ως ποσοστιαίες μεταβολές, σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους, όπου για τον κάθε μήνα αθροίζονται οι νέες κυκλοφορίες από την αρχή του εκάστοτε έτους.

λιξη της ιδιωτικής κατανάλωσης αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος κατά 3,7% στο τρίτο τρίμηνο του 2018, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017, η συγκριτικά μετριασμένη αύξηση κατά 1,7% στο τελευταίο τρίμηνο του έτους φαίνεται ότι επηρέασε προς αυτή την κατεύθυνση και την πορεία της εν λόγω μακροοικονομικής συνιστώσας. Ταυτόχρονα, σταθερά αρνητική παρέμεινε συνολικά για το 2018 η (ακαθάριστη) αποταμίευση των νοικοκυριών αλλά και για ακόμα ένα τρίμηνο, το τελευταίο του 2018, αν και πιο περιορισμένη σε σχέση με το τρίτο τρίμηνο σε απόλυτους όρους και ως ποσοστό του εισοδήματός τους. Οι συνολικές αυτές εξελίξεις δεν επέτρεψαν στα νοικοκυριά να ενισχύσουν κατά περίπτωση την κατανάλωσή τους, ενώ δύναται να δημιούργησαν παράλληλα μεγαλύτερη δυσκολία σε περιόδους κατά τις οποίες αυξήθηκαν ή έστω συσσωρεύτηκαν υψηλές οικονομικές υποχρεώσεις για τα νοικοκυριά.

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη σημασία αποκτά η αξιολόγηση των προοπτικών για την ιδιωτική κατανάλωση στο αμέσως προσεχές διάστημα. Οι πρώτες ενδείξεις από τους διαθέσιμους μηνιαίους δείκτες που αντανακλούν πτυχές της ιδιωτικής κατανάλωσης υποδηλώνουν συνολικά ότι οι όποιες θετικές εξελίξεις δεν αναμένεται να συνοδεύονται από μια άμεση αξιοσημείωτη ενδυνάμωση της δυναμικής της εν λόγω μακροοικονομικής συνιστώσας. Αντίθετα, φαίνεται να συμβαδίζουν με μια στάση σχετικής επιφυλακτικότητας και συγκράτησης, σε εξάρτηση από τις εξελίξεις στο διαθέσιμο εισόδημα, και κυρίως στο εισόδημα εξαρτημένης εργασίας, καθώς και από τις λοιπές οικονομικές επιβαρύνσεις ή ελαφρύνσεις που θα αντιμετωπίσουν τα νοικοκυριά σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να διαμορφώνονται οι επιχειρηματικές προσδοκίες των λιανεμπόρων, όπως καταδεικνύεται στη βάση της πλέον πρόσφατης πορείας του δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο (Διάγραμμα 1.1.7). Ειδικότερα, μετά την άνοδο που σημείωσε ο δείκτης τον Ιανουάριο του 2019 (στο επίπεδο του 23), ακολούθησαν τρεις συνεχόμενοι μήνες πτώσης (στο 13,3 τον Φεβρουάριο, 7,4 τον Μάρτιο και 1,4 τον Απρίλιο), αντανακλώντας την εξασθένηση των όποιων θετικών εκτιμήσεων των επιχειρήσεων αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στον κλάδο. Παράλληλα, αρκετά απαισιόδοξα παρέμειναν συνολικά τα εγχώρια νοικοκυριά, όπως διακρίνεται στη βάση του δείκτη καταναλωτικής εμπιστοσύνης, ο οποίος εξακολούθησε στις αρχές του 2019 να κινείται γύρω από το επίπεδο του -31 που είχε καταγραφεί τον Δεκέμβριο του 2018. Αξίζει, βέβαια, να αναφερθεί ότι η πρόσφατη πορεία του δείκτη καταδεικνύει μια τάση σταδιακής εξασθένησης των συνολικά δυσμενών προσδοκιών των καταναλωτών (ο δείκτης βελτιώνεται συνεχώς από τον Ιούλιο του 2018, με εξαίρεση την ενδιάμεση επιδείνωσή του τον Φεβρουάριο του 2019) (Διάγραμμα 1.1.7).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

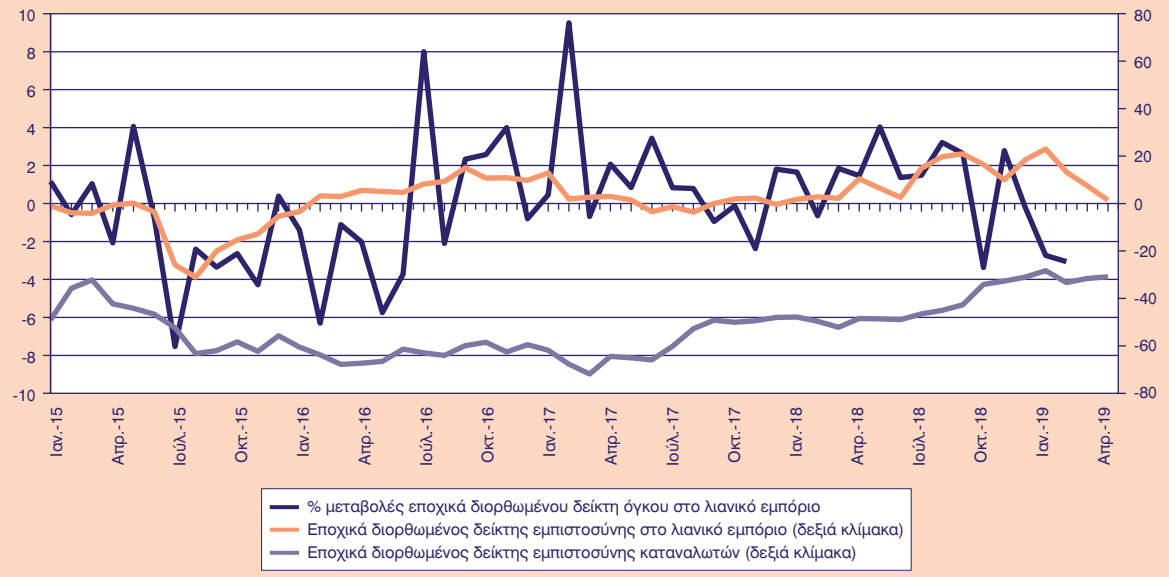

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

1.1.2.2. Επενδύσεις

Καίρια πληροφόρηση για την πρόσφατη πορεία των επενδύσεων σε συνολικό επίπεδο και σε επίπεδο υποκατηγοριών αντλείται από τους *Τριμηνιαίους* και τους *Ετήσιους Εθνικούς Λογαριασμούς*, καθώς και από ορισμένους επιπρόσθετους δείκτες. Σε τριμηνιαία βάση και σύμφωνα με τα εποχικά διορθωμένα στοιχεία, μεγάλη κάμψη καταγράφηκε στο σχετικό μέγεθος κατά το τέταρτο τρίμηνο του έτους, σε συνέχεια της δυσμενούς εξέλιξης των επενδύσεων στο τρίτο τρίμηνο του 2018. Ειδικότερα, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σημείωσε στο τέταρτο τρίμηνο του 2018 πτώση της τάξεως του -27,2%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους. Σε ετήσια βάση, ο ρυθμός μεταβολής της επενδυτικής δαπάνης διαμορφώθηκε το 2018 στο -12,2%[8], σημειώνοντας μεγάλη επιδείνωση σε σχέση με το 9,1% που καταγράφηκε για το 2017. Αντίστοιχα, η συνεισφορά των επενδύσεων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ υπήρξε αρνητική και κυμάνθηκε το 2018 στις -1,6 ποσοστιαίες μονάδες, σε αντιδιαστολή με τη θετική συνεισφορά ύψους 1,1 ποσοστιαίων μονάδων το 2017.

Ανατρέχοντας στις επιμέρους κατηγορίες της επενδυτικής δαπάνης (Διάγραμμα 1.1.8), διαφαίνεται ότι οι δυσμενείς εξελίξεις οφείλονται κυρίως στην πολύ μεγάλη κάμψη που σημειώθηκε στο τέταρτο τρίμηνο του 2018 στην κατηγορία *άλλες κατασκευές* (-36,5%) και την κατηγορία *μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα* (-72,5%). Από τις υπόλοιπες κατηγορίες, πτωτικές τάσεις χαρακτήρισαν επίσης την επενδυτική δαπάνη για *άλλα προϊόντα* (-1,7%). Συνεπώς, κεντρικό ρόλο στις εν λόγω εξελίξεις διαδραμάτισε η επενδυτική δαπάνη τόσο από την κατηγορία των κατασκευών όσο και από κατηγορίες εκτός κατασκευών. Παράλληλα, ανοδική πορεία στο τέταρτο τρίμηνο του 2018 κατέγραψαν οι επενδύσεις στις κατηγορίες *κατοικίες* (32,3%), *αγροτικά προϊόντα* (3,6%), *εξοπλισμός τεχνολογίας, πληροφορικής και επικοινωνίας* (11,8%) και *μηχανολογικός εξοπλισμός*

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.8
Βασικές κατηγορίες των επενδύσεων
Ποσοστιαίες μεταβολές των αλυσωτών δεικτών όγκου με εποχική διόρθωση

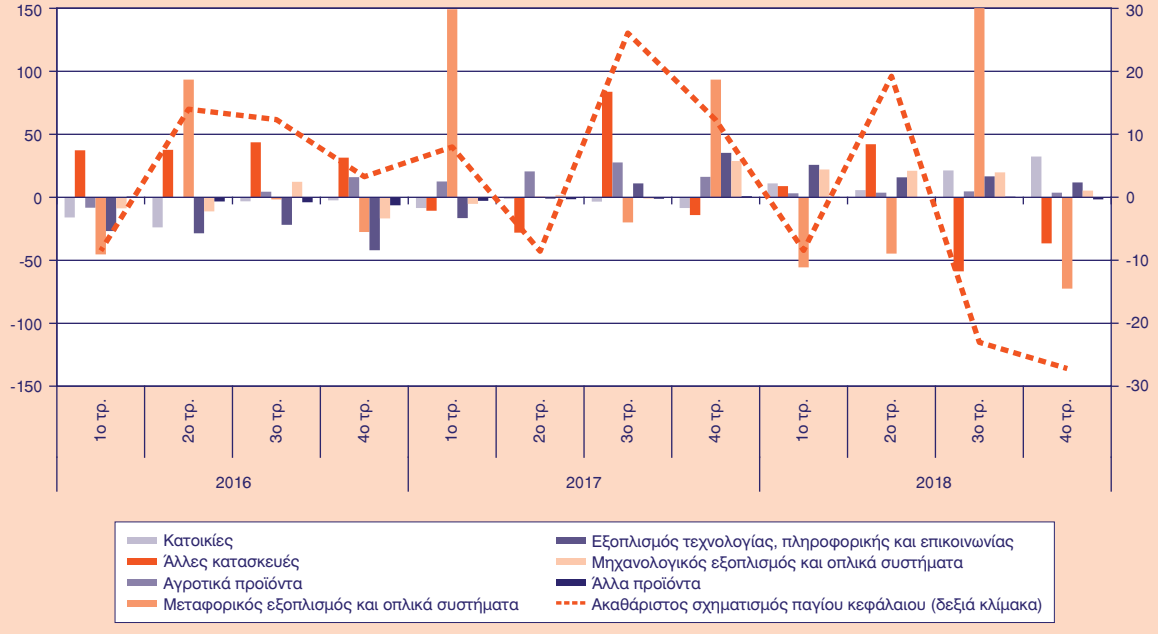

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

8. Για τον υπολογισμό χρησιμοποιείται το άθροισμα των αντίστοιχων αποτελεσμάτων του έτους σε μη εποχικά διορθωμένη βάση. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα εποχικά διορθωμένα στοιχεία των *Τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών*, προκύπτει μια οριακή απόκλιση στο μέγεθος αυτό, με τον ρυθμό μεταβολής του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου να διαμορφώνεται το 2018 στο -12%. Βλέπε σχετικά το Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ με ημερομηνία 7 Μαρτίου 2019.

και οπλικά συστήματα (5,3%). Η θετική αυτή εξέλιξη για την επενδυτική δαπάνη σε *κατοικίες* επιβεβαιώνει την ανάκαμψη της συγκεκριμένης κατηγορίας επένδυσης κατά το 2018, μετά από μια ιδιαίτερα μακρά περίοδο μεγάλης κάμψης. Οι εξελίξεις αυτές αντανακλώνται και στα σχετικά μεγέθη για τη συμβολή των επιμέρους κατηγοριών του ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ το 2018. Ειδικότερα, την προαναφερθείσα συνολική αρνητική συμβολή των επενδύσεων οδήγησαν οι σημαντικές επιμέρους αρνητικές συμβολές των κατηγοριών *άλλες κατασκευές* και *μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα* της τάξεως των -1,2 και -1,1 ποσοστιαίων μονάδων, αντίστοιχα. Η θετική συνεισφορά των κατηγοριών *κατοικίες* (0,1), *εξοπλισμός τεχνολογίας, πληροφορικής και επικοινωνίας* (0,1) και *μηχανολογικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα* (0,4) δεν αποτέλεσε επαρκή αντισταθμιστικό παράγοντα.

Την κάμψη στον κλάδο των κατασκευών εκτός κατοικιών φαίνεται να επιβεβαιώνουν και τα πιο πρόσφατα στοιχεία για τον τριμηνιαίο δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού, που αποτελεί υποκατηγορία του συνολικού δείκτη παραγωγής στις κατασκευές. Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τον εν λόγω δείκτη[9] που καλύπτει έργα όπως αυτοκινητόδρομους, οδούς, αεροδρόμια, αθλητικές εγκαταστάσεις, γέφυρες, αγωγούς, δίκτυα, και λιμενικά έργα, μεταξύ άλλων, η παραγωγή έργων πολιτικού μηχανικού σημείωσε πτώση ύψους -7,3%[10] στο τέταρτο τρίμηνο του 2018, σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017. Σημειώνεται ότι ο δεύτερος επιμέρους δείκτης παραγωγής στις κατασκευές, ο δείκτης παραγωγής οικοδομικών έργων (κτιρίων) που ενσωματώνει κατασκευές κατοικιών, γραφείων, ξενοδοχείων, βιομηχανικών και εμπορικών κτιρίων και λοιπών οικιστικών κτιρίων, μεταξύ άλλων, αυξήθηκε κατά 13,3% στο ίδιο τρίμηνο. Παράλληλα, απαισιόδοξοι παρέμειναν οι συμμετέχοντες στον κλάδο των κατασκευών αναφορικά με τις αναμενόμενες εξελίξεις, όπως καταδεικνύει η πρόσφατη πορεία του δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές που αντανακλά τις σχετικές προσδοκίες (Διάγραμμα 1.1.9). Ειδικότερα, ο εν λόγω δείκτης εξακολούθησε να επιδεικνύει σημαντική αστάθεια, αφού τα συνολικά αρνητικά μηνιαία επίπεδα που σημειώθηκαν μεταξύ Δεκεμβρίου 2018 και Απριλίου 2019 εναλλάσσονται μεταξύ επιδείνωσης και βελτίωσης (-53,1 τον Δεκέμβριο του 2018, -51,3 τον Ιανουάριο του 2019, -61,3 τον Φεβρουάριο, -48 τον Μάρτιο και -49,5 τον Απρίλιο).

Ταυτόχρονα, και σε συμφωνία με τα στοιχεία των *Εθνικών Λογαριασμών* σχετικά με τις επενδύσεις σε κατοικίες, τα στοιχεία του δείκτη[11] οικιστικών κτιρίων

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.9
Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

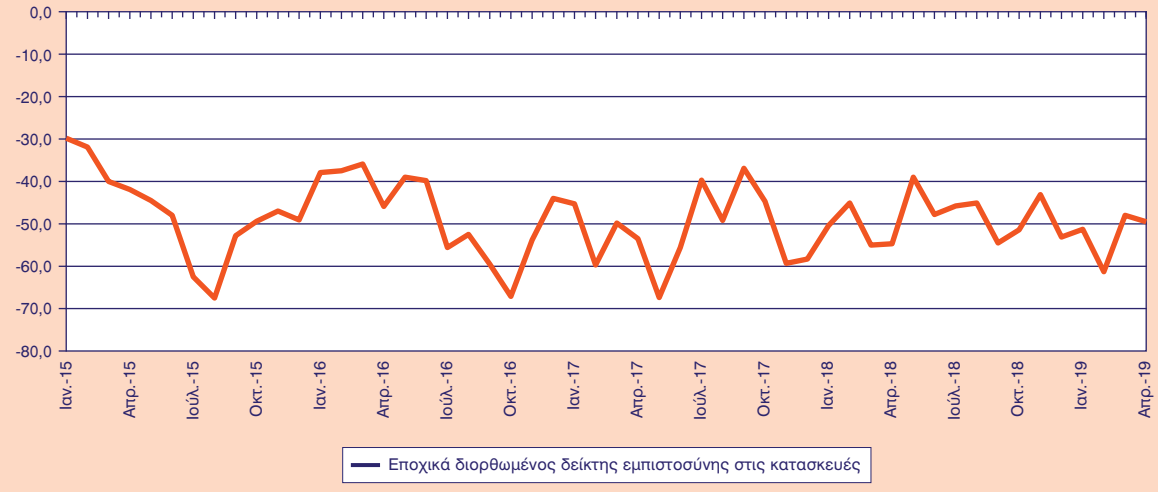

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

9. Χωρίς εποχική διόρθωση και διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό εργάσιμων ημερών.

10. Προσωρινά στοιχεία.

11. Σε μη εποχικά διορθωμένη βάση.

ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών, καταδεικνύουν ότι το 2018 χαρακτηρίστηκε από ιδιαίτερα θετικές εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών. Ειδικότερα, σύμφωνα τόσο με τα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του εν λόγω δείκτη όσο και με την πρόσφατη πορεία της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας[12], διατηρήθηκε μέχρι το τέλος του 2018 η θετική εικόνα που είχε διαπιστωθεί κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς. Οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη οικιστικών κτιρίων, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2017, κινήθηκαν τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2018 στα επίπεδα του 50,5%, 52,3% και 8,3%, ενώ οι ρυθμοί μεταβολής της εκτιμώμενης οικοδομικής δραστηριότητας ήταν τους ίδιους μήνες της τάξεως του 27,6%, 29,1% και 33,1%, αντίστοιχα (Διάγραμμα 1.1.10). Αξίζει να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με την τελευταία διαθέσιμη παρατήρηση για τον Ιανουάριο του 2019, ο δείκτης οικιστικών κτιρίων κινήθηκε οριακά πτωτικά (ρυθμός μεταβολής ύψους -0,7%, σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2018), γεγονός που σε συνδυασμό με τη συγκριτικά περιορισμένη άνοδο του Δεκεμβρίου του 2018 θα μπορούσε να αποτελεί ένα σημάδι συγκράτησης της πορείας ανάκαμψης στον κλάδο. Θα μπορούσε βέβαια να αποτελεί και μια συγκυριακή εξέλιξη στη βάση κάποιας μεταβλητότητας που επιδεικνύει ο δείκτης, δεδομένου ότι η εκτιμώμενη οικοδομική δραστηριότητα εξακολουθεί να παραμένει σε υψηλά επίπεδα στις αρχές του 2019 (ρυθμός μεταβολής της τάξεως του 30,3%).

1.1.2.3. Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο της πληροφόρησης και των ενδείξεων που παρουσιάστηκαν στα παραπάνω αναφορικά με την ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις, προκύπτουν ορισμένα γενικά συμπεράσματα. Αναφορικά με την ιδιωτική κατανάλωση, διαφαίνεται ότι η σημαντική αυτή συνιστώσα της εγχώριας ζήτησης επιδεικνύει μια τάση σταθεροποίησης που ερμηνεύεται και ως έλλειψη επιπρόσθετης δυναμικής. Η διαπίστωση αυτή αναφορικά με τη θετική αλλά συγκρατημένη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης είναι σε συμφωνία με: τις συνολικές οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στη χώρα, δεδομένης της γενικότερης σταθεροποίησης των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών που έχει επιτευχθεί, τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας, την όποια επίδραση του εκλογικού κύκλου, αλλά και με την καθυστέρηση λήψης μέτρων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε οικονομική ελάφρυνση των εγχώριων νοικοκυριών από τις σημαντικές επιβαρύνσεις και υποχρεώσεις που αντιμετωπίζουν, καθώς και με τη σχετική ανασφάλεια που απορρέει από την ασάφεια σχετικά με την οικονομική πολιτική μετά την ολοκλήρωση των εκλογικών περιόδων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.10
Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών

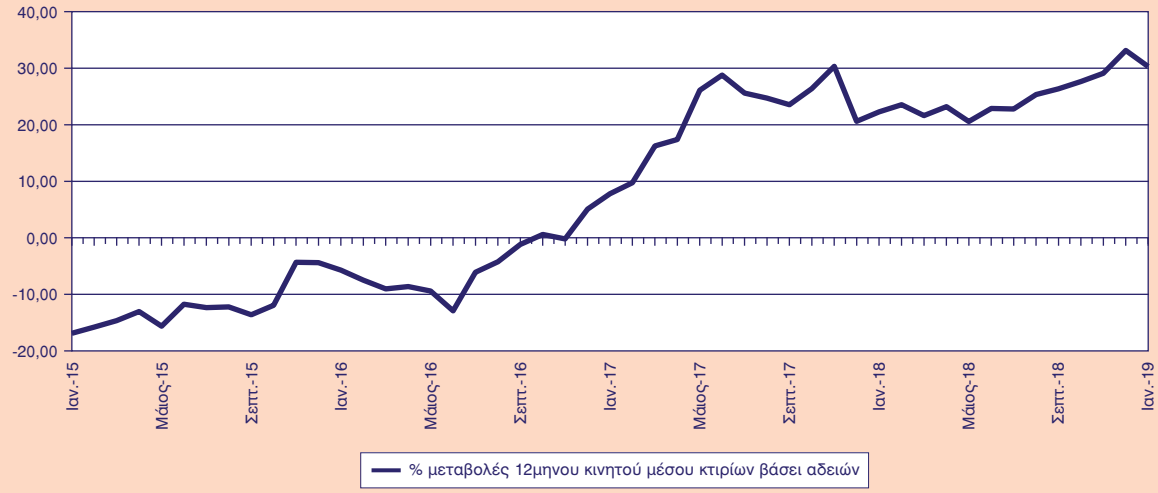

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

12. Υπολογίζεται ο δωδεκάμηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

Αναφορικά με τις επενδύσεις, προκύπτει ότι η συγκεκριμένη καίρια συνιστώσα της εγχώριας ζήτησης εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από σημαντικές διακυμάνσεις. Σε συνδυασμό με την πρόσφατη επιδείνωση της πορείας της, δεν φαίνεται να παρέχει σε σταθερή βάση την απόλυτα αναγκαία θετική συμβολή στην αναπτυξιακή δυναμική της χώρας, κάτι που αποτελεί απαραίτητη συνθήκη για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας της οικονομικής ανάκαμψης και τη διατήρηση και δημιουργία θέσεων εργασίας. Η βελτίωση των συνθηκών αναφορικά με την επενδυτική δαπάνη στη χώρα είναι συνυφασμένη, από τη μία πλευρά, με καίριους παράγοντες όπως η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων και η παροχή ρευστότητας στο πλαίσιο της ομαλής λειτουργίας του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Από την άλλη πλευρά, συνδέεται με τη διαμόρφωση ενός κλίματος ασφάλειας και σταθερότητας για την προσέλκυση επενδυτών και την υλοποίηση μεγάλων επενδυτικών έργων-κλειδιών για την ενδυνάμωση της οικονομικής δραστηριότητας σε κλάδους όπως ο κατασκευαστικός. Το κλίμα αυτό, εντούτοις, δεν φαίνεται να ευνοήθηκε κατά το πρόσφατο χρονικό διάστημα, ενόψει και των εκλογικών περιόδων εντός του 2019, που δύναται να ωθεί τους συμμετέχοντες στην αγορά σε μια κατάσταση αναμονής και συγκράτησης.

1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

Ελλάδα

Η καταγεγραμμένη πορεία του εθνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), όπως διαπιστώνεται από την πρώτη στήλη του Πίνακα 1.2.1 αλλά και από το Διάγραμμα 1.2.1, μετά τον Οκτώβριο του 2018 και μέχρι τον Μάρτιο του 2019, κινήθηκε σε ρυθμούς μικρότερους του 1,0%. Από την άλλη πλευρά, ο πυρήνας[1] του ΔΤΚ, το ίδιο χρονικό διάστημα, κινήθηκε με σαφώς μικρότερους ρυθμούς (κάτω του 0,6%).

Αντίστοιχη πορεία, με τον εθνικό ΔΚΤ και τον πυρήνα του, είχε και ο εναρμονισμένος ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ) της χώρας. Ίσως η μόνη αξιοσημείωτη διαφορά να είναι ότι ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ κινήθηκε σε λίγο υψηλότερα επίπεδα από τον αντίστοιχο πυρήνα του εθνικού ΔΤΚ. Επίσης, ένα αξιοπρόσεκτο γεγονός είναι ότι τον Δεκέμβριο του 2018 υπήρξε μια πλήρης αλλά προσωρινή σύγκλιση σε ό,τι αφορά τον ρυθμό μεταβολής όλων αυτών των δεικτών στο 0,6% (βλέπε Πίνακα 1.2.1).

Επιπρόσθετα να επισημάνουμε εδώ ότι, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, η θετική μεταβολή του εθνικού ΔΤΚ, σε ετήσια βάση, τον Μάρτιο του 2019 (0,9%), προέρχεται κυρίως από την αύξηση των παρακάτω επιμέρους δεικτών:

- Κατά 6,9% στις *Επικοινωνίες*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως στις τηλεφωνικές υπηρεσίες.
- Κατά 2,3% στις *Μεταφορές*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως σε καύσιμα και λιπαντικά αλλά και εισιτήρια μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο.
- Κατά 1,8% στη *Στέγαση*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως στο πετρέλαιο θέρμανσης και στο φυσικό αέριο.
- Κατά 1,4% στη *Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως σε: ψωμί και δημητριακά, μοσχάρι, χοιρινό, νωπά ψάρια, γάλα νωπό πλήρες, νωπά λαχανικά, πατάτες. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση των τιμών κυρίως σε: πουλερικά, αρνί και κατσίκι, γιαούρτι, τυριά, ελαιόλαδο, νωπά φρούτα,

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Η πορεία του πληθωρισμού σε Ελλάδα και Ευρωζώνη

	Εθνικός ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εθνικού ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)
2018M9	1,1	0,1	1,1	0,4	2,1	1,1
2018M10	1,8	0,3	1,8	0,7	2,2	1,2
2018M11	1,0	0,1	1,1	0,5	1,9	1,1
2018M12	0,6	0,6	0,6	0,6	1,6	1,1
2019M1	0,4	0,3	0,5	0,4	1,4	1,2
2019M2	0,6	0,2	0,8	0,5	1,5	1,2
2019M3	0,9	0,4	1,0	NA	NA	NA

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

Σημείωση: ΔΚΤ: Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν. ΔΤΚ: Εναρμονισμένος ΔΤΚ. ΝΑ: Μη διαθέσιμα στοιχεία.

1. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1
ΔΤΚ, % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

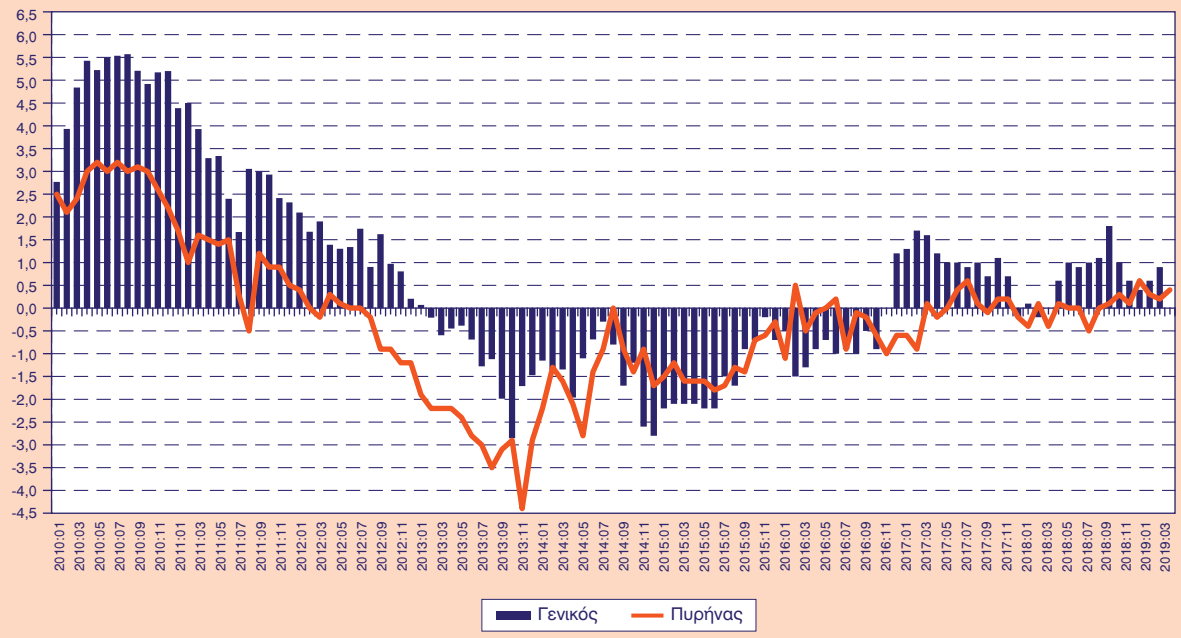

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

λαχανικά διατηρημένα ή επεξεργασμένα και αλλαντικά.

- Κατά 1,3% στα *Αλκοολούχα ποτά και καπνός*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως στον καπνό.
- Κατά 1,1% στην *Υγεία*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως σε φαρμακευτικά προϊόντα.
- Κατά 0,5% στα *Ξενοδοχεία - Καφέ - Εστιατόρια*, λόγω αύξησης των τιμών κυρίως σε εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφενεία-κυλικεία αλλά και ξενοδοχεία-μοτέλ-πανδοχεία.

Όπως μάλιστα αναφέρει περαιτέρω η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του καταγεγραμμένου πληθωρισμού, που αναφέραμε παραπάνω, επηρεάστηκε σε κλαδικό επίπεδο από τη μείωση κυρίως των παρακάτω επιμέρους δεικτών:

- Κατά 3,5% της ομάδας *Ένδυση και υπόδηση*, λόγω μείωσης των τιμών των ειδών ένδυσης και υπόδησης.
- Κατά 1,7% στην *Αναψυχή - Πολιτιστικές δραστηριότητες*, λόγω μείωσης των τιμών κυρίως σε οπτικοακουστικό εξοπλισμό - υπολογιστές - επισκευές.
- Κατά 1,4% στα *Διαρκή αγαθά - Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες*, λόγω μείωσης των τιμών κυρίως σε: έπιπλα και διακοσμητικά είδη, υφαντουργικά προϊόντα οικιακής χρήσης και οικιακές συσκευές και επισκευές.
- Κατά 0,8% στην *Εκπαίδευση*, λόγω μείωσης των τιμών κυρίως στα δίδακτρα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
- Κατά 0,5% στα *Άλλα αγαθά και υπηρεσίες*, λόγω μείωσης των τιμών κυρίως σε: άλλα είδη ατομικής φροντίδας, άλλα προσωπικά είδη και ασφάλιστρα οχημάτων.

Ευρωζώνη

Σε ό,τι αφορά την πορεία του εναρμονισμένου ΔΤΚ της Ευρωζώνης (Εν. ΔΤΚ-ΕΕ19), μπορούμε να αναφέρουμε εδώ ότι, από τον Οκτώβριο του 2018 και μέχρι τον Μάρτιο του 2019, ο συγκεκριμένος δείκτης δεν πλησίασε την οροφή/στόχο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) που είναι μια ποσοστιαία μεταβολή της τάξης του 2,0% (βλέπε Διάγραμμα 1.2.2). Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο πυρήνας[2] του Εν. ΔΤΚ-ΕΕ19 της Ευρωζώνης συνεχίζει να κινείται σταθερά με θετικές μεταβολές της τάξης του 1,1%-1,2%. Αναφορικά με το θέμα της σύγκλισης του ρυθ-

2. Στον πυρήνα του Εν. ΔΤΚ- ΕΕ19 δεν περιλαμβάνονται οι τιμές στα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και στην ενέργεια.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και Ευρωζώνη, % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

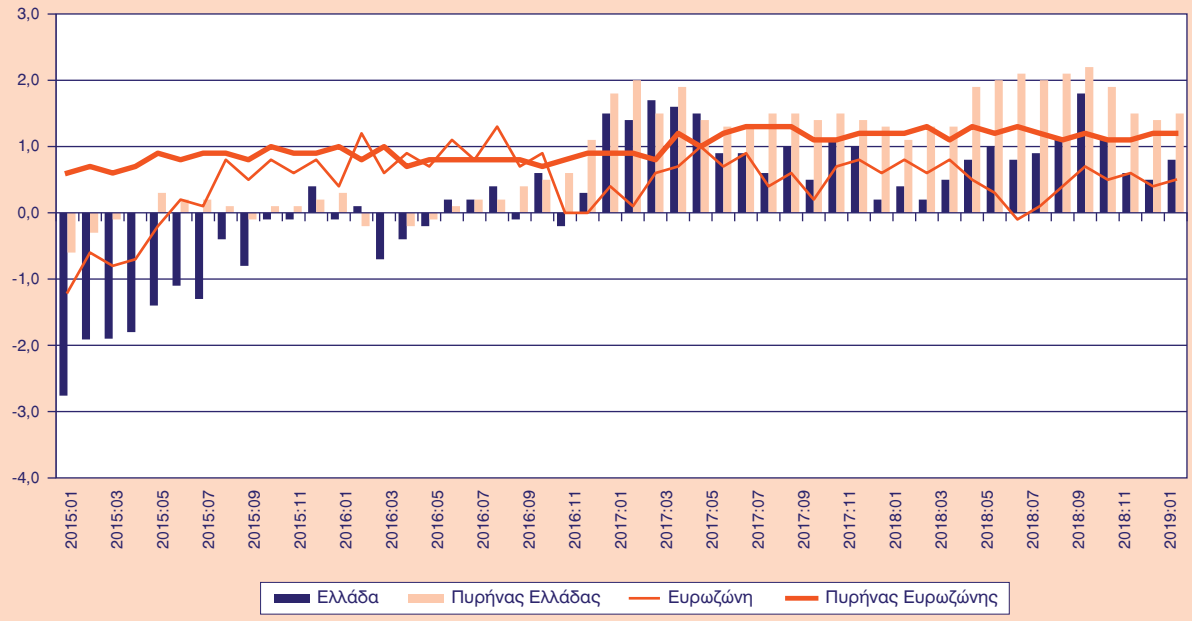

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

μού μεταβολής του εναρμονισμένου ΔΤΚ της Ευρωζώνης και της Ελλάδας διαπιστώνεται, για όλο αυτό το διάστημα (Οκτώβριος 2018-Μάρτιος 2019), μια διαφορά μεταξύ τους με διακύμανση της τάξης του 0,8%-1,0%. Η διαφορά αυτή, το ίδιο χρονικό διάστημα, όσον αφορά τον πυρήνα των δύο αντίστοιχων δεικτών, ήταν κάπως πιο μικρή και κινήθηκε μεταξύ 0,5%-0,8%.

1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων
Υποδείγματος Παραγόντων
Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης,
Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το 2019[1]. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 (Ιούνιος 2011, σσ. 20-22) των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων περιλαμβάνει 126 μεταβλητές, οι οποίες καλύπτουν τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε τριμηνιαία συχνότητα, κατά τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Δεκέμβριο του 2018. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και την αγορά εργασίας), όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Επιπροσθέτως, το δείγμα περιλαμβάνει και σημαντικό αριθμό μεταβλητών που αντανακλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις των ίδιων των συμμετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα (όπως οι δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat[2].

Σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.3.1, και έχοντας ενσωματώσει τα δημοσιευμένα (προσωρινά) στοιχεία μέχρι και το τέλος του 2018, η πρόβλεψη για τον μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το σύνολο του 2019 διαμορφώνεται στο 1,8%. Η εν λόγω πρόβλεψη αντανακλά μια οριακή εξασθένηση

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το 2019
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

	2019			
Τρίμηνα	**2019Q1**	**2019Q2**	**2019Q3**	**2019Q4**
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	1,97 [1,91 , 2,03]	1,87 [1,75 , 1,98]	1,24 [1,07 , 1,40]	1,98 [1,76 , 2,20]
Μέσος ρυθμός μεταβολής α΄ & β΄ εξαμήνου	1,92 [1,83 , 2,00]		1,61 [1,41 , 1,80]	
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής	1,76 [1,62 , 1,90]			

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

1. Η ημερομηνία διεξαγωγής της παρούσας πρόβλεψης είναι η 15η Μαΐου 2019.

2. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

του ρυθμού ανάπτυξης σε σχέση με το προηγούμενο έτος, κατά το οποίο ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας είχε διαμορφωθεί στο 1,9%[3]. Οι σχετικοί εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής για το πρώτο και δεύτερο εξάμηνο του 2019, σε σχέση με τις αντίστοιχες περιόδους του 2018, κυμαίνονται στο 1,9% και 1,6%, αντίστοιχα, και καταδεικνύουν: πρώτον, μια αναθεώρηση προς τα κάτω της αμέσως προηγούμενης πρόβλεψης του υποδείγματος παραγόντων για το πρώτο εξάμηνο του 2019 (2,2%) και, δεύτερον, μια τάση ελαφράς αποδυνάμωσης της αναπτυξιακής πορείας της χώρας στο δεύτερο εξάμηνο. Η τάση αυτή αντικατοπτρίζεται και στις επιμέρους εκτιμήσεις των ρυθμών ανάπτυξης για τα τέσσερα τρίμηνα του 2019, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2018, οι οποίοι διαμορφώνονται στο 2%, 1,9%, 1,2% και 2%[4].

Στη βάση των ως άνω εκτιμώμενων ρυθμών μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ προκύπτει ότι η ανάπτυξη το 2019 θα κινηθεί σε παρόμοια επίπεδα με αυτά του 2018, επιδεικνύοντας μια σχετική σταθερότητα αλλά και, ταυτόχρονα, μια έλλειψη επιπρόσθετης αναπτυξιακής δυναμικής. Η πρόβλεψη αυτή αντανακλά τις βασικές διαστάσεις των πρόσφατων βραχυπρόθεσμων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία και συνάδει με την εξέλιξη των ενσωματωμένων στοιχείων κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2018. Ειδικότερα, η εξασθένηση του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2018 (1,6%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017, σε σχέση με το 2,1% του τρίτου τριμήνου) φαίνεται να μετακυλίεται στο 2019, με μια σταδιακή αποδυνάμωση της ανάπτυξης μέχρι το τρίτο τρίμηνο και μια σημαντική ενίσχυση στο τέλος του έτους. Συνεπώς, διαφαίνεται ότι συνεχίζουν να επικρατούν συνθήκες σταθεροποίησης και ανάκαμψης στην ελληνική οικονομία, σε συνδυασμό, εντούτοις, με μια συγκρατημένη αναπτυξιακή δυναμική που οφείλεται κυρίως στην πορεία της συνιστώσας της εγχώριας ζήτησης. Η παρατηρούμενη έλλειψη ενδείξεων για περαιτέρω ενίσχυση του ρυθμού ανάπτυξης το 2019 δύναται να αντικατοπτρίζει μια σχετική στασιμότητα αναφορικά με την υλοποίηση μεγάλων έργων και επενδύσεων στη χώρα και τη λήψη και εφαρμογή αναγκαίων επιπρόσθετων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, αλλά και μια στάση επιφυλακτικότητας και αναμονής από τους συμμετέχοντες στην οικονομική δραστηριότητα, εξαιτίας των δύο εκλογικών περιόδων που λαμβάνουν χώρα μέσα στο 2019. Επιπλέον, μπορεί να αντανακλά και τις πλέον πιο συγκρατημένες εκτιμώμενες αναπτυξιακές προοπτικές τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και τις συνθήκες ενισχυόμενης αβεβαιότητας που επικρατούν διεθνώς και επιδρούν στην αναπτυξιακή πορεία των μεγάλων οικονομιών παγκοσμίως, με επιπτώσεις και στην πορεία της ελληνικής οικονομίας.

Η παραπάνω συνολική αξιολόγηση φαίνεται να συνάδει με την πρόσφατη εξέλιξη των βασικών συνιστωσών του ΑΕΠ, καθώς και ενός σημαντικού αριθμού οικονομικών μεταβλητών, όπως διακρίνεται από τις παρατηρήσεις σε μη εποχικά διορθωμένη βάση που αφορούν το τέταρτο τρίμηνο του 2018, σε σχέση με το τέταρτο τρίμηνο του 2017. Πιο αναλυτικά, ως προς τις ευνοϊκές εξελίξεις σε βασικές συνιστώσες του ΑΕΠ, θετική, αν και ασθενής (ποσοστιαία μεταβολή κάτω της μονάδας), υπήρξε η πορεία της βασικής μακροοικονομικής συνιστώσας της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, ενώ ιδιαίτερα ευνοϊκές ήταν οι εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, ανοδικές τάσεις χαρακτήρισαν τη βιομηχανία, σύμφωνα με: (α) τον γενικό δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και τους υποδείκτες, με εξαίρεση τον δείκτη για τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά και τα κεφαλαιουχικά αγαθά που κινήθηκαν πτωτικά, (β) τον γενικό δείκτη και τους υποδείκτες κύκλου εργασιών στη βιομηχανία στο σύνολο, αλλά και για την εσωτερική και εξωτερική αγορά, με εξαίρεση τον δείκτη για τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά που υποχώρησε (στην περίπτωση της εξωτερικής αγοράς υποχώρηση κατέγραψε και ο δείκτης για τα κεφαλαιουχικά αγαθά) και (γ) τον δείκτη για τις νέες παραγγελίες των πρόσφατων μηνών. Ανοδική πορεία καταγράφηκε, επιπλέον: (α) στις ταξιδιωτικές εισπράξεις και τις εισπράξεις από μεταφορές, (β) στα επιβατηγά αυτοκίνητα, στη βάση των αδειών κυκλοφορίας, καθώς και στον δείκτη για το εμπόριο-συντήρηση-επισκευή αυτοκινήτων, (γ) στην οικοδομική δραστηριότητα, σε όρους όγκου στη βάση των οικοδομικών αδειών, (δ) στο χονδρικό εμπόριο, σύμφωνα με τον δείκτη κύκλου εργασιών και (ε) στον γενικό δείκτη παραγωγής στις κατασκευές, στη βάση της θετικής εξέλιξης στην υποκατηγορία της παραγωγής οικοδομικών έργων (κτιρίων) (σε αντίθεση με την καθοδική πορεία του δείκτη έργων πολιτικού μηχανικού). Παράλληλα, θετική υπήρξε η εξέλιξη αναφορικά με τη διαφορά των επιτοκίων (spread, μεταξύ ελληνικού και γερμανικού 10ετούς ομολόγου), η οποία υποχώρησε σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017, ενώ ευνοϊκά κινήθηκαν:

3. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, στη βάση της 1ης εκτίμησης των *Ετήσιων Εθνικών Λογαριασμών* για το 2018.

4. Τονίζεται ότι, εξαιτίας της φύσεως του εφαρμοζόμενου υποδείγματος, δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν αξιολογήσεις της όποιας επίδρασης από την εφαρμογή ενδιάμεσων μέτρων πολιτικής, όπως αυτά που αφορούν την αύξηση του κατώτατου μισθού, την 13η σύνταξη και τις αλλαγές στο καθεστώς της φορολογίας.

(α) ορισμένοι από τους δείκτες που αντανακλούν και ενσωματώνουν επιχειρηματικές προσδοκίες σε κλαδικό επίπεδο, όπως στο λιανικό εμπόριο και τις κατασκευές, (β) ο δείκτης για τις προσδοκίες αναφορικά με τις εξαγωγές και (γ) ο δείκτης οικονομικού κλίματος για την Ελλάδα. Μικρή βελτίωση σημειώθηκε, επίσης, σε ορισμένους από τους δείκτες ανταγωνιστικότητας.

Στη θετική πλευρά και με μεγάλη βαρύτητα για την πορεία της χώρας, συνεχίστηκε η αποκλιμάκωση της ανεργίας (συνολικά, για τους μακροχρόνια, αλλά και για τους νέους ανέργους) και η διατήρηση της τάσης αύξησης της απασχόλησης (στο σύνολο, και σε επίπεδο πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα), παρά τις συνολικά δυσμενείς συνθήκες που εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν την εγχώρια αγορά εργασίας.

Στην αρνητική κατεύθυνση[5], κεντρικό ρόλο διαδραμάτισε η πολύ μεγάλη υποχώρηση της καίριας μακροοικονομικής συνιστώσας των επενδύσεων, οδηγούμενη από τις ιδιαίτερα δυσμενείς εξελίξεις στις κατηγορίες *Άλλες κατασκευές* και *Μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα*. Ταυτόχρονα, πτωτική πορεία ακολούθησε η τελική καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης, ο γενικός δείκτης αλλά και όλοι οι υποδείκτες όγκου στο λιανικό εμπόριο, ο Γενικός Δείκτης του χρηματιστηρίου, ενώ επιδείνωση καταγράφηκε ως προς τις εκτιμήσεις για τις προσδοκώμενες παραγγελίες στη μεταποίηση και τις εξαγωγές, καθώς και τις επιχειρηματικές προσδοκίες στη βιομηχανία. Τέλος, σημαντική ήταν η κάμψη του δείκτη οικονομικού κλίματος για το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.).

Το πραγματικό ΑΕΠ της χώρας, αλλά και το εγχώριο οικονομικό περιβάλλον στο σύνολό του, δύναται να ακολουθήσουν το 2019 μια περισσότερο ή λιγότερο ευνοϊκή πορεία από την προβλεπόμενη, ανάλογα με τις κρίσιμες και αποφασιστικές εξελίξεις που θα επέλθουν σε ένα ευρύτερο φάσμα παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί είναι συνυφασμένοι με την πορεία των βασικών συνιστωσών του ΑΕΠ: την τόνωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, την απόλυτα αναγκαία ανάκαμψη των επενδύσεων και τη διατήρηση του ευνοϊκού κλίματος στον τομέα των εξαγωγών, με στόχο την εξασφάλιση της βιωσιμότητας της αναπτυξιακής δυναμικής και την ισχυροποίηση του παραγωγικού δυναμικού σε καίριους κλάδους της ελληνικής οικονομίας για την εξασφάλιση νέων και διατηρήσιμων θέσεων εργασίας. Επίσης, αφορούν την τήρηση της δέσμευσης για την εξασφάλιση εξισορροπημένων δημοσιονομικών μεγεθών και τη συνέχιση της εφαρμογής των απαραίτητων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Ταυτόχρονα, στην παρούσα συγκυρία, οι εν λόγω παράγοντες συνδέονται με τη διάρκεια και την όποια θετική ή/και αρνητική επίδραση του εκλογικού κύκλου και των συναφών προσδοκώμενων πολιτικών εξελίξεων, που δημιουργούν ένα κλίμα αβεβαιότητας ή έστω επιφυλακτικότητας και αναμονής. Σαφώς, κεντρικό ρόλο είτε προς τη θετική ή αρνητική κατεύθυνση θα διαδραματίσει και η δυναμική της αναπτυξιακής πορείας σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και οι διεθνείς εξελίξεις συνολικά, με ζητήματα που αφορούν, για παράδειγμα, το διεθνές εμπόριο, τη μετανάστευση και τη διαπραγμάτευση για την έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε. να αποκτούν ρόλο κλειδί.

5. Και εδώ, οι διαπιστώσεις αφορούν την πορεία των μεταβλητών σε μη εποχικά διορθωμένη βάση.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 22-27

1.4. Διεθνές περιβάλλον: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας

Αριστοτέλης Κουτρούλης

Το 2019 ο ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ αναμένεται να επιβραδυνθεί σημαντικά. Ιδιαίτερη συμβολή σε αυτή την εξέλιξη φαίνεται να έχει η εξασθένηση της οικονομικής επέκτασης στις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες. Αντίθετα, η ανάπτυξη στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες δείχνει να διατηρεί τον δυναμισμό του 2018. Σημαντική πτώση αναμένεται να καταγράψει και ο ρυθμός επέκτασης του διεθνούς εμπορίου.

1.4.1. Γενική αξιολόγηση των εξελίξεων στην παγκόσμια οικονομία

Οικονομική δραστηριότητα

Σύμφωνα με τις πρόσφατα αναθεωρημένες εκτιμήσεις των διεθνών οργανισμών, η επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου του παγκόσμιου ΑΕΠ για το τρέχον έτος αναμένεται να είναι μεγαλύτερη των αρχικών προβλέψεων. Συγκεκριμένα, ο ρυθμός οικονομικής επέκτασης της παγκόσμιας οικονομίας κατά το πρώτο εξάμηνο του 2019 δείχνει να ακολουθεί την πτωτική τάση που διαμορφώθηκε κατά το δεύτερο εξάμηνο του περασμένου έτους. Παρόλο που η οικονομική άνοδος παραμένει ισχυρή σε ορισμένες οικονομίες (ΗΠΑ, Ινδία και Κίνα), η υποχώρηση του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ έχει γενικευμένο χαρακτήρα καθώς αφορά σχεδόν το σύνολο των εθνικών οικονομιών του κόσμου. Ως ένα βαθμό, η επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομίας αντανακλά την αυξημένη ένταση στις εμπορικές σχέσεις ΗΠΑ και Κίνας, τη μεγάλη ύφεση που έχει πλήξει δύο μεγάλες αναδυόμενες οικονομίες (Αργεντινή και Τουρκία), την απώλεια της δυναμικής που είχαν αναπτύξει τελευταία βασικοί κλάδοι της μεταποιητικής βιομηχανίας, τη μείωση των επενδύσεων και τη γενικότερη αβεβαιότητα που επικρατεί στις τάξεις των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και των διεθνών επενδυτών.

Συνολικά, ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά το τρέχον έτος αναμένεται να υποχωρήσει κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες για να επανέλθει στα επίπεδα του 2018 το 2020 (βλ. Πίνακα 1.4.1). Οι εκτιμήσεις αυτές εκφράζουν έμμεσα μια συγκρατημένη αισιοδοξία, με την έννοια ότι προϋποθέτουν την αποφυγή εκδήλωσης γεωπολιτικών και οικονομικών γεγονότων με ισχυρό αρνητικό αντίκτυπο επί της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας. Πράγματι, η παγκόσμια οικονομία εξακολουθεί να απειλείται από σημαντικούς κινδύνους οι οποίοι σχετίζονται με: (α) την κλιμάκωση των εντάσεων στις εμπορικές σχέσεις των κρατών και την αύξηση του εμπορικού προστατευτισμού, (β) μια απροσδόκητα μεγάλη επιβράδυνση της κινεζικής οικονομίας, (γ) την έξοδο του Ην. Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς την επίτευξη μιας επωφελούς συμφωνίας για τα δύο μέρη, (δ) την εκδήλωση μιας κρίσης δημόσιου χρέους σε χώρες με ευπαθή δημόσια οικονομικά όπως η Ιταλία και (ε) τη διατάραξη της ομαλότητας στις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου λόγω της αβεβαιότητας που επικρατεί σχετικά με τους προαναφερθέντες κινδύνους (European Commission, 2019· IMF, 2019· OECD, 2019 και UN, 2019).

Πληθωρισμός και απασχόληση

Η μακρά περίοδος χαμηλού πληθωρισμού που διανύει η πλειονότητα των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών δείχνει να συνεχίζεται. Λόγω των εξελίξεων στις διεθνείς τιμές των ενεργειακών προϊόντων και άλλων βασικών εμπορευμάτων αλλά και λόγω της επιβράδυνσης του ρυθμού οικονομικής επέκτασης, ο πληθωρισμός στον ανεπτυγμένο κόσμο κατά το τρέχον έτος αναμένεται να καταγράψει μια μέση μείωση της τάξης των 0,4 ποσοστιαίων μονάδων (βλ. Πίνακα 1.4.2). Το 2020 η μέση τιμή του πληθωρισμού αναμένεται να επιστρέψει στα επίπεδα του 2018. Γενικά, η παραμονή του πληθωρισμού σε επίπεδα χαμηλότερα από τους στόχους των κεντρικών τραπεζών, σε συνδυασμό με τις χαμηλές πληθωριστικές προσδοκίες, αφήνει αρκετά περιθώρια άσκησης ευνοϊκής νομισματικής πολιτικής όπου και όταν αυτό χρειαστεί.

Στις περισσότερες αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες οι πληθωριστικές πιέσεις παραμένουν συγκρατημένες. Εξαίρεση αποτελούν τα υψηλά επίπεδα πληθωρισμού που επικρατούν σε Αργεντινή και Τουρκία λόγω των πρόσφατων μεγάλων υποτιμή-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.1 Πραγματικό Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν[1,2]
(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)

	2018*				2019**				2020**			
	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ
Παγκόσμια οικονομία	3,6	3,6	3,5	3,6	3,3	3,2	3,2	3,3	3,6	3,5	3,4	3,6
Προηγμένες οικονομίες	2,2	:	:	2,2	1,8	:	:	1,8	1,7	:	:	1,8
ΗΠΑ	2,9	2,9	2,9	2,9	2,3	2,4	2,8	2,3	1,9	1,9	2,3	2,1
Ευρωζώνη	1,8	1,9	1,8	1,8	1,3	1,2	1,2	1,4	1,5	1,5	1,4	1,6
Ιαπωνία	0,8	0,8	0,8	0,8	1,0	0,8	0,7	0,8	0,5	0,6	0,6	1,0
Ηνωμένο Βασίλειο	1,4	1,4	1,4	:	1,2	1,3	1,2	:	1,4	1,3	1,0	:
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	4,5	:	:	4,3	4,4	:	:	4,1	4,8	:	:	4,5
Βραζιλία	1,1	1,1	1,1	1,1	2,1	1,9	1,4	1,7	2,5	2,4	2,3	2,3
Ρωσία	2,3	2,3	2,3	2,3	1,6	1,5	1,4	1,4	1,7	1,8	2,1	2,0
Ινδία	7,1	7,4	7,0	7,2	7,3	7,1	7,2	7,0	7,5	7,3	7,4	7,1
Κίνα	6,6	6,6	6,6	6,6	6,3	6,2	6,2	6,3	6,1	6,0	6,0	6,2

Πηγές: IMF, *World Economic Outlook Update,* April 2019· OECD, *OECD Economic Outlook,* May 2019 (Preliminary version)· European Commission, *European Economic Forecast, Spring 2019*· United Nations, *World Economic Situation and Prospects as of mid-2019.*

* Εκτιμήσεις, ** Προβλέψεις.
Σημειώσεις: 1. Οι αποκλίσεις που υπάρχουν στις εκτιμήσεις των διεθνών οργανισμών οφείλονται, μεταξύ άλλων, στη χρησιμοποίηση διαφορετικών οικονομικών υποδειγμάτων, την υιοθέτηση εναλλακτικών υποθέσεων, καθώς και στη διαφορετική χρονική στιγμή που πραγματοποιούνται οι προβλέψεις από την κάθε ερευνητική ομάδα.
2. Στην κατηγορία των αναπτυσσόμενων οικονομιών περιλαμβάνονται και οι αναδυόμενες οικονομίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.2 Πληθωρισμός[1]
(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)

	2018			2019*			2020*		
	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ
Προηγμένες οικονομίες	2,0	:	:	1,6	:	:	2,1	:	:
ΗΠΑ	2,4	2,4	2,0**	2,0	2,0	1,4**	2,7	2,0	2,1**
Ευρωζώνη	1,8	1,8	1,8	1,3	1,4	1,2	1,6	1,4	1,5
Ιαπωνία	1,0	1,0	1,0	1,1	0,7	0,8	1,5	0,9	1,5
Ηνωμένο Βασίλειο	2,5	2,5	2,5	1,8	2,0	1,7	2,0	2,1	1,9
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	4,8	:	:	4,9	:	:	4,7	:	:
Βραζιλία	3,7	:	3,7	3,6	:	3,9	4,1	:	4,0
Ρωσία	2,9	2,9	:	5,0	5,2	:	4,5	4,0	:
Ινδία	3,5	:	3,4	3,9	:	3,2	4,2	:	4,2
Κίνα	2,1	2,4	1,9	2,3	2,0	1,9	2,5	2,0	2,1

Πηγές: IMF, *World Economic Outlook Update,* April 2019· OECD, *OECD Economic Outlook,* May 2019 (Preliminary version)· European Commission, *European Economic Forecast,* Spring 2019.

* Προβλέψεις.
** Αποπληθωριστής ιδιωτικών καταναλωτικών δαπανών.

Σημείωση: 1. Στην κατηγορία των αναπτυσσόμενων οικονομιών περιλαμβάνονται και οι αναδυόμενες οικονομίες.

σεων που υπέστησαν τα εθνικά νομίσματα των δύο χωρών (OECD, 2019). Σύμφωνα με το ΔΝΤ, το μέσο επίπεδο του πληθωρισμού στις αναπτυσσόμενες και αναδυόμενες οικονομίες θα καταγράψει οριακές μόνο μεταβολές κατά το τρέχον και το επόμενο έτος (βλ. Πίνακα 1.4.2).

Αναφορικά με τις εξελίξεις στο μέτωπο της απασχόλησης, ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας (ΔΟΕ) εκτιμά ότι το ποσοστό της παγκόσμιας ανεργίας θα καταγράψει μια οριακή μείωση κατά το τρέχον έτος φτάνοντας το 4,9% (βλ. Πίνακα 1.4.3). Το ποσοστό αυτό υποδηλώνει ότι η συντριπτική πλειονότητα του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού βρίσκεται σε καθεστώς απασχόλησης. Ταυτόχρονα όμως υποδηλώνει ότι 173,6 εκατομμύρια άτομα ανά τον κόσμο, παρόλο που το επιθυμούν, αδυνατούν να βρουν μια θέση απασχόλησης. Επιπλέον, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΟΕ, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των θέσεων εργασίας δεν είναι ίδια για όσους απασχολούνται. Πέραν του γνωστού προβλήματος που έχει να κάνει με τα μεγάλα ποσοστά ακούσιας (από την πλευρά των εργαζομένων) μερικής απασχόλησης στις ανεπτυγμένες χώρες, ένας στους τέσσερις εργαζόμενους που απασχολούνται σε παγκόσμιο επίπεδο διαβιούν υπό καθεστώς ακραίας ή μέτριας φτώχειας (ILO, 2019).

Στον οικονομικά ανεπτυγμένο κόσμο, οι συνθήκες που επικρατούν στις αγορές εργασίας εμφανίζουν σημάδια βελτίωσης καθώς τόσο τα ποσοστά απασχόλησης όσο και οι αμοιβές της εργασίας δείχνουν να ακολουθούν μια ανοδική πορεία (OECD, 2019). Πρόκειται, ωστόσο, για οριακές βελτιώσεις, οι οποίες στην περίπτωση χωρών με διψήφια ποσοστά ανεργίας (Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία) αδυνατούν να επαναφέρουν την ανεργία σε ανεκτά επίπεδα εντός της επόμενης διετίας.

1.4.2. Οικονομικές εξελίξεις ανά τον κόσμο

Προηγμένες οικονομίες

Ο μέσος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στις ανεπτυγμένες οικονομίες κατά το τρέχον και το επόμενο έτος αναμένεται να υποχωρήσει στο 1,8% (βλ. Πίνακα 1.4.1). Σύμφωνα με το ΔΝΤ, η υποχώρηση αυτή αντιστοιχεί στα 2/3 της επιβράδυνσης της παγκόσμιας οικονομικής επέκτασης. Με τη μείωση των πα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.3 Ανεργία *(ποσοστά επί του συνολικού εργατικού δυναμικού)*

	2018*				2019**				2020**			
	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΔΟΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΔΟΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΔΟΕ
Παγκόσμια οικονομία	:	:	:	5,0	:	:	:	4,9	:	:	:	4,9
ΗΠΑ	3,9	3,9	3,9	3,9	3,8	3,8	3,7	3,9	3,7	3,7	3,6	4,0
Ευρωζώνη	8,2	8,2	8,2	:	8,0	7,7	7,9	:	7,7	7,3	7,7	:
Ιαπωνία	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,4	2,4	2,4	2,2	2,4	2,3
Ηνωμένο Βασίλειο	4,1	4,0	4,1	:	4,2	4,1	3,9	:	4,4	4,2	3,9	:
Βραζιλία	12,3	:	:	12,5	11,4	:	:	12,2	10,2	:	:	11,7
Ρωσία	4,8	4,0	:	4,7	4,8	4,0	:	4,5	4,7	3,9	:	4,4
Κίνα	3,8	3,8	:	:	3,8	:	:	:	3,8	:	:	:

Πηγές: IMF, *World Economic Outlook Update,* April 2019· OECD, *OECD Economic Outlook,* May 2019 (Preliminary version)· European Commission, *European Economic Forecast, Spring 2019*· International Labour Office, *World Employment Social Outlook, Trends 2019.*

* Εκτιμήσεις, ** Προβλέψεις.

ραγωγικών κενών και τη λειτουργία πολλών ανεπτυγμένων οικονομιών κοντά στα όρια των παραγωγικών τους δυνατοτήτων, εκτιμάται ότι στη μεσοπρόθεσμη περίοδο οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης θα συμβαδίσουν με τους ηπιότερους ρυθμούς αύξησης του δυνητικού ΑΕΠ.

ΗΠΑ: Ο ρυθμός ανόδου του ΑΕΠ στις ΗΠΑ αναμένεται να μετριαστεί κατά το 2019 και 2020 και να κινηθεί γύρω από το 2,4% και 2%, αντίστοιχα (βλ. Πίνακα 1.4.1). Η κάμψη αυτή αντικατοπτρίζει τις αρνητικές επιδράσεις από την αύξηση των δασμών και τη γενικότερη ένταση που επικρατεί το τελευταίο διάστημα στις οικονομικές σχέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας. Αρνητικό ρόλο έχει παίξει, επίσης, η εξασθένηση των επιδράσεων της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής καθώς και το '*κλείσιμο*' για πέντε ολόκληρες εβδομάδες βασικών υπηρεσιών της Κεντρικής Κυβέρνησης προς το τέλος του περασμένου έτους. Παρ' όλα αυτά, η εγχώρια ζήτηση διατηρεί τον δυναμισμό της χάρη στα πολύ υψηλά ποσοστά απασχόλησης και τις ευνοϊκές συνθήκες χρηματοδότησης νοικοκυριών και επιχειρήσεων από το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Ευρωζώνη: Υπό το βάρος μιας σειράς εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων, η οικονομική δραστηριότητα στην Ευρωζώνη κατά το τρέχον έτος αναμένεται να επιβραδυνθεί σημαντικά, με τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης να πέφτει στο 1,3% (βλ. Πίνακα 1.4.1). Αν και η μείωση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης είναι γενικευμένη, με την έννοια ότι αναφέρεται σε όλα τα κράτη-μέλη[1], ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί η απότομη επιβράδυνση στη Γερμανία (λόγω της πτώσης της αυτοκινητοβιομηχανίας και άλλων βασικών μεταποιητικών κλάδων), την Ιταλία (λόγω της εξασθένησης της εγχώριας ζήτησης και της αβεβαιότητας που προκαλεί η δημοσιονομική θέση της χώρας) και τη Γαλλία (λόγω του κινδύνου επανάληψης και κλιμάκωσης των πρόσφατων κοινωνικών εντάσεων). Για το 2020 εκτιμάται ότι ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στην Ευρωζώνη θα ανακάμψει και θα κυμανθεί γύρω από το 1,5%. Προς αυτή την κατεύθυνση αναμένεται να συμβάλλουν: (α) η επανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, (β) ο δυναμισμός της αγοράς εργασίας, (γ) η διατήρηση των ευνοϊκών συνθηκών χρηματοδότησης νοικοκυριών και επιχειρήσεων και (δ) η επικείμενη μεταστροφή του χαρακτήρα της ασκούμενης δημοσιονομικής πολιτικής από συσταλτική σε (οριακά) επεκτατική.

Ιαπωνία: Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στην Ιαπωνία αναμένεται να παραμείνει υποτονικός και να κινηθεί στα ίδια επίπεδα με αυτά του 2018 (0,8%). Τη μεγαλύτερη συμβολή προς αυτή τη κατεύθυνση φαίνεται να έχει η εξασθενημένη εξωτερική ζήτηση, και επομένως, τα χαμηλά κίνητρα για επενδύσεις στη μεταποιητική βιομηχανία. Εξίσου άτονη παραμένει η εσωτερική ζήτηση λόγω της βραδύτητας που χαρακτηρίζει τους ρυθμούς αύξησης των μισθών και της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η προγραμματισμένη συσταλτική δημοσιονομική πολιτική για το 2020 αναμένεται να οδηγήσει σε περαιτέρω επιβράδυνση της οικονομίας με τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης να εκτιμάται κοντά στο 0,5%.

Ηνωμένο Βασίλειο: Η οικονομία του ΗΒ εξακολουθεί να ταλαντεύεται από τις διαδοχικές αποτυχημένες προσπάθειες επίτευξης μιας οριστικής συμφωνίας εξόδου της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η αβεβαιότητα που κυριαρχεί στις τάξεις των Βρετανών γύρω από το Brexit λειτουργεί ανασταλτικά στην ανάληψη επενδύσεων και αυξάνει την επιφυλακτικότητα των νοικοκυριών ως προς την πραγματοποίηση καταναλωτικών δαπανών. Δεδομένου ότι η αύξηση της δημόσιας δαπάνης δεν μπορεί να αντισταθμίσει πλήρως τις απώλειες που προέρχονται από την εσωτερική και εξωτερική ζήτηση, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης κατά το τρέχον έτος αναμένεται να υποχωρήσει οριακά καταλήγοντας στο 1,2%.

Αναπτυσσόμενες οικονομίες

Σε αντίθεση με τις οικονομικά προηγμένες οικονομίες, η συνολική δυναμική ανάπτυξης του αναπτυσσόμενου κόσμου δείχνει να διατηρείται και κατά το τρέχον έτος (βλ. Πίνακα 1.4.1). Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα διακριτό στην περίπτωση της Κίνας και της Ινδίας, όπου, παρά τη μείωση της εξωτερικής ζήτησης, η οικονομική άνοδος παραμένει ισχυρή. Στην πρώτη λόγω της αποδοτικότητας των μέτρων της ενισχυτικής πολιτικής που έχουν υιοθετήσει οι κινεζικές οικονομικές αρχές και στη δεύτερη λόγω της συνεχιζόμενης ανάκαμψης των επενδύσεων και της κατανάλωσης εν μέσω επεκτατικής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής (IMF, 2019). Ανάλογα ενθαρρυντικές είναι και οι ενδείξεις από τη Βραζιλία, της οποίας ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης εκτιμάται ότι θα ενισχυθεί. Αντίθετα, σημαντική επιβράδυνση αναμένεται να καταγράψει η ρωσική οικονομία καθώς οι χαμηλότερες διεθνείς τιμές πετρελαίου, ο επιταχυνόμενος πληθωρισμός και τα υψηλότερα κόστη δανεισμού θα λειτουργήσουν εις βάρος της κατανάλωσης και των ιδιωτικών επενδύσεων (European Commission, 2019).

1. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και του ΔΝΤ, μοναδική εξαίρεση αποτελεί η Ελλάδα της οποίας ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης αναμένεται να καταγράψει οριακή αύξηση το 2019 (IMF, 2019· OECD, 2019· EC 2019).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.4.4 Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στον όγκο του διεθνούς εμπορίου

2018*				2019**				2020**			
ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ	ΔΝΤ	ΕΕ	ΟΟΣΑ	ΗΕ
3,8	3,6	3,9	3,6	3,4	3,2	2,1	2,7	3,9	3,5	3,1	3,4

Πηγή: IMF, *World Economic Outlook Update,* April 2019· OECD, *OECD Economic Outlook,* May 2019 (Preliminary version)· European Commission, *European Economic Forecast, Spring 2019*· United Nations, *World Economic Situation and Prospects as of mid-2019.*

* Εκτιμήσεις, ** Προβλέψεις.

1.4.3. Διεθνές εμπόριο

Η εξασθένηση του διεθνούς εμπορίου αναμένεται να συνεχιστεί και κατά τη διάρκεια του 2019, με τον ρυθμό αύξησης του όγκου των διεθνών εμπορικών συναλλαγών (αγαθά και υπηρεσίες) να υποχωρεί κατά 0,4 έως 1,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το προηγούμενο έτος (βλ. Πίνακα 1.4.4). Μεταξύ των παραγόντων που συμβάλλουν σε αυτή την επιβράδυνση περιλαμβάνονται: (α) η αύξηση της δασμολογικής προστασίας από την πλευρά των ΗΠΑ και της Κίνας, (β) η μείωση εισαγωγών/εξαγωγών κεφαλαιουχικών αγαθών λόγω της εξασθένησης των επενδύσεων, (γ) η μειωμένη ζήτηση για ημιαγωγούς, και (δ) η πτώση της ζήτησης για ενδιάμεσα προϊόντα λόγω της αναιμικής δραστηριότητας στα πλαίσια των διεθνών αλυσίδων παραγωγής (OECD, 2019). Υπό την προϋπόθεση ότι το ενδεχόμενο κλιμάκωσης του εμπορικού προστατευτισμού θα αποφευχθεί, το διεθνές εμπόριο αναμένεται να ανακτήσει μέρος της δυναμικής του κατά τα προσεχές έτος υποβοηθούμενο και από την επικείμενη ανάκαμψη των επενδύσεων.

Αναφορικά με τις τιμές των βασικών εμπορευμάτων, η τρέχουσα περίοδος χαρακτηρίζεται από έντονη διακύμανση των διεθνών τιμών τόσο του πετρελαίου όσο και των βασικών μετάλλων. Αυτό οφείλεται στις συχνές αυξομειώσεις που παρατηρούνται στη ζήτηση και παραγωγή των αντίστοιχων προϊόντων και ειδικά του πετρελαίου. Παρά τη μεγάλη αβεβαιότητα που περιβάλλει τις όποιες προβλέψεις, εκτιμάται ότι η διεθνής τιμή του πετρελαίου, τόσο κατά το τρέχον όσο και το επόμενο έτος, θα κυμανθεί γύρω από τα 65 δολάρια ανά βαρέλι. Όσον αφορά τα βασικά μέταλλα, αναμένεται ότι, μετά τις αυξήσεις του 2018, οι τιμές θα σταθεροποιηθούν στα τρέχοντα επίπεδα.

Βιβλιογραφία

European Commission (2019), *European Economic Forecast, Spring 2019*, European Economy Institutional Paper 102.

International Labour Office (2019), *World Employment and Social Outlook, Trends 2019*, International Labour Organization, Geneva.

International Monetary Fund (2019), *World Economic Outlook: Growth Slowdown, Precarious Recovery*, IMF, Washington, DC.

OECD (2019), *OECD Economic Outlook*, Volume 2019, Issue 1: Preliminary version, No. 105, OECD Publishing, Paris.

United Nations (2019), *World Economic Situation and Prospects as of mid-2019*, United Nations, New York.

2. Δημόσια οικονομικά

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 28-32

2.1. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

Χρήστος Τριαντόπουλος

Το επίπεδο του δημοσίου χρέους το 2018 επηρεάστηκε, παράλληλα, από το αποτέλεσμα της ακολουθούμενης δημοσιονομικής πολιτικής και από την πολιτική διαχείρισης των ταμειακών διαθεσίμων, στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός «μαξιλαριού» ασφαλούς ρευστότητας από τη στιγμή που η χώρα ολοκλήρωσε το πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης. Το 2018, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκε στα 334,6 δισ. ευρώ, από 335 δισ. ευρώ που ήταν και η εκτίμηση σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2019 (Νοέμβριος 2018). Παρά, όμως, την οριακά καλύτερη επίδοση, ο δείκτης του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ επιδεινώθηκε λόγω της χαμηλότερης της προσδοκώμενης επίδοσης του ΑΕΠ. Συγκεκριμένα, το επίπεδο του ΑΕΠ του 2018 από τα 185,7 δισ. ευρώ, σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2019, εκτιμάται, σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, στα 184,7 δισ. ευρώ (η αντίστοιχη εκτίμηση στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022 ήταν 182,9 δισ. ευρώ). Συνεπώς, το 2018 το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ εκτιμάται στο 181,2% του ΑΕΠ από 180,4% του ΑΕΠ που ήταν η πρόβλεψη στον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2019 (η αντίστοιχη εκτίμηση στο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022 ήταν 183,1% του ΑΕΠ). Όσον αφορά το 2019, σύμφωνα με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022 το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα μειωθεί κατά περίπου 12 δισ. ευρώ και θα περιοριστεί στα 323,3 δισ. ευρώ, καθώς θα αξιοποιηθεί μέρος της ρευστότητας του προηγούμενου έτους για τις ανάγκες που προκύπτουν στο πλαίσιο της κάλυψης των δανειακών υποχρεώ-

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.1.1
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (1995-2022)

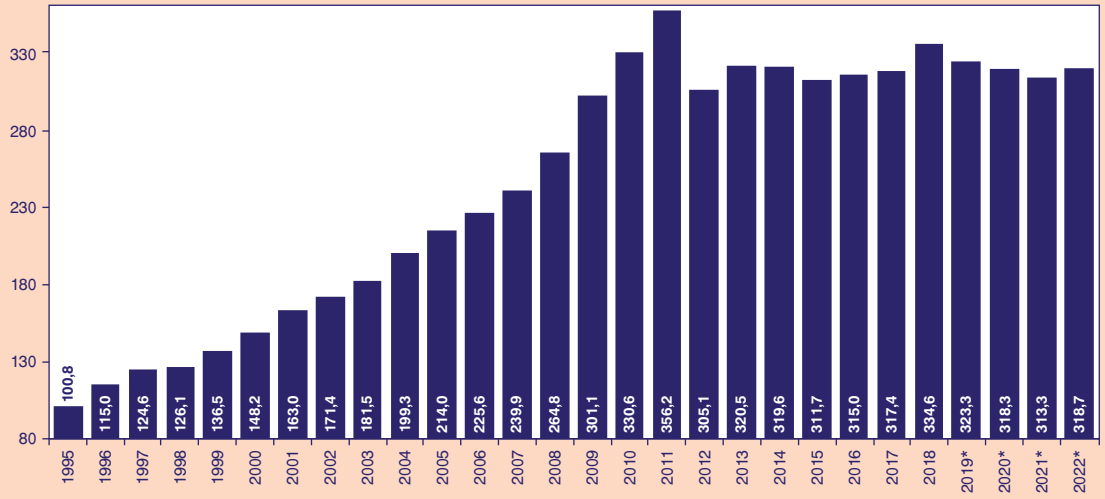

Πηγή: European Commission (1995-2015), Ελληνική Στατιστική Αρχή (2016-2018) και Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022 (2019-2022).

Σημείωση: *Εκτίμηση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2013		2017		2018		Μάρτιος 2019	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
Α. Ομόλογα	**259.774**	**70,6**	**76.296**	**23,7**	**50.457**	**15,4**	**51.551**	**14,4**	**59.828**	**16,7**
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940	65,5	73.415	22,8	48.681	14,8	49.779	13,9	58.109	16,2
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού*	18.833	5,1	2.880	0,9	1.776	0,5	1.771	0,5	1.719	0,5
Β. Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι (ΕΓΔ)	**15.058**	**4,1**	**14.970**	**4,7**	**14.943**	**4,5**	**15.280**	**4,3**	**15.269**	**4,3**
Γ. Δάνεια	**93.145**	**25,3**	**230.210**	**71,6**	**248.373**	**75,6**	**267.598**	**74,6**	**263.121**	**73,6**
Δάνεια Τραπέζης Ελλάδος	5.683	1,5	4.734	1,5	2.849	0,9	2.377	0,7	2.377	0,7
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	836	0,2	115	0,0	247	0,1	229	0,1	224	0,1
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210	19,9	213.152	66,3	232.959	70,9	253.105	70,5	252.667	70,6
Λοιπά δάνεια εξωτερικού**	13.414	3,6	12.208	3,8	12.318	3,7	11.887	3,3	7.853	2,2
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια* **	**0**	**0,0**	**0**	**0,0**	**14.931**	**4,5**	**24.521**	**6,8**	**19.475**	**5,4**
Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (Α+Β+Γ+Δ)	**367.978**	**100,0**	**321.477**	**100,0**	**328.704**	**100,0**	**358.950**	**100,0**	**357.693**	**100,0**

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2018) και Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Μάρτιος 2019).

Σημειώσεις: * Περιλαμβάνονται και οι τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό.
** Περιλαμβάνονται και ειδικά και διακρατικά δάνεια.
*** Περιλαμβάνεται και η πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repos).

σεων του τρέχοντος έτους. Τέλος, για την περίοδο που ακολουθεί, εκτιμάται ότι το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης θα διαμορφωθεί στα 318,3 δισ. ευρώ το 2020, στα 313,3 δισ. ευρώ το 2021 και στα 318,7 δισ. ευρώ το 2022 (Γράφημα 2.1.1 πιο πάνω).

Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, σύμφωνα με τα στοιχεία του Δελτίου Μηνιαίων Στοιχείων της Γενικής Κυβέρνησης, τον Μάρτιο του 2019 διαμορφώθηκε στα 357,7 δισ. ευρώ, παρουσιάζοντας μείωση κατά 1,2 δισ. ευρώ σε σχέση με το τέλος του 2018 (358,9 δισ. ευρώ το 2018 και 328,7 δισ. ευρώ το 2017), ενώ προβλέπεται το 2019 –σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2019– να φτάσει τα 346,2 δισ. ευρώ. Όπως έχει σημειωθεί ξανά, το γεγονός ότι το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης είναι υψηλότερο από το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης οφείλεται στο ενδοκυβερνητικό χρέος, το οποίο περιλαμβάνει και τον βραχυπρόθεσμο δανεισμό μέσω συμφωνιών επαναγοράς από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης. Επίσης, η εικόνα όσον αφορά τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης έχει μεταβληθεί κατά το πρώτο τρίμηνο του 2019 σε σχέση με τα τέλη του προηγούμενου έτους, ως αποτέλεσμα και του δανεισμού της χώρας από τις διεθνείς αγορές. Έτσι, το μερίδιο του χρέους που αποτυπώνεται σε ομόλογα διαμορφώθηκε τον Μάρτιο του 2019 στα 59,8 δισ. ευρώ από 51,5 δισ. ευρώ στο τέλος του 2018. Τα ομόλογα αποτελούν, πλέον, το 16,7% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης έναντι 14,4% στο τέλος του 2018 (Πίνακας 2.1.1 πιο πάνω).

Επίσης, δεν παρουσιάστηκε μεταβολή στη χρηματοδότηση της Κεντρικής Διοίκησης μέσα από βραχυπρόθεσμους τίτλους, και δη έντοκα γραμμάτια του ελληνικού Δημοσίου, η οποία διαμορφώθηκε στα 15,2 δισ. ευρώ. Αντίθετα, τόσο τα δάνεια εξωτερικού, όσο και τα βραχυπρόθεσμα δάνεια (που περιλαμβάνουν τα repos) μειώθηκαν. Συγκεκριμένα, το μερίδιο του χρέους που αποτυπώνεται σε δάνεια περιορίστηκε στα 263,1 δισ. ευρώ, ως αποτέλεσμα, κυρίως, της μείωσης των λοιπών δανείων εξωτερικού κατά 4 δισ. ευρώ. Έτσι, στο σύνολό του ο όγκος του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που αποτυπώνεται σε δάνεια μειώθηκε στα 263,1, συνιστώντας τον Μάρτιο του 2019 το 73,6 % του εν λόγω χρέους έναντι 74,6% στο τέλος του 2018 (Γράφημα 2.1.2).

Τέλος, η πηγή χρηματοδότησης που περιορίστηκε το πρώτο τρίμηνο του 2019 ήταν αυτή του βραχυπρόθεσμου δανεισμού μέσω αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης. Συγκεκριμένα, τον Μάρτιο του 2019 ο ενδοκυβερνητικός δανεισμός μέσω των repos διαμορφώθηκε στα 19,5 δισ. ευρώ, που είναι 5 δισ. ευρώ λιγότερα από τον Δεκέμβριο

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.1.2
Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (Μάρτιος 2019), (εκατ. ευρώ· % χρέους)

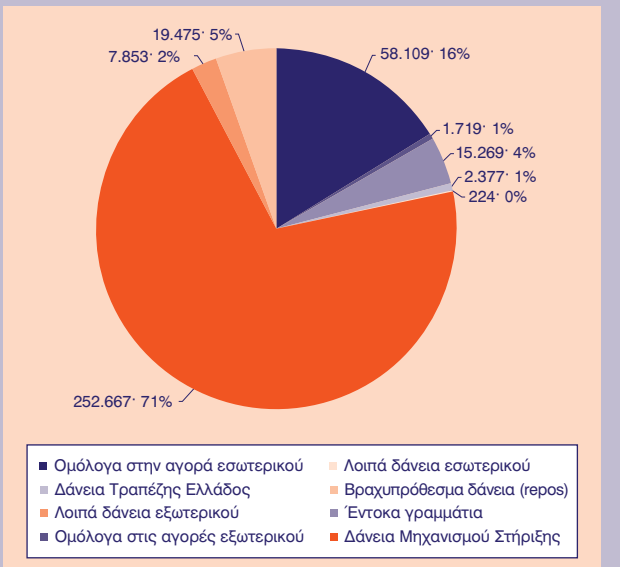

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Μάρτιος 2019).

του 2018, οπότε και είχαν διαμορφωθεί στα 24,5 δισ. ευρώ (Γράφημα 2.1.3). Έτσι, η συγκεκριμένη πηγή χρηματοδότησης, πλέον, συνιστά –σύμφωνα με τα στοιχεία του Μαρτίου του 2019– το 5,4% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης από 6,8% του χρέους τον Δεκέμβριο του 2018. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγκεκριμένος περιορισμός της έκθεσης σε ενδοκυβερνητικά repos επιδρά αυξητικά στο επίπεδο του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης, καθώς μειώνει το ενδοκυβερνητικό χρέος της Κεντρικής Διοίκησης που «καλύπτει» μέρος του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης.

Όσον αφορά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, αυτά έχουν μεταβληθεί ως αποτέλεσμα της προώθησης των βραχυπρόθεσμων μέτρων για την ενδυνάμωση της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του δημοσίου χρέους. Συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης επηρεάστηκαν, κυρίως, ως προς τη σταθερότητα ή όχι του επιτοκίου. Έτσι, τον Δεκέμβριο του 2018 το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που βασίζεται σε σταθερό επιτόκιο διαμορφώθηκε στο 89,2% του χρέους έναντι 48,1% του χρέους τον Δεκέμβριο του 2017 και 28,5% του χρέους τον Δεκέμβριο του 2013 (Πίνακας 2.1.2). Πρόκειται για ένα μερίδιο το οποίο και αυξήθηκε μέσα στο 2019, στο πλαίσιο και του δανεισμού της χώρας από τις διεθνείς αγορές, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί τον Μάρτιο του 2019 στο 90,9%. Το αποτέλεσμα, λοιπόν, είναι να

ΓΡΑΦΗΜΑ 2.1.3
Βραχυπρόθεσμος δανεισμός Κεντρικής Διοίκησης (repos)

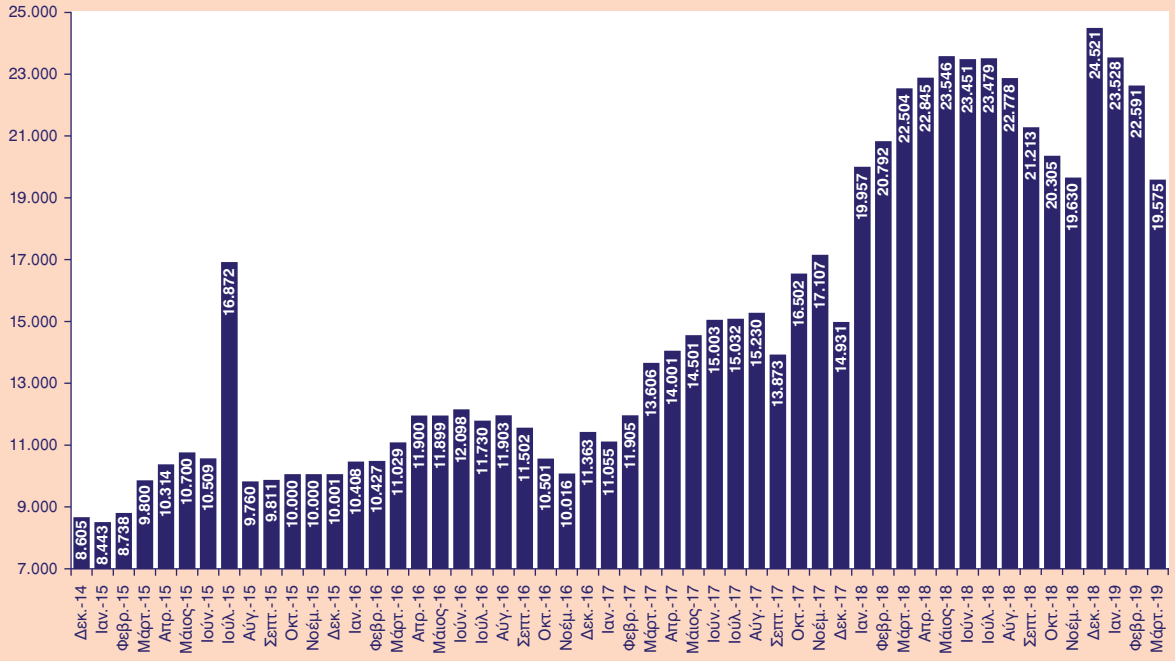

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (διάφοροι μήνες).

Σημείωση: Η επίδοση του Ιουλίου του 2015 παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση, διότι περιλαμβάνει το βραχυπρόθεσμο δάνειο «γέφυρα» που έλαβε η χώρα από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ύψους 7,16 δισ. ευρώ μεταξύ δεύτερου και τρίτου προγράμματος προσαρμογής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.2 Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	Δεκέμβριος 2011	Δεκέμβριος 2012	Δεκέμβριος 2013	Δεκέμβριος 2017	Δεκέμβριος 2018	Μάρτιος 2019
Α. Επιτόκιο						
Σταθερού επιτοκίου[1]	62,0%	32,7%	28,5%	48,1%	89,2%	90,9%
Κυμαινόμενου επιτοκίου[1, 2]	38,0%	67,3%	71,5%	51,9%	10,8%	9,1%
Β. Διαπραγμάτευση						
Διαπραγματεύσιμο	74,7%	34,3%	28,4%	19,9%	18,6%	21,0%
Μη διαπραγματεύσιμο	25,3%	65,7%	71,6%	80,1%	81,4%	79,0%
Γ. Νόμισμα						
Ευρώ	97,5%	96,7%	95,9%	97,4%	97,9%	98,0%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,5%	3,3%	4,1%	2,6%	2,1%	2,0%

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2017, Μάρτιος 2019).

Σημειώσεις: 1. Η σχέση σταθερού/κυμαινομένου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.
2. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

ενισχύεται το δημόσιο χρέος της χώρας έναντι των κινδύνων που εμπεριέχονται στις διακυμάνσεις των επιτοκίων και στις μεταβολές της νομισματικής πολιτικής. Ως προς τα άλλα χαρακτηριστικά, για τον Μάρτιο του 2019, το μη διαπραγματεύσιμο χρέος, λόγω της χρηματοδότησης της χώρας μέσω ομολόγων από τις διεθνείς αγορές, μειώθηκε στο 79,0% του χρέους από 81,4% του χρέους τον Δεκέμβριο του 2018, ενώ αυξήθηκε το μερίδιο του χρέους που ήταν εκφρασμένο σε ευρώ στο 98,0% (Πίνακας 2.1.2 πιο πάνω).

Τέλος, αναφορικά τη στρατηγική διαχείρισης του δημοσίου χρέους για την περίοδο που ακολουθεί, σύμφωνα με το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής, θα περιλαμβάνει: (α) την κάλυψη των ετήσιων μεικτών χρηματοδοτικών αναγκών του ελληνικού Δημοσίου μέσω μιας συνεχούς και μόνιμης πρόσβασης στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, (β) την ενεργή διαχείριση των κινδύνων αγοράς που υπάρχουν στο χαρτοφυλάκιο του ελληνικού δημοσίου χρέους, (γ) τη διαχείριση των ταμειακών διαθεσίμων του κράτους και των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης, και (δ) τη διαχείριση της βραχυχρόνιας ταμειακής ρευστότητας του ελληνικού Δημοσίου. Σε αυτό το πλαίσιο, εντάσσεται και το «μαξιλάρι» ασφαλείας (σε όρους ρευστότητας) που άρχισε να διαμορφώνεται εντός του 2018 και, σύμφωνα με το Δελτίο Δημοσίου Χρέους, τον Μάρτιο του 2019 τα ταμειακά διαθέσιμα του ελληνικού Δημοσίου διαμορφώθηκαν στα 22,5 δισ. ευρώ και τα διαθέσιμα στον διακριτό λογαριασμό εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους ήταν στα 1,8 δισ. ευρώ.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 33-40

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Το τελευταίο τρίμηνο του 2018 η ανεργία αυξήθηκε και η απασχόληση μειώθηκε εξαιτίας της εποχικής κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας. Ωστόσο και τα δύο μεγέθη είναι βελτιωμένα σε σύγκριση με εκείνα της αντίστοιχης περιόδου του 2017, ενώ και σε επίπεδο έτους η ανάκαμψη της απασχόλησης φαίνεται να συνεχίζεται με κάποιες ενδείξεις μείωσης της ορμής της. Κατά μέσο όρο το 2018 ο αριθμός του εργατικού δυναμικού ανήλθε σε 4.714,8 χιλ. άτομα άνω των 15 ετών, μειωμένος κατά 0,8% σε σύγκριση με το 2017, στοιχείο που συνιστά αρνητική εξέλιξη και έχει πολλαπλές αιτίες. Αντίστοιχα, το 2018 οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 2% ή 75,4 χιλ. άτομα και οι άνεργοι μειώθηκαν κατά 10,9% ή 112 χιλ. άτομα. Και τα δύο αυτά στοιχεία συνιστούν θετικές εξελίξεις, οι οποίες όμως δεν δικαιολογούν εφησυχασμό. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, παρά τη μείωση το 2018 των υποαπασχολούμενων, εντοπίζεται αύξηση σε συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες, ενώ στη μισθωτή απασχόληση φαίνεται να παγιώνεται η σύνθεση των νέων προσλήψεων, με εκείνες πλήρους απασχόλησης να αποτελούν λιγότερες από τις μισές. Στο πεδίο της ανεργίας φαίνεται να επιβεβαιώνεται η κόπωση του ρυθμού μείωσης της ανεργίας των αποφοίτων πανεπιστημίου και η συγκριτικά καλύτερη επίδοση των αποφοίτων ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και των κατόχων διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου.

3.1.2. Απασχόληση

Ο αριθμός των απασχολουμένων μειώθηκε το τελευταίο τρίμηνο του 2018 κατά περίπου 60 χιλ. άτομα, εξέλιξη αναμενόμενη με δεδομένες τις εποχικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Οι απασχολούμενοι έφτασαν στα 3,828 εκατ. άτομα. Ωστόσο, σε σύγκριση με το τέταρτο τρίμηνο του 2017, οι απασχολούμενοι είναι αυξημένοι κατά περίπου 97 χιλ. άτομα. Επομένως, η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης συνεχίζεται στην ελληνική οικονομία. Παρ' όλα αυτά, ο ρυθμός με τον οποίο δημιουργούνται νέες θέσεις απασχόλησης εμφανίζει σημάδια κόπωσης, καθώς οι νέες θέσεις για το σύνολο του 2018 (75,4 χιλ.) υπολείπονται εκείνων του 2017 (79,1 χιλ.). Πρέπει να σημειωθεί ότι αντίστοιχη κάμψη σημειώθηκε την περίοδο 2015-2016, οπότε οι νέες θέσεις απασχόλησης άγγιξαν τις 63 χιλ. έναντι 74,4 χιλ. νέων θέσεων την περίοδο 2014-2015. Επομένως, δύσκολα μπορεί να εξαγάγει κανείς ασφαλή συμπεράσματα.

Παρά την αύξηση που σημειώνει ο αριθμός των απασχολουμένων διαχρονικά σε ετήσια βάση από το 2014, το ποσοστό απασχόλησης συνεχίζει να είναι αποκαρδιωτικά χαμηλό, ξεπερνώντας οριακά το 51% για τους άνδρες και αγγίζοντας το 33,5% για τις γυναίκες άνω των 15 ετών. Συνολικά, το ποσοστό απασχόλησης το τελευταίο τρίμηνο του 2018 φτάνει το 42%. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, ακόμη και την περίοδο της οικονομικής άνθησης, το ποσοστό απασχόλησης δεν ξεπερνούσε το 50% (πάνω από 60% για τους άνδρες και λιγότερο από 40% για τις γυναίκες). Ακόμη και για την ομάδα 25-64 ετών, το ποσοστό απασχόλησης φτάνει το 62,6%, ποσοστό εξαιρετικά χαμηλό με βάση τα ευρωπαϊκά δεδομένα, καθώς ο μέσος όρος της ΕΕ-28 ξεπερνά το 75% το τελευταίο τρίμηνο του έτους.

Η μείωση της απασχόλησης το τελευταίο τρίμηνο του 2018 αφορούσε κυρίως τις γυναίκες (35,3 χιλ.), ενώ, αν ληφθεί υπόψη ότι οι γυναίκες απασχολούμενες είναι λιγότερες από τους άνδρες, τότε η ποσοστιαία μείωση μεταξύ των γυναικών ήταν διπλάσια (2,2% έναντι 1,1%). Αντίθετα, η αύξηση των απασχολουμένων για ολόκληρο το έτος ήταν μεγαλύτερη για τους άνδρες (57,5 χιλ. ή 2,6% έναντι 17,9 χιλ. ή 1,1% των γυναικών). Αυτό σημαίνει ότι η ανάκαμψη της απασχόλησης ευνοεί περισσότερο τους άνδρες, ενώ οι βραχυχρόνιες μεταβολές πλήττουν κυρίως τις γυναίκες, πιθανόν εξαιτίας της μεγαλύτερης εργασιακής ανασφάλειας που συνεπάγεται η απασχόληση των γυναικών (προσωρινές θέσεις εργασίας και κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας με έντονη εποχικότητα).

Αντίστοιχα, το τελευταίο τρίμηνο του 2018 οι απασχολούμενοι νέοι ηλικίας 15-29 ετών μειώθηκαν κατά

4,6%, ενώ οι απασχολούμενοι άνω των 30 ετών μειώθηκαν μόλις κατά 1,1%. Σε αντιδιαστολή, η ετήσια αύξηση είναι μεγαλύτερη για τα άτομα άνω των 30 ετών: 2% έναντι 1,5%. Κατ' αναλογία με τις γυναίκες, λοιπόν, οι απασχολούμενοι νέοι 15-29 ετών αποδεικνύονται πιο ευαίσθητοι στις βραχυχρόνιες μεταβολές της απασχόλησης από εκείνους άνω των 30 ετών, οι οποίοι επιπλέον επωφελούνται περισσότερο από την αύξηση της απασχόλησης. Αυτά επιβεβαιώνουν την ομοιότητα μεταξύ γυναικών και νέων στην αγορά εργασίας. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που συχνά παραβλέπεται είναι η διαφοροποίηση εντός της ομάδας των νέων, η οποία κάθε άλλο παρά ομοιογενής παρουσιάζεται. Μια προσεκτική ματιά φανερώνει ότι η αύξηση των απασχολουμένων το 2018 αφορούσε μόνο την ομάδα 25-29 ετών (κατά 9,7 χιλ. νέους απασχολούμενους). Αντίθετα, την περίοδο 2016-2017 συνέβη το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή η ομάδα 25-29 ετών ήταν η μόνη με μείωση του αριθμού των απασχολουμένων.

Εξετάζοντας τις μεταβολές από το 2013, οπότε ξεκίνησε η ανάκαμψη της απασχόλησης, αξίζει να σταθεί κανείς στα εξής σημεία. Πρώτον, η μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση των απασχολουμένων σημειώθηκε στην ομάδα άνω των 65 ετών (42,2%), ειδικά για τις γυναίκες (72,2%). Δεύτερον, τη μικρότερη αύξηση εμφάνισαν οι απασχολούμενοι ηλικίας 30-44 ετών, δηλαδή το πιο δραστήριο τμήμα του πληθυσμού, με πρωταγωνίστριες και πάλι τις γυναίκες (μόλις 0,8%). Τρίτον, η ποσοστιαία αύξηση των απασχολούμενων γυναικών είναι ελαφρώς μεγαλύτερη από εκείνη των ανδρών (9,8% έναντι 8,4%). Τέταρτον, αξιόλογη αύξηση εμφάνισαν οι γυναίκες απασχολούμενες των ηλικιακών ομάδων 15-19 και 20-24 ετών έναντι των ανδρών αντίστοιχης ηλικίας (34,2% έναντι 3,5% και 22,5% έναντι 3%, αντίστοιχα).

Σύνθεση της απασχόλησης

Στα διαγράμματα που ακολουθούν παρουσιάζεται η σύνθεση της απασχόλησης σε όρους φύλου, ηλικίας, εκπαιδευτικού επιπέδου και κλάδου οικονομικής δραστηριότητας το 2018, κατά μέσο όρο. Περίπου έξι στους δέκα απασχολούμενους είναι άνδρες (Διάγραμμα 3.1.1) αντανακλώντας το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και τις καλύτερες προοπτικές απασχόλησής τους, καθώς σε επίπεδο πληθυσμού ηλικίας άνω των 15 ετών τα μερίδια των δύο φύλων είναι σχεδόν ίσα. Επίσης, οι περισσότεροι απασχολούμενοι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών και ακολουθούν αυτοί ηλικίας 30-44 ετών, ενώ εξαιρετικά μικρά μερίδια έχουν οι νέοι και ειδικά τα άτομα κάτω των 25 ετών. Λαμβάνοντας υπόψη την πληθυσμιακή σύνθεση, τρεις ηλικιακές ομάδες υποαντιπροσωπεύονται μεταξύ των απασχολουμένων και τρεις υπεραντιπροσωπεύονται, δηλαδή το μερίδιο στους απασχολούμενους είναι μικρότερο από το μερίδιο στον πληθυσμό και το αντίστροφο. Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα άτομα ηλικίας 15-19, 20-24 και 65+, ενώ στη δεύτερη οι υπόλοιπες τρεις ηλικιακές ομάδες. Το εύρημα είναι αναμενόμενο δεδομένης της μεγάλης συμ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1
Οι απασχολούμενοι κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα το 2018

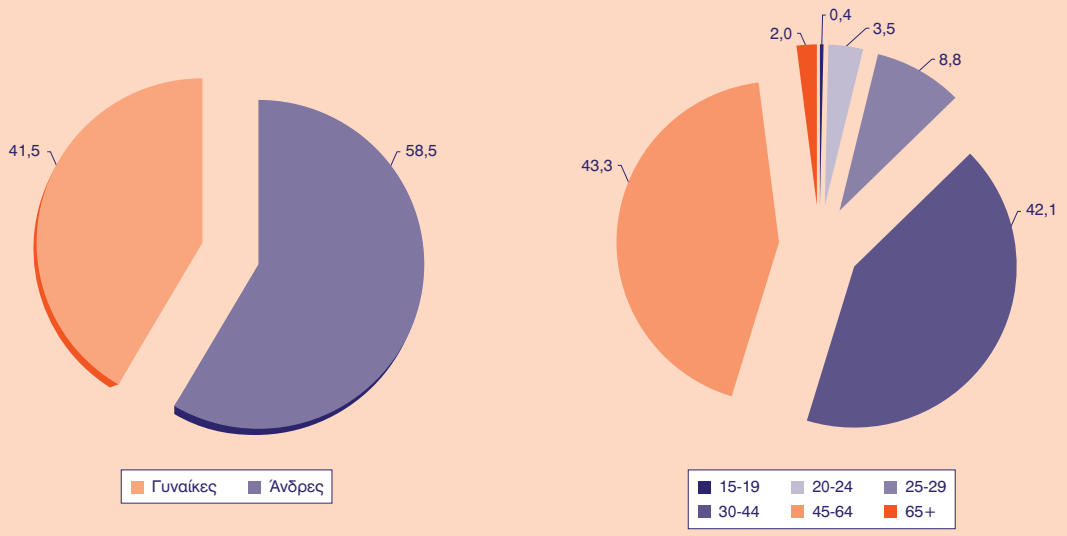

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

μετοχής των νεότερων στην εκπαίδευση, που συνήθως δεν συνδυάζεται με εργασία, και της συχνής συνταξιοδότησης των ατόμων άνω των 65 ετών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ποσοστό απασχόλησης των νέων 15-19 ετών φτάνει το 2,5% το 2018 και των ατόμων άνω των 64 ετών το 3,3%. Αντίθετα, το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 30-44 ετών αγγίζει το 71,7%, όταν το 2008 πλησίαζε το 80%.

Οι απασχολούμενοι άνω των 15 ετών είναι στην πλειονότητά τους απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, ήτοι απόφοιτοι Λυκείου (Διάγραμμα 3.1.2). Ακολουθούν οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, στους οποίους περιλαμβάνονται και οι απόφοιτοι ΤΕΙ, ενώ πολύ κοντά βρίσκεται το μερίδιο των αποφοίτων πανεπιστημίου. Η μικρότερη ομάδα είναι οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τα μερίδια των εκπαιδευτικών ομάδων στον πληθυσμό, η τελευταία εκπαιδευτική ομάδα έχει τη μικρότερη απόκλιση. Αυτό σημαίνει ότι ένα πολύ μεγάλο μερίδιο αυτών (περίπου 80%) απασχολείται το 2018, σε αντιδιαστολή, για

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2
Οι απασχολούμενοι κατά εκπαιδευτικό επίπεδο το 2018

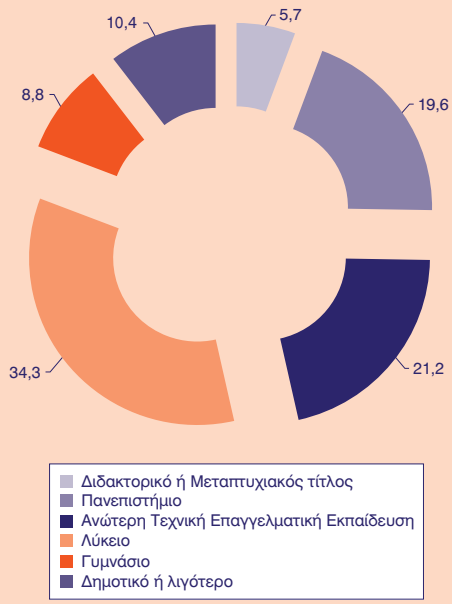

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.3
Οι απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας το 2018

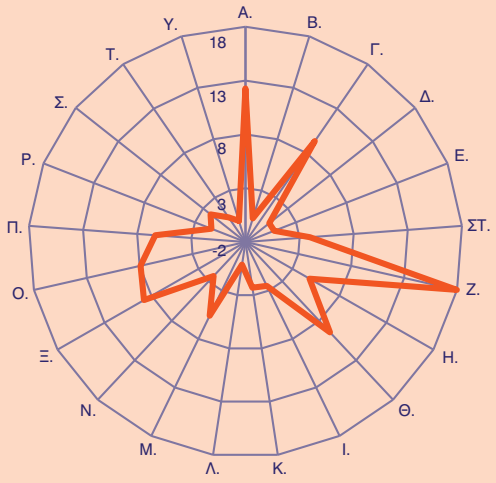

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Σημείωση: Α. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία, Β. Ορυχεία και λατομεία, Γ. Μεταποίηση, Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, Ε. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης, ΣΤ. Κατασκευές, Ζ. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών, Η. Μεταφορά και αποθήκευση, Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, Ι. Ενημέρωση και επικοινωνία, Κ. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, Μ. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, Ν. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, Ο. Εκπαίδευση, Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας, Ρ. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, Τ. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών, Υ. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων.

παράδειγμα, με τους απόφοιτους μέσης εκπαίδευσης (περίπου 30%). Πάνω από το 60% των αποφοίτων πανεπιστημίων και ΤΕΙ απασχολούνται το ίδιο έτος, όταν τα αντίστοιχα μερίδια ήταν κοντά στο 75% το 2008.

Η κατανομή των απασχολουμένων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας συνεχίζει να είναι άνιση. Το μεγαλύτερο μερίδιο των απασχολουμένων εντοπίζεται στο χονδρικό και λιανικό εμπόριο (Ζ), καθώς ένας στους τέσσερις περίπου ανήκει σε αυτόν τον κλάδο (Διάγραμμα 3.1.3 πιο πάνω). Ο αγροτικός κλάδος (Α) είναι ο δεύτερος πολυπληθέστερος με περίπου 12% των απασχολουμένων και ακολουθούν ο τουρισμός (Θ), η μεταποίηση (Γ) και η δημόσια διοίκηση (Ξ) με μερίδιο κοντά στο 8% έκαστος. Η ανάκαμψη της απασχόλησης, που ξεκίνησε το 2014 για το σύνολο της απασχόλησης, έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή αυτών των μεριδίων διαχρονικά. Το ενδιαφέρον είναι ότι σχεδόν όλοι οι κλάδοι αύξησαν τον αριθμό των απασχολουμένων με εξαίρεση τέσσερις κλάδους: τον αγροτικό κλάδο (Α), τις κατασκευές (ΣΤ), τον χρηματοπιστωτικό κλάδο (Κ) και τα νοικοκυριά ως εργοδότες (Τ). Σε αντιδιαστολή, οι πολυπληθέστεροι κλάδοι που ενισχύθηκαν περιλαμβάνουν τη μεταποίηση (Γ) κατά 10% περίπου, το χονδρικό και λιανικό εμπόριο (Ζ) κατά περίπου 9% και τις δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών (Θ) κατά περίπου 40%. Οι υπόλοιποι κλάδοι που ενισχύονται, κάποιοι εκ των οποίων εντυπωσιακά, αντιπροσωπεύουν σχετικά μικρό μερίδιο της συνολικής απασχόλησης.

Υποαπασχόληση και μερική απασχόληση

Ο αριθμός των υποαπασχολούμενων, δηλαδή των απασχολουμένων που επιθυμούν να εργαστούν περισσότερες ώρες, αλλά δεν βρίσκουν αντίστοιχη θέση εργασίας, αυξήθηκε το τέταρτο τρίμηνο του 2018 κατά 8,4 χιλ. ή 3,6%. Κατά συνέπεια, το μερίδιό τους στο σύνολο των απασχολουμένων αυξήθηκε σε 6,3% (από 6% το 2017δ). Μεγαλύτερη αύξηση εμφανίζεται μεταξύ των ανδρών υποαπασχολούμενων έναντι των γυναικών (5,4% έναντι 2%). Σε ετήσια βάση, δηλαδή το σύνολο του 2018, οι υποαπασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 14 χιλ. σε σύγκριση με το 2017 ή 5,4%. Η μείωση εμφάνισε διαφοροποιήσεις μεταξύ φύλων και ηλικιακών ομάδων. Συγκεκριμένα, είναι μεγαλύτερη μεταξύ των γυναικών (7,6% έναντι 2,7%), ενώ σημαντική μείωση που άγγιξε το 14% καταγράφεται στην ηλικιακή ομάδα 45-64 ετών και ακολουθεί η ομάδα 20-24 ετών (11%). Στην αντίθετη κατεύθυνση κινήθηκε η υποαπασχόληση στην ομάδα 15-19 ετών, καθώς ο αριθμός των υποαπασχολούμενων διπλασιάστηκε. Η μεγάλη αυτή αύξηση προέρχεται κυρίως από την αύξηση του αριθμού των υποαπασχολούμενων ανδρών. Επομένως, ενώ σε γενικές γραμμές η υποαπασχόληση μειώνεται δείχνοντας βελτίωση των προοπτικών στην αγορά εργασίας, για την ομάδα 15-19 ετών καταγράφεται σημαντική αύξηση. Σημειώνεται ότι το φαινόμενο δεν καταγράφηκε την περίοδο 2016-2017, άρα θα ήταν σκόπιμη περισσότερη διερεύνηση προτού καταλήξει κανείς σε συμπεράσματα.

Η μερική απασχόληση, η οποία συμβάλλει στην υποαπασχόληση, διατηρήθηκε σταθερή στο 8,7% των απασχολουμένων το τελευταίο τρίμηνο του 2018, παρά τη μείωση του αριθμού των μερικώς απασχολουμένων, αλλά χαμηλότερα από το τέλος του 2017. Δύο σημεία παρουσιάζουν ενδιαφέρον στη σύσταση των μερικώς απασχολουμένων (Διάγραμμα 3.1.4). Το πρώτο είναι ότι αυξάνεται αργά, αλλά σταθερά, το

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.4
Λόγοι μερικής απασχόλησης, 2008α-2018δ (%)

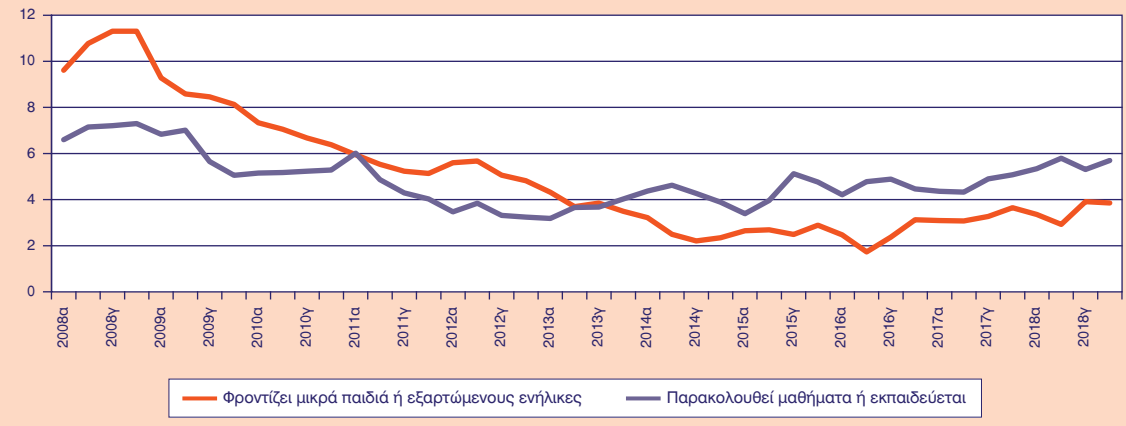

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

μερίδιο αυτών που δηλώνουν ως αιτία της μερικής απασχόλησης τη συμμετοχή σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Το μερίδιο αγγίζει το τελευταίο τρίμηνο οριακά το 4%, πλησιάζοντας τις τιμές πριν την κρίση. Εφόσον πρόκειται για εκούσια επιλογή, η παρατήρηση δημιουργεί αισιοδοξία για το μέλλον, καθώς φαίνεται ότι οι απασχολούμενοι αποφασίζουν όλο και συχνότερα να βελτιώσουν τα εκπαιδευτικά τους προσόντα. Το δεύτερο σημείο είναι η ανοδική πορεία των μερικώς απασχολουμένων που δηλώνουν ως αιτία της μερικής απασχόλησης τη φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, ενώ είχε μειωθεί ως προβαλλόμενη αιτία στη διάρκεια της κρίσης. Η αύξηση θα μπορούσε να σηματοδοτεί επιστροφή αυτής της κατηγορίας στην απασχόληση (θετική εξέλιξη) ή ενίσχυση των σχετικών προβλημάτων λόγω εισοδηματικών περιορισμών και μείωσης των διαθέσιμων επιλογών (αρνητική εξέλιξη).

Μισθωτή απασχόληση-ΕΡΓΑΝΗ

Το 2018 το ισοζύγιο μισθωτής απασχόλησης ήταν θετικό, καθώς οι προσλήψεις ξεπέρασαν τις απομακρύνσεις δημιουργώντας περισσότερες από 141 χιλ. καθαρές νέες θέσεις μισθωτής εργασίας. Η επίδοση υπολείπεται μόνο της αντίστοιχης του έτους 2017, στοιχείο που πιθανόν σηματοδοτεί επιβράδυνση της δημιουργίας νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης. Το 45,7% των προσλήψεων αφορούσαν θέσεις πλήρους απασχόλησης, το 41,7% μερικής απασχόλησης και το 12,7% εκ περιτροπής απασχόλησης. Η σύνθεση των προσλήψεων ήταν παρόμοια με εκείνη του 2017 (οριακά μειωμένες ήταν οι προσλήψεις εκ περιτροπής απασχόλησης), άρα φαίνεται να παγιώνεται. Αναφορικά με τις συμβάσεις που μετατράπηκαν σε διαφορετική μορφή, το 2018 αυξήθηκε ο αριθμός των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης που μετατράπηκαν σε μερικής απασχόλησης σε σύγκριση με το 2017, ενώ μειώθηκαν οι άλλες δύο κατηγορίες και ειδικά οι μετατροπές σε συμβάσεις εκ περιτροπής εργασίας χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου κατά 3,3 εκατοστιαίες μονάδες (εμ).

Τα πιο πρόσφατα στοιχεία του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ για τη μισθωτή απασχόληση αφορούν τον μήνα Μάρτιο του 2019. Ο αριθμός των μισθωτών αυξήθηκε το πρώτο τρίμηνο του έτους κατά 48,9 χιλ άτομα περίπου, λιγότερα κατά 6,7 χιλ σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2018. Αυτό σημαίνει ότι από το 2014, οπότε ξεκίνησε η ανάκαμψη της απασχόλησης, η επίδοση του πρώτου τριμήνου του 2019 είναι η δεύτερη καλύτερη. Ο Ιανουάριος είναι παραδοσιακά μήνας μείωσης των μισθωτών, ενώ οι μήνες Φεβρουάριος και Μάρτιος έχουν θετικό πρόσημο με εξαίρεση τα έτη 2009-2013. Επιπλέον, περίπου 46% των προσλήψεων του τριμήνου αφορούσαν πλήρη απασχόληση, 41% μερική απασχόληση και περίπου 13% εκ περιτροπής απασχόληση. Τα ποσοστά είναι παρόμοια με εκείνα του πρώτου τριμήνου του 2018, οπότε φαίνεται να παγιώνεται η σύνθεση των νέων προσλήψεων μισθωτής απασχόλησης. Σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2018 η εικόνα είναι βελτιωμένη, καθώς οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερο μερίδιο του συνόλου των προσλήψεων μισθωτής απασχόλησης, ενώ τόσο οι προσλήψεις μερικής όσο και εκείνες εκ περιτροπής απασχόλησης αναλογικά μειώθηκαν.

Το μεγαλύτερο μερίδιο των προσλήψεων μισθωτών το πρώτο τρίμηνο του 2019 καταγράφεται στην Αττική με περίπου έναν στους τρεις να προσλαμβάνεται εκεί. Ένας στους πέντε μισθωτούς προσελήφθη στο Νότιο Αιγαίο, ενώ ένας στους τρεις προσελήφθη στην Κρήτη και την Κεντρική Μακεδονία (15% στην κάθε περιφέρεια). Σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2018, οι προσλήψεις διατηρήθηκαν αναλογικά σταθερές στην Αττική, το Νότιο Αιγαίο, τη Στερεά Ελλάδα και το Βόρειο Αιγαίο (λιγότερο από 0,5εμ μεταβολή), ενώ αυξήθηκαν κατά 1,6εμ, 2εμ και 3,5εμ στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τη Δυτική Ελλάδα και την Κεντρική Μακεδονία, αντίστοιχα. Επομένως, αυτές είναι και οι περιφέρειες που αυξάνουν τη μισθωτή απασχόληση περισσότερο φέτος. Αντίθετα, μειώθηκαν αναλογικά σημαντικά οι προσλήψεις μισθωτών στην Κρήτη (>5εμ). Δεδομένου ότι τα στοιχεία αφορούν την αρχή του έτους, είναι παρακινδυνευμένο να εξαγάγει κανείς συμπεράσματα για την εξέλιξη της μισθωτής απασχόλησης τους επόμενους μήνες. Το σίγουρο είναι ότι τους πρώτους τρεις μήνες, κάποιες περιφέρειες είχαν καλύτερες επιδόσεις σε σύγκριση με την ίδια εποχή πέρσι.

3.1.3. Ανεργία

Το ποσοστό ανεργίας εμφάνισε μικρή αύξηση το τελευταίο τρίμηνο του 2018 και διαμορφώθηκε σε 18,7%. Παρά την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας, λοιπόν, περίπου ένα στα τέσσερα άτομα που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό συνεχίζει να είναι άνεργο. Ο συνολικός αριθμός των ανέργων έφτασε τις 881,1 χιλ. άτομα. Ωστόσο, το ποσοστό ανεργίας είναι μικρότερο σε σύγκριση με το τελευταίο τρίμηνο του 2017, καθώς ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε κατά 125,7 χιλ. Η μείωση αυτή προήλθε κυρίως από τους άνδρες, καθώς ο αριθμός των άνεργων ανδρών μειώθηκε κατά 15,3% ή 70 χιλ. άτομα. Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη ότι το μεγαλύτερο μερίδιο της μείωσης (περίπου 60%) οφείλεται στους άνδρες. Η διαφορά μεταξύ των νέων 15-29 ετών και

των ατόμων άνω των 30 ετών σε ποσοστιαίους όρους είναι σχετικά περιορισμένη (περίπου 1,7 εμ), ωστόσο, λόγω του μεγαλύτερου αριθμού τους, οι τελευταίοι αντιπροσωπεύουν πάνω από το 70% της ετήσιας μείωσης των ανέργων. Οι παρατηρήσεις αυτές έρχονται σε συμφωνία με τις αντίστοιχες για τον αριθμό των απασχολουμένων.

Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών συνεχίζει να είναι υψηλότερο από εκείνο των ανδρών κατά περίπου 9 εμ, όσο περίπου ήταν και το τρίτο τρίμηνο του 2018 και οριακά υψηλότερο από το τελευταίο τρίμηνο του 2017, συνεχίζοντας την ανοδική τάση που φαίνεται να ξεκινά το 2015 (Διάγραμμα 3.1.5). Αυξημένη είναι η διαφορά του ποσοστού ανεργίας μεταξύ των νέων 15-29 ετών και των ατόμων άνω των 30 ετών το τελευταίο τρίμηνο του 2018 σε σύγκριση με το τρίτο τρίμηνο, αλλά ελαφρώς μειωμένη σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017. Αυτό σημαίνει ότι η εξέλιξη της διαφοράς δεν ξεφεύγει από την πτωτική τάση που ξεκίνησε το 2013 (Διάγραμμα 3.1.5).

Το ποσοστό ανεργίας των νέων 15-29 ετών αυξήθηκε κατά 2 εμ το τελευταίο τρίμηνο του 2018, δηλαδή με ταχύτερο ρυθμό σε σύγκριση με τα άτομα άνω των 30 ετών, φτάνοντας το 32,4%. Μάλιστα, η ομάδα που επλήγη περισσότερο είναι οι νέοι άνδρες ηλικίας 15-19 ετών (αύξηση 14,4 εμ) και ακολούθησαν οι γυναίκες 20-24 ετών (4,4 εμ). Τα μεγαλύτερα προβλήματα συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν οι γυναίκες 15-19 ετών (56,2%) και ακολουθούν οι άνδρες της ίδιας ηλικιακής ομάδας (50,3%). Σε κάθε περίπτωση πάντως, η αποκλιμάκωση της ανεργίας σε σύγκριση με το τελευταίο τρίμηνο του 2017 χαρακτηρίζει και τους νέους 15-29 ετών. Μάλιστα, στην περίπτωσή τους η αποκλιμάκωση είναι ταχύτερη: 3,6 εμ έναντι 2,3 εμ για τα άτομα άνω των 30 ετών.

Το μερίδιο των μακροχρόνια ανέργων μειώθηκε ελαφρώς το τελευταίο τρίμηνο του 2018 λίγο κάτω από 70%. Το μέγεθος είναι μικρότερο συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη και κοντά στα επίπεδα του τετάρτου τριμήνου του 2013, ωστόσο απέχει ακόμη σημαντικά από τα χαμηλά του τέλους του 2008 (περίπου 46%). Πρόκειται για μια θετική εξέλιξη, δεδομένου ότι, παρά τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, η επανένταξη των μακροχρόνια ανέργων στην απασχόληση κάθε άλλο παρά εύκολη υπόθεση είναι. Οι λόγοι δε που οδηγούν στη μείωση είναι επίσης δύσκολο να προσδιοριστούν με σαφήνεια. Επιπλέον, το μερίδιο των νέων ανέργων, δηλαδή αυτών που χαρακτηρίζονται για πρώτη φορά άνεργοι, είναι κοντά στο 20% εμφανίζοντας σταθερότητα τα τελευταία χρόνια.

Η ανεργία το τελευταίο τρίμηνο του 2018 δεν εξελίχθηκε με τον ίδιο τρόπο για όλες τις εκπαιδευτικές ομάδες. Έτσι, για τους κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου και τους απόφοιτους πανεπιστημίου το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε κατά 1,1εμ και 1,3εμ και διαμορφώθηκε στο 9,1% και 13,1%, αντίστοιχα, αρκετά χαμηλότερα από το επίπεδο για το σύνολο των ατόμων άνω των 15 ετών. Η ανεργία αυξήθηκε για όλες τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες, κυρίως όμως για τους απόφοιτους λυκείου και γυμνασίου. Σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.5
Διαφορές στο ποσοστό ανεργίας κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (σε εκατοστιαίες μονάδες)

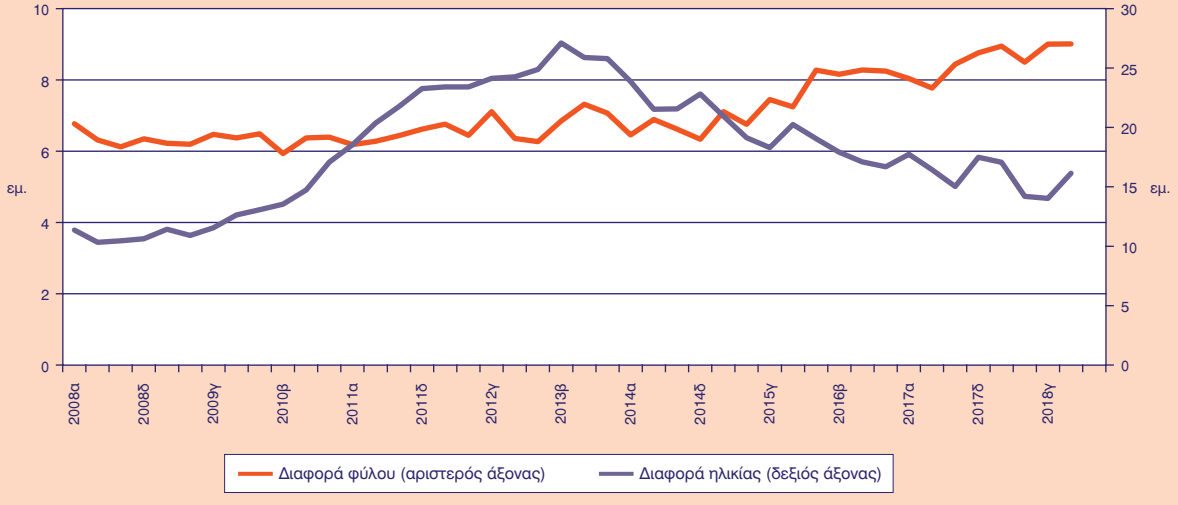

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.6
Λόγος ποσοστών ανεργίας ως προς τον εθνικό μέσο όρο, 2008α-2018δ

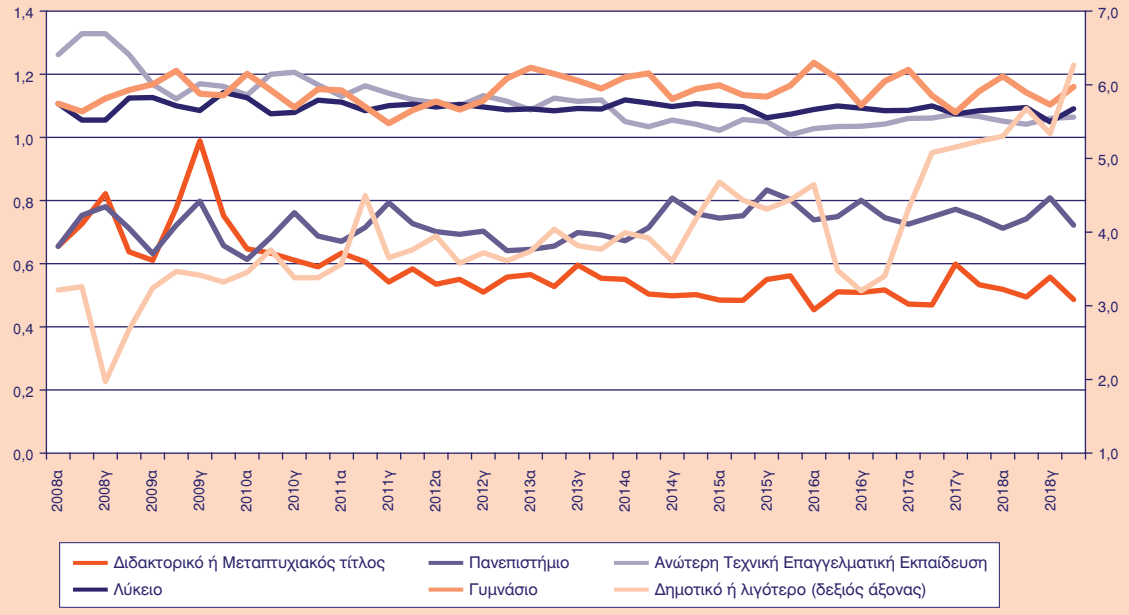

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

2017, η ανεργία μειώθηκε περισσότερο μεταξύ των αποφοίτων ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, των αποφοίτων λυκείου και γυμνασίου. Σε επίπεδο έτους το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε περίπου το ίδιο για τις τρεις τελευταίες ομάδες αποφοίτων, κοντά στις 2,5εμ, ενώ τη μικρότερη μείωση της ανεργίας καταγράφουν οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου.

Στο Διάγραμμα 3.1.6 παρουσιάζεται ο λόγος ανεργίας κάθε ομάδας αποφοίτων ως προς τον εθνικό μέσο όρο και πώς αυτή εξελίχθηκε τα τελευταία έντεκα χρόνια. Λόγος μικρότερος της μονάδας σημαίνει ότι η συγκεκριμένη ομάδα αποφοίτων αντιμετωπίζει χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας, ενώ λόγος μεγαλύτερος της μονάδας σημαίνει ότι η εκπαιδευτική ομάδα αντιμετωπίζει ανεργία υψηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο. Όπως φαίνεται, μόνο οι κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου και οι απόφοιτοι πανεπιστημίου βρίσκονται συστηματικά κάτω από τη μονάδα, άρα αντιμετωπίζουν χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας από τον εθνικό μέσο όρο. Την περίοδο 2008-2013 οι απόφοιτοι των τριών ανώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων είδαν την ανεργία τους να αυξάνεται βραδύτερα από τον εθνικό μέσο όρο, ενώ οι απόφοιτοι των τριών χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων ταχύτερα. Αντίστοιχα, την περίοδο 2013-2018 η μείωση της ανεργίας είναι γρηγορότερη για τους κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου και ακολουθούν οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και γυμνασίου. Στις υπόλοιπες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των αποφοίτων πανεπιστημίου, η ανεργία μειώνεται πιο αργά σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο, ενώ για τους απόφοιτους δημοτικού η ανεργία αυξάνεται. Οι κινήσεις αυτές είναι αποτέλεσμα της ζήτησης για εργασία που δημιουργεί η αγορά, καθώς και φαινομένων όπως είναι η υποκατάσταση μεταξύ απασχολουμένων διαφορετικών επιπέδων.

3.1.4. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας είναι μάλλον μικτές. Σε επίπεδο τριμήνου καταγράφεται η αναμενόμενη χειροτέρευση των συνθηκών λόγω εποχικότητας, ενώ σε επίπεδο έτους η κατάσταση φαίνεται να βελτιώνεται, τουλάχιστον ως προς τις παραμέτρους που εξετάστηκαν. Ακόμη και έτσι, η πορεία της βελτίωσης των συνθηκών στην αγορά εργασίας είναι αργή. Το ποσοστό ανεργίας παραμένει σε ανεπίτρεπτα υψηλά επίπεδα και το ποσοστό απασχόλησης είναι ακόμη πολύ μακριά από τα ιστορικά υψηλά. Επιπρόσθετα, το εργατικό δυναμικό μειώνεται, απόρροια τόσο της μετανάστευσης Ελλήνων και ξένων από τη χώρα προς αναζήτηση εργασίας στο εξωτερικό, όσο και του σχετικά σταθερού ποσοστού συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Με δεδομένο το δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα μας, ο εφησυχασμός είναι κάτι που πρέπει να αποκλειστεί.

Ομολογουμένως, τεκμηριωμένο συμπέρασμα από την αξιολόγηση των εξελίξεων στην αγορά εργασίας μπορεί να εξαγάγει κανείς μόνο χρησιμοποιώντας πληρέστερα και αναλυτικότερα δεδομένα με πληροφορίες για τις αποδοχές των απασχολουμένων, την ποιότητα της σύζευξης μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας, τις κενές θέσεις, τις ώρες απασχόλησης, τις συνθήκες εργασίας, κ.ά. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, ξεπερνά τα όρια του παρόντος άρθρου.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 41-44

3.2. Βασικοί δείκτες ανισότητας εισοδήματος στην ΕΕ15[1]

Βλάσης Μισσός

3.2.1. Εισαγωγή

Το εντονότατο ερευνητικό ενδιαφέρον αναφορικά με το ζήτημα της ανισότητας εισοδήματος αντανακλά τις ανησυχίες όλων των θεσμικά εμπλεκομένων μερών που επωμίζονται την άσκηση και τον αναπροσανατολισμό της κοινωνικής πολιτικής. Μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι κρίσιμοι προβληματισμοί που εγείρονται σε σχέση με τη διερεύνηση, μελέτη και αξιολόγηση των αιτιών πρόκλησης εισοδηματικής ανισότητας, συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας διευρυμένης ατζέντας πολιτικών προτάσεων οι οποίες αποσκοπούν στη συγκρότηση κοινών στόχων, αλλά και μέσων επίτευξης. Αυτό είναι άλλωστε και το βασικό σκεπτικό που ώθησε προς τη σύνταξη της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όπου οι στόχοι για την ανισότητα εισοδήματος, τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό μεταφράζονται σε πρωτοβουλίες και μέτρα κοινωνικής πολιτικής πανευρωπαϊκού χαρακτήρα.

Στο ίδιο πλαίσιο, η μελέτη για την ανισότητα κατανομής εισοδήματος –κατά κύριο λόγο– αναφέρεται στο συνολικό διαθέσιμο (μετά την αφαίρεση των φόρων) εισόδημα των νοικοκυριών το οποίο, κατόπιν στατιστικής επεξεργασίας, κατανέμεται στα μέλη τους. Με τον τρόπο αυτό, το ατομικό εισόδημα εξάγεται από εκείνο του νοικοκυριού βάσει μίας *κλίμακας ισοδυναμίας* (equivalence scale), η οποία σχηματίζεται από τον αριθμό των ενήλικων και ανήλικων μελών του. Έτσι, ο όρος «ατομικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα» αποτελεί ένα στατιστικό μέγεθος που εκλαμβάνεται ως «εισόδημα» υπό την προϋπόθεση ότι οι συνολικές οικογενειακές απολαβές επιμερίζονται μεταξύ των μελών του νοικοκυριού, ακόμα και μεταξύ εκείνων που δεν συμβάλλουν προς την απόκτησή του (οικονομικά μη ενεργοί ή άνεργοι). Τα τελευταία χρόνια, η στάθμιση ακολουθεί την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ, η οποία με τη σειρά της έχει υιοθετηθεί και από την Eurostat[2].

Περαιτέρω, η επίσημη βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την αποτύπωση των βασικών δεικτών ανισότητας της προσωπικής κατανομής εισοδήματος αναφέρεται στην ετήσια δειγματοληπτική Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EUSILC) που εκπονείται από τις στατιστικές υπηρεσίες όλων των χωρών της ΕΕ και εποπτεύεται από την Eurostat. Η διαδικασία ταξινόμησης των στοιχείων που συλλέγονται ακολουθεί τους βασικούς κανόνες μιας κοινής μεθοδολογίας, η οποία εφαρμόζεται μεταξύ των οικονομιών της ΕΕ, παρέχοντας τη δυνατότητα κατάρτισης αντίστοιχων δεικτών για τη μελέτη του επιπέδου ανισότητας μεταξύ των χωρών αναφοράς. Λόγω της χρονικής διάρκειας που απαιτείται για τη συλλογή, αποδελτίωση και επεξεργασία των απαιτητικών ερωτηματολογίων, η έρευνα καθυστερεί να δημοσιευτεί και τα αποτελέσματα χαρακτηρίζονται από σημαντική χρονική υστέρηση. Επί παραδείγματι, την περίοδο κατά την οποία γράφεται το συγκεκριμένο κείμενο, τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα αφορούν την έρευνα της EUSILC του 2017 για τα εισοδήματα του 2016.

Παρακάτω, η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της EUSILC περιορίζεται στις απλές κι εύληπτες περιπτώσεις των δεικτών ανισότητας εισοδήματος *Gini*, κατανομής εισοδήματος σε πενθημόρια (s80/s20) και σχετικού ποσοστού φτώχειας. Αναφορικά με τον πρώτο και τον τελευταίο, παράλληλα με τη συγκριτική παρουσίαση των μεγεθών, εξετάζεται και η επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα των χωρών της ΕΕ15, διαχωρίζοντας μεταξύ του επιπέδου συμβολής των συντάξεων και των υπόλοιπων κοινωνικών μεταβιβάσεων (εκτός συντάξεων), στον βαθμό μείωσης της συνολικής ανισότητας.

3.2.2. Βασικοί δείκτες ανισότητας εισοδήματος

Ένας εκ των ευρέως διαδεδομένων και εύληπτων δεικτών εισοδηματικής ανισότητας είναι ο *Gini*. Οι τιμές

1. Η ομάδα της ΕΕ15 (Ευρωπαϊκή Ένωση των 15) αποτελεί υποκατηγορία της Eurostat και περιλαμβάνει τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν από την 1η Μαΐου 2004. Πρόκειται για τις εξής χώρες: Αυστρία (AT), Βέλγιο (BE), Γαλλία (FR), Γερμανία (DE), Δανία (DK), Ελλάδα (EL), Ιρλανδία (IR), Ισπανία (ES), Ιταλία (IT), Ολλανδία (NL), Πορτογαλία (PT), Σουηδία (SE), Φινλανδία (FI), Ην. Βασίλειο (UK) και Λουξεμβούργο (LU).

2. Hagenaars, A., K. de Vos & M.A. Zaidi (1994), *Poverty Statistics in the Late 1980s: Research Based on Micro-data*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

που λαμβάνει εκτείνονται μεταξύ του 0 και του 100, με το πρώτο άκρο να αντιπροσωπεύει την απόλυτη ισότητα και το δεύτερο την απόλυτη ανισότητα. Γενικά, παρά το μεγάλο πλήθος ορισμών και ερμηνειών που έχουν προταθεί για την κατανόηση των τιμών που λαμβάνει, ο δείκτης *Gini* αποτυπώνει τη μέση απόσταση της υφιστάμενης κατανομής εισοδήματος στον πληθυσμό από εκείνη της τέλειας ισότητας, ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος[3]. Συνεπώς, οι υψηλότερες (χαμηλότερες) τιμές αντιπροσωπεύουν και υψηλότερη (χαμηλότερη) ανισότητα. Έτσι, το Διάγραμμα 3.2.1 παρουσιάζει τρεις διαφορετικές εκδοχές του δείκτη *Gini* για καθεμία εκ των χωρών της ΕΕ15, όπως εξάγεται από την έρευνα SILC 2017 (εισοδήματα 2016).

Αρχικά, ο δείκτης *Gini* υπολογίζεται σύμφωνα με την κατανομή του ατομικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος, όπως αυτό εκτιμάται πριν από την καταβολή του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων από το κράτος. Κατόπιν, η δεύτερη εκδοχή του δείκτη *Gini* αφορά τη νέα εισοδηματική κατανομή, όπως αυτή προκύπτει ύστερα και από την καταβολή των συντάξεων προς νοικοκυριά των οποίων μέλη τους απαρτίζονται από δικαιούχους. Επιπλέον, η τελευταία κατηγορία του εν λόγω δείκτη ανισότητας αναφέρεται στην κατανομή εισοδήματος που προκύπτει ύστερα και από τη διενέργεια και των «λοιπών μεταβιβαστικών πληρωμών», εκτός συντάξεων. Συνεπώς, με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να εκτιμήσουμε την επίδραση ενός διακριτού τμήματος ή και των συνολικών μεταβιβάσεων του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα.

Το επίπεδο του δείκτη *Gini* πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις διαφέρει αισθητά μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Στην Ολλανδία (46,4), την Αυστρία (47,5) και την Ιταλία (48,3) η ανισότητα εμφανίζεται σχετικά χαμηλή, ενώ στην Ελλάδα και την Πορτογαλία παρουσιάζεται περισσότερο έντονη (58,2). Ύστερα από την καταβολή του συνόλου των συντάξεων, η έρευνα της EUSILC αποτυπώνει μια σαφή κάμψη της μετρούμενης ανισότητας, με την επίδρασή τους να μεταβάλει την κατάταξη των χωρών. Για παράδειγμα, ενώ η Ολλανδία (32,6) και η Αυστρία (33,8) παραμένουν ως οι χώρες με το χαμηλότερο επίπεδο ανισότητας, στις χώρες με το υψηλότερο κατατάσσονται το Ην. Βασίλειο (40,9) και η Ιρλανδία (41,6). Τέλος, μετά και την καταβολή των υπόλοιπων μεταβιβαστικών πληρωμών, η ανισότητα υποχωρεί ακόμα περισσότερο, αναδιατάσσοντας για ακόμα μία φορά την κατάταξη των χωρών. Μικρότερη ανισότητα εμφανίζει η Φινλανδία (25,3) και το Βέλγιο (26), ενώ υψηλότερη η Ισπανία (34,1) και η Πορτογαλία (33,5).

Ένας ακόμα δείκτης που χρησιμοποιείται για την καταγραφή του επιπέδου ανισότητας είναι ο λόγος εισοδηματικών πενθημορίων, s80/s20. Βασιζόμενοι στον

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1
Δείκτες *Gini* πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ15, 2016

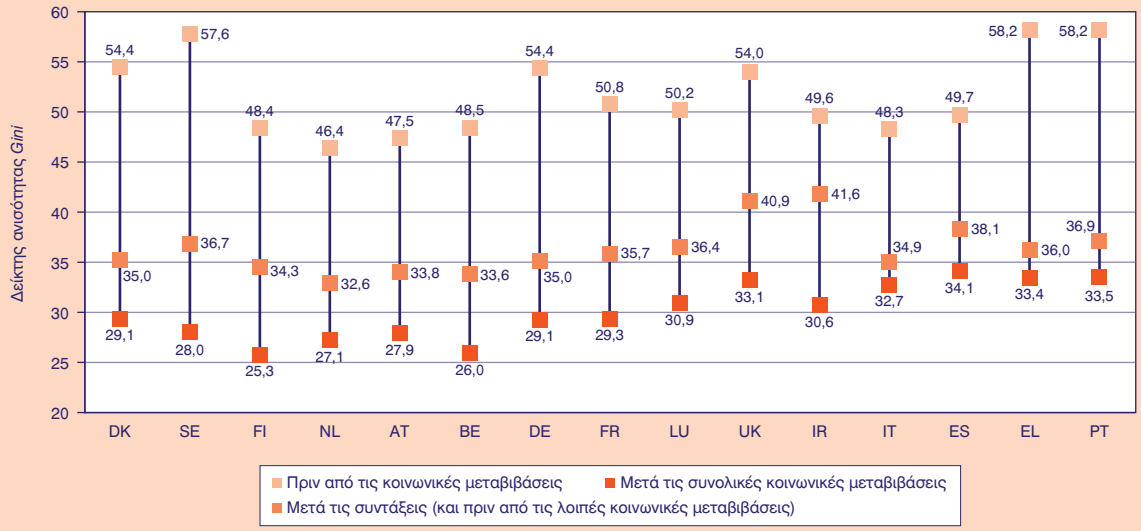

Πηγή: Eurostat, EUSILC.

3. Cowell F. A. (2011), *Measuring inequality*, 3rd edition, Oxford University Press.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2
Δείκτης κατανομής εισοδήματος σε πενθημόρια, 2015 και 2016, ΕΕ15

Πηγή: Eurostat, EUSILC.

ορισμό του ατομικού εισοδήματος που αναφέρθηκε προηγουμένως, ο πληθυσμός κατατάσσεται από τα πιο φτωχά στα πιο ευκατάστατα νοικοκυριά, δημιουργώντας πέντε ισοπληθείς ομάδες. Ο λόγος του εισοδηματικού μεριδίου του 5ου πιο ευκατάστατου πενθημορίου προς το αντίστοιχο μερίδιο του 1ου, αποδίδει τη σχέση μεταξύ των δύο άκρων της κατανομής. Όσο υψηλότερες οι τιμές του δείκτη, τόσο μεγαλύτερη η απόσταση μεταξύ των ακραίων μεριδίων της κατανομής και άρα η ανισότητα οξύνεται.

Στο Διάγραμμα 3.2.2 απεικονίζεται ο δείκτης κατανομής εισοδήματος σε πενθημόρια για τα έτη 2015 και 2016, όπως υπολογίζεται από τα δεδομένα της EUSILC, για όλες τις χώρες της ΕΕ15. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα για το 2016, χαμηλές τιμές του δείκτη ανισότητας υπολογίζονται για τη Φινλανδία (3,5), το Βέλγιο (3,8) και την Ολλανδία (4). Αντιθέτως, υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στην Ισπανία (6,6), την Ελλάδα (6,1) και την Ιταλία (5,9). Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι, μεταξύ των ετών 2015 και 2016, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα φαίνεται να παρουσιάζουν μείωση στη σχέση μεταξύ των εισοδηματικών μεριδίων που αντιστοιχούν στα άκρα της κατανομής. Τέλος, μεταξύ των χωρών του διαγράμματος, το Ην. Βασίλειο και η Ιρλανδία παρουσιάζουν τις σημαντικότερες αυξήσεις.

Τέλος, ο δείκτης ποσοστού φτώχειας αποτελεί μια ακόμα έκφανση της κατανομής εισοδήματος. Σύμφωνα με τον πλέον διαδεδομένο ορισμό[4], το ποσοστό φτώχειας υπολογίζεται ως το τμήμα του πληθυσμού που ζει με εισόδημα μικρότερο του 60% του διάμεσου ατομικού. Ακολουθώντας το σκεπτικό του διαχωρισμού μεταξύ του επιπέδου της επίδρασης των συντάξεων και των υπόλοιπων κοινωνικών μεταβιβάσεων, στο Διάγραμμα 3.2.3 απεικονίζονται τα ποσοστά φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις για το 2016. Ενώ η Ελλάδα εκτιμάται ότι καταγράφει την υψηλότερη τιμή (50,8%), η επίδραση των συντάξεων είναι εξαιρετικά σημαντική, καθώς μειώνει το επίπεδο του δείκτη κατά 26,8 ποσοστιαίες μονάδες. Στον

4. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:At-risk-of-poverty_rate>.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3
Δείκτες ποσοστών (%) φτώχειας πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, 2016, ΕΕ15

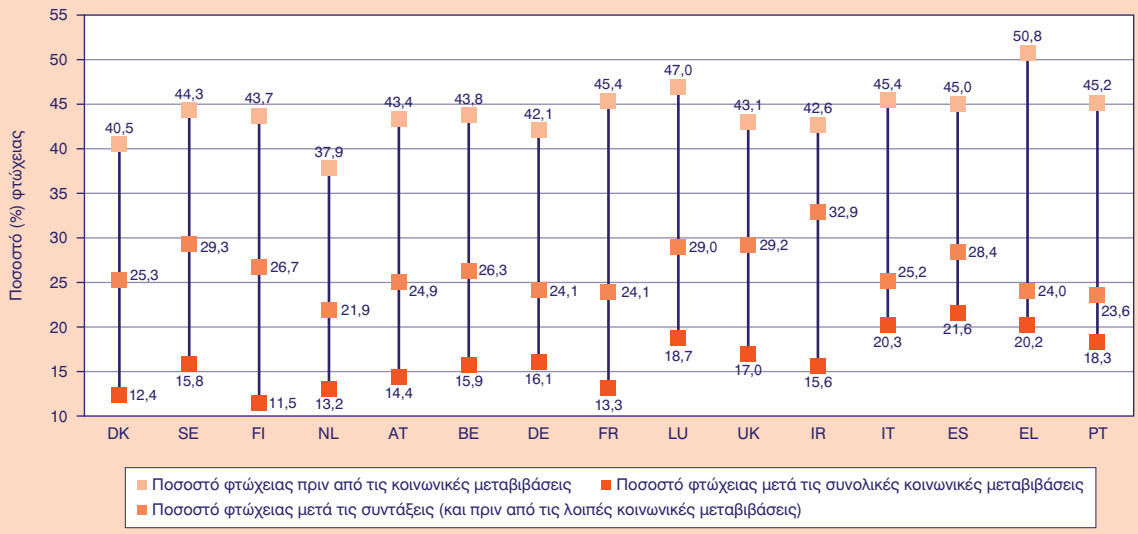

Πηγή: Eurostat, EUSILC.

αντίποδα, η συμβολή των υπόλοιπων πληρωμών εμφανίζεται να είναι περιορισμένη, καθώς το ποσοστό σχετικής φτώχειας καταλήγει στο 20,2%. Εκτός από την Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία, στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ15, η συμβολή των συντάξεων και των υπόλοιπων μεταβιβάσεων στη μείωση της εισοδηματικής φτώχειας είναι σχετικά περισσότερο ισόβαθμες. Επί παραδείγματι, στην περίπτωση της Ιρλανδίας παρατηρείται ότι η συμβολή των συντάξεων είναι μικρότερη από εκείνη των λοιπών πληρωμών του συστήματος προστασίας.

3.2.3. Βασικά συμπεράσματα

Τα δεδομένα της EUSILC επιτρέπουν την κατάρτιση απλών δεικτών για την αξιολόγηση του επιπέδου εισοδηματικής ανισότητας στην ΕΕ15. Από την παρουσίαση των δεδομένων συμπεραίνεται ότι ο βαθμός ανισότητας μεταξύ των χωρών της ΕΕ15 ποικίλλει. Η διαφορά έγκειται στο μέγεθος επίδρασης των κρατικών δαπανών που με τη σειρά του εξαρτάται από τον εσωτερικό σχεδιασμό του καθενός εκ των διαφόρων συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Στην Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και την Πορτογαλία ο ρόλος των συντάξεων είναι περισσότερο εμφανής, ενώ σε χώρες όπως η Δανία, η Σουηδία, η Φινλανδία, η Ολλανδία και το Ην. Βασίλειο, η επίδραση μεταξύ των συντάξεων και των υπόλοιπων μεταβιβάσεων είναι περισσότερο ισορροπημένη. Τέλος, μεταξύ του 2015 και 2016, σε χώρες της Νοτίου Ευρώπης, η διαφορά των εισοδηματικών μεριδίων μεταξύ του ανώτερου και κατώτερου πληθυσμιακού πενθημορίου περιορίζεται.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 45-49

4.1. Ανάλυση των τάσεων και μεγεθών του τουρισμού στην Ελλάδα

Νίκος Βαγιονής
Νικόλαος Ροδουσάκης

Το 2018 ήταν μια «εξαιρετική χρονιά» για τον τουρισμό στην Ελλάδα. Αυτό επιβεβαιώνεται από όλες τις επίσημες πηγές: οι αφίξεις, συμπεριλαμβανομένης της κρουαζιέρας, σημείωσαν την καλύτερη επίδοση στην ιστορία του ελληνικού τουρισμού, ξεπερνώντας τα 33 εκατομμύρια, ενώ και για τα έσοδα ήταν μια πολύ καλή χρονιά. Στο παρόν άρθρο γίνεται, καταρχάς, μια παρουσίαση και ανάλυση του τουριστικού κύκλου εργασιών, εν συνεχεία, των διεθνών τουριστικών εισπράξεων, διαχρονικά και ανά χώρα προέλευσης και, τέλος, εξάγονται τα σχετικά συμπεράσματα.

4.1.1. Ανάλυση του τουριστικού κύκλου εργασιών

Για την προσέγγιση αυτή η ανάλυσή μας χρησιμοποιεί τον *Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης*[1]. Με την ανάλυση[2] της ανά έτος και τρίμηνο διαμόρφωσης, και με τη βοήθεια επίσης των Διαγραμμάτων 4.1.1 και 4.1.2, μπορεί να παρατηρηθεί ότι:

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 4.1.1, με τη νέα βάση 100 για το 2015[3], ο **μέσος ετήσιος δείκτης** κατέγραψε

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος-Εστίασης
Μέσος ετήσιος και τρίμηνα, ΒΑΣΗ 2015=100

	Μέσος ετήσιος	Q1	Q2	Q3	Q4
2010	**111,1**	84,0	112,3	163,2	84,8
2011	**99,3**	69,2	112,7	151,5	64,0
2012	**78,8**	49,1	82,3	132,3	51,3
2013	**82**	44,8	84,5	133,4	65,4
2014	**92,8**	55,1	92,3	149,4	74,2
2015	**100**	59,7	105,1	165,2	70,0
2016	**100,8**	53,2	105,0	177,3	67,7
2017	**109,1**	50,3	110,6	203,0	72,5
2018	**118,9**	55,2	122,7	223,2	74,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

1. Ελληνική Στατιστική Αρχή: *Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης,* Δ΄ τριμήνου 2018. Πειραιάς, Μάρτιος 2018.

2. Ο δείκτης, με βάση την ταξινόμηση NACE rev.2, έχει περιγραφεί αναλυτικά στο: *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τ. 20, «4.1 Πρόσφατες τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα» και παρουσιάζεται σε όλες τις επόμενες αναλύσεις.

3. Το προηγούμενο έτος βάσης ήταν το 2010, βλέπε π.χ. αναλυτικά στο: *Οικονομικές Εξελίξεις,* Τ. 20, «4.1 Πρόσφατες τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα» και παρουσιάζεται σε όλες τις επόμενες αναλύσεις. Θυμίζουμε ότι, ανεξαρτήτως έτους βάσης, ο μέσος ετήσιος δείκτης κατέγραψε τις ανώτερες ιστορικά τιμές στον τομέα του τουρισμού το έτος 2008.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1
Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2010-2018
Μέσος έτους και τρίμηνα, ΒΑΣΗ 2015=100

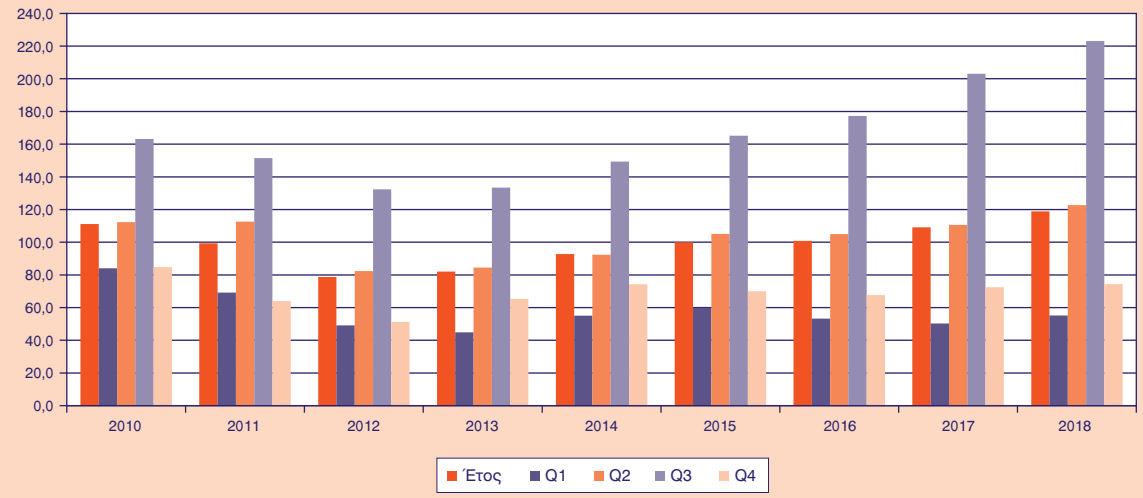

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2
Ελλάδα: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2010-2018
Ετήσια % μεταβολή του δείκτη μέσου έτους και τριμήνων

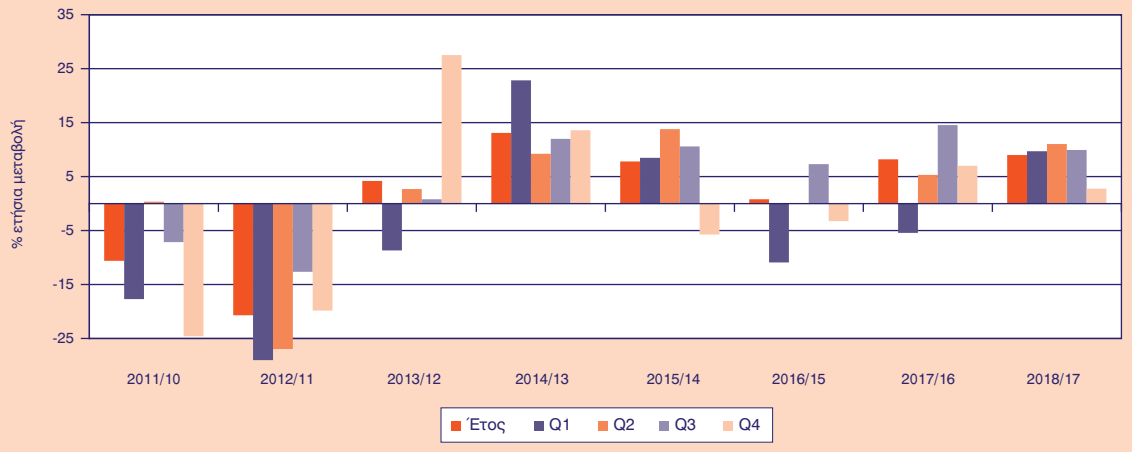

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

τα τελευταία χρόνια σταθερή ανοδική πορεία, φτάνοντας το έτος 2018 στο 118,9. Εκκινώντας, τώρα, την ανάλυση από το 2010 με τον μέσο ετήσιο δείκτη στο 111,1, γίνεται εύκολα αντιληπτή μια φάση μείωσης του κύκλου εργασιών. Το 2011 ο μέσος ετήσιος δείκτης έπεσε στο 99,3, και στο 78,8 το 2012, οπότε καταγράφηκε η **χαμηλότερη** μέση ετήσια τιμή του. Ενδεικτικό αυτής της τάσης του δείκτη είναι ότι από το 2011 στο 2012 μειώθηκε κατά 20%.

Η πτωτική τάση συνεχίστηκε μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2013. Αρχής γενομένης από το έτος 2013 (βλ. Διάγραμμα 4.1.2 και Πίνακα 4.1.1), λαμβάνει χώρα μια συνεχής αύξηση στον δείκτη, με ποσοστιαία μεταβολή κατά 4,2% του μέσου ετήσιου δείκτη κύκλου εργασιών από το 2012 στο 2013, οπότε ο δείκτης ανήλθε στο 82,0. Η τάση αυτή συνεχίζεται το 2014, με τον ετήσιο δείκτη να ανέρχεται στο 92,8, καταγράφοντας ετήσια αύξηση έναντι του 2013 του ύψους του 13,1%, και εδραιώνεται

το 2015, όταν έναντι του 2014 σημειώθηκε ετήσια αύξηση 7,8%. Τα έτη 2016 και 2017 επεφύλαξαν αυξήσεις του μέσου ετήσιου δείκτη κύκλου εργασιών στο 100,8 και 109,1, αντίστοιχα. Τέλος, στο 2018, το οποίο σύμφωνα με την ανακοίνωση του αρμόδιου υπουργείου αποτέλεσε την «καλύτερη χρονιά σε επιδόσεις στην ιστορία του ελληνικού τουρισμού», ο μέσος ετήσιος δείκτης κύκλου εργασιών αυξήθηκε κατά 9,0% στα 118,9.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί, αποτιμώντας παράλληλα και την τουριστική σεζόν 2018, ότι ο αριθμός των τουριστών αυξήθηκε κατά 9,7% (33 εκατ. το 2018 έναντι 30 εκατ. το 2017). Αυτή, όμως, η αύξηση δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη αύξηση στη δαπάνη ανά διανυκτέρευση, που διαμορφώθηκε στα € 70 ευρώ το 2018 έναντι € 69 το 2017, ενώ και η μέση δαπάνη ανά ταξίδι παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη και διαμορφώθηκε στα € 486 το 2018 έναντι € 485 το 2017. Τέλος, η μέση διάρκεια παραμονής μειώθηκε κατά 1,5% σε σύγκριση πάντα με το 2017, και διαμορφώθηκε στις 7 διανυκτερεύσεις.

Είναι, τέλος, σημαντικό να σημειωθεί ότι τα «εκτός αιχμής» τρίμηνα Q4 και Q1 του κάθε έτους παρουσίασαν τη μεγαλύτερη κάμψη στην εξεταζόμενη περίοδο (βλ. Πίνακα 4.1.1 και Διαγράμματα 4.1.1 και 4.1.2) και ότι ακόμα απέχουν σημαντικά από την προ κρίσης περίοδο. Αυτό το γεγονός αναδεικνύει με εμφατικό τρόπο την υψηλή εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου, παρ' όλο που, σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ), οι ταξιδιωτικές εισπράξεις, για τις οποίες θα αναφερθούμε αναλυτικά στα αμέσως επόμενα, κατέγραψαν τον Ιανουάριο του 2019 αύξηση κατά 53,2% και διαμορφώθηκαν στα € 232 εκατ.

4.1.2. Ανάλυση των διεθνών τουριστικών εισπράξεων, διαχρονικά και ανά χώρα προέλευσης

Πέραν από τον δείκτη κύκλου εργασιών, αν τώρα προχωρήσουμε στη συστηματική ανάλυση των πρόσφατων στοιχείων **τουριστικών εισπράξεων**[4], μπορούμε να έχουμε μια ολοκληρωμένη ένδειξη της εισπρακτικής δυναμικής στη χώρα και των αντίστοιχων τάσεων από τις διάφορες χώρες προέλευσης.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.1.2, αλλά και πιο παραστατικά στο Διάγραμμα 4.1.3, οι εισπράξεις από τη διεθνή τουριστική κίνηση ανά γεωγραφική περιφέρεια και ανά χώρα μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.2 Ελλάδα: Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις, συνολικά και από επιλεγμένες περιοχές
Έτη 2008-2018. (σε εκατ. ευρώ)

	Σύνολο	Ευρωζώνη	Λοιπές Ε.Ε.	Ην. Βασίλειο	Ρωσία	ΗΠΑ	Ελβετία	Αυστραλία	Καναδάς
2008	11.636	5.644	1.087	1.869	400	726	283	160	187
2009	10.400	5.091	1.004	1.624	301	568	304	180	144
2010	9.611	4.554	910	1.244	496	599	265	147	134
2011	10.505	4.975	922	1.205	743	532	349	165	172
2012	10.442	4.340	809	1.419	944	426	297	156	132
2013	12.152	4.861	964	1.355	1.339	569	333	177	259
2014	13.393	5.451	1.239	1.553	1.157	655	338	239	164
2015	14.126	6.009	1.375	2.019	421	943	375	237	223
2016	13.207	5.580	1.573	1.944	436	728	336	182	141
2017	14.630	6.296	1.511	2.065	418	814	341	395	179
2018	16.086	7.102	1.969	1.937	341	1.040	399	362	365
Σύνολο '08-'18	**136.188**	**59.904**	**13.365**	**18.236**	**6.996**	**7.601**	**3.620**	**2.401**	**2.100**
Ποσοστό περιοχών		**44,0%**	**9,8%**	**13,4%**	**5,1%**	**5,6%**	**2,7%**	**1,8%**	**1,5%**

Πηγή: ΤτΕ.
Σημείωση: Από το 2010 και εξής στο Σύνολο υπολογίζονται και οι εισπράξεις από κρουαζιέρα.

4. Τράπεζα της Ελλάδος, *Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας*, τ. 185, Μαρ.-Απρ. 2019, Μάιος 2019.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3
Ελλάδα: Διεθνείς τουριστικές εισπράξεις: Συνολικά και επιλεγμένες χώρες
΄Ετη 2008-2018 (σε εκατ. ευρώ)

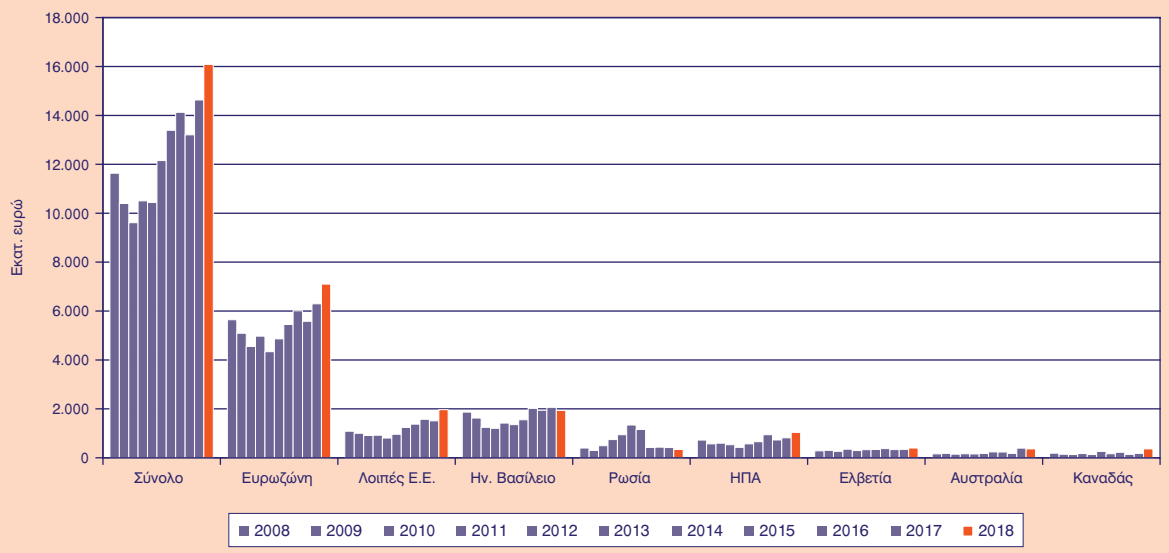

Πηγή: ΤτΕ.

Ανάλυση συνόλου διεθνών τουριστικών εισπράξεων

Μετά τα € 11,6 δις του 2008, όπως είναι γνωστό, σημειώθηκε μια πτώση στις διεθνείς τουριστικές εισπράξεις της χώρας. Αυτή η πτώση ήταν ιδιαίτερα έντονη τα έτη 2009 και 2010, οπότε σημειώθηκε και η χαμηλότερη τιμή στα € 9,6 δις. Τα έτη 2011, € 10,5 δις, και 2012, € 10,0 δις, ήταν έτη σταθεροποίησης, ενώ από το 2013 καταγράφεται μια άνοδος των εισπράξεων, στα € 12,1 δις, που συνεχίστηκε το 2014 φτάνοντας τα € 13,4 δις, και το 2015 που έφτασε τα € 14,1 δις. Ακολούθησε μια σταθεροποίηση στα € 13,2 δις για το 2016, με σταθερή ανοδική πορεία για τα έτη 2017 και 2018 που έφτασαν τα € 14,6 δις και € 16,1 δις, αντίστοιχα.

Το αποτέλεσμα των τελευταίων ετών αντανακλά, κατά ένα μέρος, ανάπτυξη τουριστική, σε επίπεδο υποδομών, τοπικού και διεθνούς μάρκετινγκ και ενδεχόμενη βελτίωση του μείγματος του τουριστικού προϊόντος, στο εσωτερικό, καθώς και τον σχεδιασμό του Υπουργείου Τουρισμού για «τουρισμό 365 μέρες τον χρόνο». Οφείλεται, επίσης, και στον βαθμό που επετεύχθη, σε αποτελεσματικότερη καταγραφή των εισπράξεων, παράγοντα ιδιαίτερης σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Οφείλεται, τέλος, κατά ένα άλλο μέρος, και στην οικονομική ανάπτυξη στις ξένες αγορές-πηγές, στην ευνοϊκή για τη χώρα πολιτική συγκυρία στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, και στη συνεχιζόμενη διεθνή αύξηση του παγκόσμιου τουρισμού.

Ανάλυση διεθνών τουριστικών εισπράξεων κατά περιοχές

Ευρωζώνη

Αναλύοντας την προέλευση των εισπράξεων για την 11ετία 2008-2018 (βλ. Πίνακα 4.1.2 αλλά και Διάγραμμα 4.1.3), παρατηρούμε ότι, έναντι του συνόλου των € 136 δις, οι εισπράξεις από την Ευρωζώνη ανήλθαν σε € 59,9 δις. Δηλαδή στην 11ετή περίοδο, το 44,0% των διεθνών τουριστικών εισπράξεων της Ελλάδας προέρχεται από τις χώρες της Ευρωζώνης.

Σε ετήσια βάση, τα ποσά των εισπράξεων ξεκίνησαν από € 5,64 δις το 2008, μειώνονταν σταθερά μέχρι και το 2012, € 4,34 δις, ενώ τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί σημαντικά φτάνοντας το 2018 τα € 7,10 δις.

Να σημειωθεί, τέλος, ότι το ποσοστό συμμετοχής των χωρών της Ευρωζώνης στις συνολικές τουριστικές εισπράξεις της Ελλάδας, παρότι παρουσιάζει αυξητικές τάσεις, εξακολουθεί να είναι, το 2018, 44%, χαμηλότερο έναντι του 2008 που ήταν 48%.

Χώρες της Ε.Ε. εκτός Ευρωζώνης

Οι τουριστικές εισπράξεις από επισκέπτες προερχόμενους από την ομάδα των **χωρών της Ε.Ε.** εκτός Ευρωζώνης ανήλθαν στην 11ετία στα € 13,4 δις, ή

ποσοστό 9,8% των συνολικών εισπράξεων. Η πορεία τους είναι ενθαρρυντική, μια και από το 1,09 δις του 2008, και αφού σημείωσαν επίσης σημαντική πτώση, ανέκαμψαν στο € 1,38 δις το 2015, στο € 1,57 δις το 2016 και ακόμα στο € 1,97 δις το 2018. Στις χώρες αυτές δεν έχει συμπεριληφθεί το Ην. Βασίλειο, όχι μόνο λόγω της απόφασής του να διαχωρίσει τις τύχες του από την Ε.Ε., όσο και για την ιδιαίτερη σημασία του για τον ελληνικό τουρισμό.

Ηνωμένο Βασίλειο

Το Ην. Βασίλειο είναι μια παραδοσιακή χώρα προέλευσης τουρισμού για την Ελλάδα. Στην 11ετία € 18,2 δις έχουν εισρεύσει στη χώρα από Βρετανούς τουρίστες, που αντιστοιχούν σε 13,4% του συνόλου των εισπράξεων. Από το Ην. Βασίλειο καταγράφηκαν τουριστικές εισπράξεις € 1,87 δις το 2008, που μετά την πτώση ανέκαμψαν στα € 2,02 δις το 2015 και παρέμειναν στο € 1,94 δις το 2018. Όμως σαφώς διαγράφεται μια στασιμότητα στην ευνοϊκή για τη χώρα μας προσέγγιση της αγοράς αυτής. Το ποσοστό της συμβολής στις διεθνείς τουριστικές εισπράξεις της Ελλάδας από το Ην. Βασίλειο, δηλαδή, ήταν το 2008 18,9% και μειώθηκε σταδιακά ως το 18,2% για το 2018.

Ρωσία

Οι εισπράξεις από την τουριστική κίνηση που προέρχεται από τη Ρωσία ανέρχονται στην 11ετία σε € 7,0 δις, που αντιστοιχούν στο 5,1% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων. Όμως παρουσιάζουν σημαντική διακύμανση. Ειδικότερα, το 2008 ανέρχονταν σε € 0,4 δις, ενώ τα επόμενα χρόνια αυξάνονταν σταθερά σε € 0,74 δις το 2011 και σε € 1,34 δις το 2013. Ωστόσο στη συνέχεια σημειώθηκε σημαντική κάμψη, για διάφορους πολιτικούς και οικονομικούς λόγους που λίγο σχετίζονται με την τουριστική προσφορά εκ μέρους της Ελλάδας. Έτσι, το 2016 οι εισπράξεις ήταν € 0,44 δις και το 2017 € 0,42 δις, ενώ το 2018 μειώθηκαν σημαντικά στο € 0,34 δις.

ΗΠΑ

Οι εισπράξεις από την τουριστική κίνηση από τις ΗΠΑ που καταγράφηκαν στην 11ετία ήταν € 7,60 δις, που αντιστοιχούν στο 5,6% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων και παρουσιάζουν σχετική σταθερότητα. Το 2008 ανέρχονταν σε € 0,73 δις, τα επόμενα χρόνια καταγράφηκε μικρή μείωση σε € 0,53 δις το 2011 και σε € 0,57 δις το 2013. Μετά σημειώθηκε ανάκαμψη, οπότε το 2016 οι εισπράξεις ήταν € 0,73 δις, το 2017 σταθεροποιήθηκαν στο € 0,81 δις, ενώ το 2018 αυξήθηκαν σημαντικά στο € 1,04 δις.

Ελβετία

Στην 11ετία € 2,9 δις έχουν εισρεύσει στη χώρα από Ελβετούς τουρίστες, που αντιστοιχούν σε 2,7% του συνόλου των εισπράξεων. Από την Ελβετία καταγράφηκαν τουριστικές εισπράξεις € 0,28 δις το 2008, που αυξήθηκαν σε € 0,34 δις το 2016 και σταθεροποιήθηκαν στο € 0,34 δις το 2017, ενώ το 2018 αυξήθηκαν σημαντικά στα € 1,04 δις.

Αυστραλία – Καναδάς

Οι εισπράξεις από την τουριστική κίνηση από την Αυστραλία που καταγράφηκαν στην 11ετία ήταν € 2,4 δις, που αντιστοιχούν στο 1,8% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων. Οι ετήσιες τουριστικές εισπράξεις, παρόλο που μειώθηκαν λίγο έναντι του 2017, παραμένουν σχεδόν υπερδιπλάσιες έναντι του 2016. Από € 0,15 δις το 2010, στο € 0,24 δις το 2015 και πάλι κάτω στο € 0,18 δις το 2016, ενώ το 2017 εκτοξεύτηκαν στο € 0,39 δις. Το 2018 παρέμειναν σε υψηλά επίπεδα, στο € 0,36 δις, διατηρώντας έτσι την έντονη αύξηση που σημείωσαν οι τουριστικές εισπράξεις από την Αυστραλία την προηγούμενη τουριστική σεζόν.

Οι εισπράξεις από την τουριστική κίνηση από τον Καναδά που καταγράφηκαν στην 11ετία ήταν € 2,1 δις, που αντιστοιχούν στο 1,5% των συνολικών τουριστικών εισπράξεων. Μέχρι το 2017 οι ετήσιες τουριστικές εισπράξεις κυμαίνονταν χωρίς κάποια αυξητική τάση, ενώ το 2018 υπερδιπλασιάστηκαν. Από € 0,13 δις το 2010, στο € 0,22 δις το 2015 και κάτω πάλι στο € 0,14 δις το 2016, ενώ σημείωσαν άνοδο στο € 0,18 δις το 2017. Το 2018, όπως προειπώθηκε, εκτοξεύτηκαν στα € 364 εκατ., επιτυγχάνοντας, ομολογουμένως, μια εντυπωσιακή αύξηση από τη σημαντική αυτή χώρα.

4.1.3. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο επιχειρήσαμε μια ανάλυση του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης όσο και των διεθνών τουριστικών εισπράξεων, διαχρονικά και ανά χώρα προέλευσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η αξία των τουριστικών εισπράξεων ανήλθε στα € 16,1 δις, όταν το 2017 το αντίστοιχο μέγεθος ήταν στα € 14,6 δις, βρέθηκαν δηλαδή σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Αυτή η αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων οφείλεται όχι τόσο στην αύξηση της μέσης δαπάνης ανά ταξίδι, αλλά κυρίως στην αύξηση της εισερχόμενης ταξιδιωτικής κίνησης στο σύνολο του 2018, που κινήθηκε και αυτή σε ιστορικά υψηλά επίπεδα. Γεγονός που αντιστάθμισε κατά 72% το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών και συνέβαλε κατά 44% στο σύνολο των καθαρών εισπράξεων από υπηρεσίες. Τέλος, θετικές είναι οι προβλέψεις για το 2019, αφού από τα πρώτα στοιχεία για το εν λόγω έτος το θετικό αυτό momentum για τον ελληνικό τουρισμό φαίνεται να διατηρείται.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 50-52

4.2. Εξελίξεις στη χρηματοδότηση της ανάπτυξης: Η ίδρυση της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας

Κωνσταντίνος Λοΐζος

4.2.1. Εισαγωγή

Οι αναπτυξιακές τράπεζες αποτελούν έναν ιδιόμορφο χρηματοπιστωτικό θεσμό ο οποίος ανάγεται στις μορφές χρηματοδότησης της εκβιομηχάνισης χωρών όπως η Γαλλία και η Γερμανία του 19ου αιώνα. Ωστόσο, έγιναν ιδιαίτερα γνωστές και απέκτησαν μεγάλη διάδοση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπό το βάρος των αναγκών ανασυγκρότησης των μεταπολεμικών οικονομιών. Στη Μεταπολεμική Ελλάδα, η αναπτυξιακή τραπεζική εκφράστηκε αρχικά από τον Οργανισμό Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής Αναπτύξεως (ΟΧΟΑ) (1954-1964) και τον Οργανισμό Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΟΒΑ) (1960-1964) και εν συνεχεία από τις τρεις αναπτυξιακές τράπεζες (1963-2002): Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ), Εθνική Τράπεζα Επενδύσεων Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΕΒΑ) και Τράπεζα Επενδύσεων. Αντίθετα με την ελληνική περίπτωση στην οποία η αναπτυξιακή/επενδυτική τραπεζική έπαψε να υπάρχει από το 2002 και έπειτα, σε πολλές χώρες, οι αναπτυξιακές ή επενδυτικές τράπεζες ακολούθησαν τις εξελίξεις στην οικονομική και χρηματοοικονομική ανάπτυξη προσαρμόζοντας τον διπλό τους ρόλο: τη μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση της οικονομίας και τη θεσμική της ανάπτυξη. Η πρόσφατη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και η συνακόλουθη ύφεση επανέφεραν στο προσκήνιο τον ρόλο αυτό των αναπτυξιακών τραπεζών, σε συνδυασμό με την αντικυκλική πολιτική πιστοδοτήσεων που ακολουθήθηκε σε πολλές χώρες[1]. Στο πλαίσιο αυτό προχωρά και στην Ελλάδα η ίδρυση της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (ΕΛΛΑΤ) της οποίας τα χαρακτηριστικά περιγράφουμε παρακάτω.

4.2.2. Η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα στην τρέχουσα συγκυρία

Η παρατεταμένη οικονομική ύφεση που βίωσε η ελληνική οικονομία την τελευταία δεκαετία ανέδειξε τα σοβαρά προβλήματα του παραγωγικού της υποδείγματος και έκανε επιτακτική την ανάγκη για τον ουσιαστικό μετασχηματισμό του. Σε αυτή τη διαδικασία η ΕΛΛΑΤ μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως ένας κομβικός παράγοντας προώθησης μιας πολυδιάστατης αναπτυξιακής διαδικασίας. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση του σχετικού Σχεδίου Νόμου[2], το ζητούμενο είναι η αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της χώρας σε μια *ολιστική* αναπτυξιακή διαδικασία η οποία ικανοποιεί ταυτόχρονα την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική διάσταση της ανάπτυξης. Επομένως, η ΕΛΛΑΤ θα επιχειρήσει καταρχάς να καλύψει το κενό στην αναπτυξιακή τραπεζική που υπάρχει στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, παρά τη διεθνή εμπειρία αλλά και τη σημασία που προσδίδει στις εθνικές αναπτυξιακές τράπεζες η Ευρωπαϊκή Επιτροπή[3]. Επιπλέον, η νέα αναπτυξιακή τράπεζα οφείλει να λειτουργήσει ως ένας «θεσμικός επιταχυντής», κύριος βραχίονας της ελληνικής πολιτείας στην προώθηση ενός υποδείγματος ανάπτυξης με χαρακτηριστικά αποτελεσματικότητας και βιωσιμότητας.

4.2.3. Στόχοι και κατευθύνσεις δραστηριότητας της ΕΛΛΑΤ

Σύμφωνα με το ιδρυτικό της νομοθετικό πλαίσιο[4], η ΕΛΛΑΤ εντάσσει τη στρατηγική της στο πλαίσιο της

1. Ενδεικτικά: *The Economist* (2019), "National Development banks are back in vogue", March 7· De Luna-Martínez, J. (2017), "Findings of the 2017 Global survey on Development Banks", Presentation at the *World Bank Group Global Knowledge and Research Hub*, Malaysia, September 19.

2. Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης, «Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα και προσέλκυση Στρατηγικών Επενδύσεων και άλλες διατάξεις», 8 Απριλίου 2019.

3. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή* COM(2015) 361, «Συνεργασία για την απασχόληση και την ανάπτυξη: Ο ρόλος των εθνικών αναπτυξιακών τραπεζών (ΕΑΤ) για τη στήριξη του επενδυτικού σχεδίου για την Ευρώπη». Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο.

4. «Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα και προσέλκυση Στρατηγικών Επενδύσεων και άλλες διατάξεις», Ψηφισθέν Νομοσχέδιο, Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά της ΡΙΒ΄, 17 Απριλίου 2019.

εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής προσανατολίζοντας τη δραστηριότητά της στην ικανοποίηση μιας σειράς επιμέρους στόχων όπως: η στήριξη της επιχειρηματικότητας, η ανάπτυξη χρηματοδοτικών μέσων με έμφαση στις νέες-καινοτόμες και στις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις (ΜμΕ), η προώθηση της καινοτομίας εν γένει και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα αλλά και στον δημόσιο τομέα, η προώθηση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας οικονομίας και γενικότερα η ανάδειξη του ρόλου της ΕΛΛΑΤ ως σημαντικού πόλου, τόσο έλξης κεφαλαίων όσο και ενθάρρυνσης των επενδύσεων.

Τελικά, η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα αποσκοπεί στην πολύπλευρη υποστήριξη επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε κλάδους αιχμής της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα όσες είναι νεοφυείς και αναπτυσσόμενες, έχουν εξαγωγικό χαρακτήρα και παράγουν προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας. Άλλωστε η πλειονότητα αυτών είναι ΜμΕ με δυσκολία πρόσβασης σε πηγές χρηματοδότησης. Επιπλέον, η ΕΛΛΑΤ διευρύνει το αντικείμενο της δραστηριότητάς της, εντάσσοντας σε αυτό την υποστήριξη των αναπτυξιακών σχεδιασμών των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης αλλά και της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Ο πολύπλευρος ρόλος της ΕΛΛΑΤ προκύπτει από το γεγονός ότι δεν στοχεύει μόνο στη διευκόλυνση της χρηματοδότησης των παραπάνω φορέων αλλά και στην παραγωγή σχετικών τομεακών και κλαδικών μελετών. Άλλωστε, θα επιδιώξει τη διάδοση της τεχνογνωσίας που θα αποκτήσει σε ζητήματα οικονομικού προγραμματισμού, παράλληλα με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε επιχειρήσεις και κράτος. Τέλος, στα καθήκοντά της συμπεριλαμβάνεται ο συντονισμός των κρατικών αναπτυξιακών φορέων τόσο εκείνων της χρηματοδότησης όσο και των φορέων δημόσιας πολιτικής και η συνεργασία με φορείς παραγωγής γνώσης, οι οποίοι εμπλέκονται στους διάφορους τομείς και φάσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Στα παραπάνω πλαίσια η ΕΛΛΑΤ οφείλει να δρομολογήσει μια σειρά δράσεων όπως:

- Η παροχή πιστώσεων σε επιχειρήσεις μέσω τρίτων (άλλων φορέων χρηματοδότησης). Πρέπει να σημειωθεί ότι η ΕΛΛΑΤ δεν θα έχει τη δυνατότητα να παρέχει απευθείας δάνεια.
- Η παροχή εγγυήσεων σε επιχειρήσεις έναντι υποχρεώσεών τους σε άλλους χρηματοπιστωτικούς φορείς.
- Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μέσων χρηματοοικονομικής τεχνικής για την εξυπηρέτηση των σκοπών της τράπεζας.
- Στοχευμένες χρηματοδοτήσεις σε επιχειρήσεις για την αναδιάρθρωσή τους στην κατεύθυνση της βελτίωσης της αποτελεσματικότητάς τους, της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητάς τους.
- Η συμμετοχή σε διάφορα χρηματοπιστωτικά σχήματα και επιχειρήσεις για την εξυπηρέτηση του σκοπού της και η ανάπτυξη της συνεργασίας με επενδυτικούς οργανισμούς σε διεθνές επίπεδο.
- Η στήριξη της νέας και καινοτόμου επιχειρηματικότητας και των επιχειρήσεων με εξαγωγικό προσανατολισμό.
- Η χρηματοδοτική στήριξη της διενέργειας επιστημονικών μελετών και ερευνών στο επίπεδο των επιχειρήσεων στον βαθμό που προάγουν την παραγωγική τους αποτελεσματικότητα.
- Η διευκόλυνση της χρηματοδότησης θεσμών που ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και οικονομία, καθώς και η προώθηση εναλλακτικών μεθόδων όπως η παροχή μικροπιστώσεων.
- Η παροχή συμβουλών σε επιχειρήσεις (ιδιαίτερα ΜμΕ) και διάφορους φορείς και η μετάδοση τεχνογνωσίας σε ένα ευρύ φάσμα αντικειμένων όπως ο σχεδιασμός χρηματοδοτικών εργαλείων, η αναδιάρθρωση επιχειρήσεων, η κεφαλαιακή διάρθρωση, η οργάνωση και εταιρική διακυβέρνηση, η διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού, η διαμόρφωση επιχειρηματικών σχεδίων κ.ά.
- Η εκπόνηση μακροοικονομικών και μικροοικονομικών μελετών σε διάφορους τομείς και κλάδους της οικονομίας για να εντοπιστούν οι ανάγκες και να καλυφθούν τα κενά χρηματοδότησης και θεσμικής υπανάπτυξης λόγω αδυναμιών της αγοράς.

4.2.4. Η ιδιαιτερότητα της ΕΛΛΑΤ

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η ΕΛΛΑΤ δομείται ως ένας οργανισμός με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ως οργανισμός αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση των αναπτυξιακών και κοινωνικοοικονομικών αποδόσεων. Από την άλλη πλευρά, όμως, δεν μπορεί να ασκήσει αυτό της το καθήκον αν δεν είναι οικονομικά βιώσιμη. Με αυτή την έννοια η ΕΛΛΑΤ οφείλει να στοχεύει και στην επαύξηση της αξίας των περιουσιακών της στοιχείων, έτσι ώστε να επιτύχει τον διπλό στόχο της χρηματοοικονομικής βιωσιμότητας και της κοινωνι-

κής αποτελεσματικότητας. Για αυτό τον λόγο προβλέπεται, από τη μία πλευρά, ότι το Δημόσιο θα έχει πλειοψηφική συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο της εταιρείας, ενώ, από την άλλη, η ΕΛΛΑΤ θα αποτελεί ιδιωτική ανώνυμη εταιρεία, αυτοχρηματοδοτούμενη, της οποίας η τιμολογιακή πολιτική θα πρέπει να ακολουθεί τους συναλλακτικούς κανόνες της αγοράς. Επιπλέον, η ΕΛΛΑΤ οφείλει να ακολουθεί τις βασικές αρχές εταιρικής διακυβέρνησης και τις καλές πρακτικές που εξασφαλίζουν τη διαφάνεια στη δραστηριότητά της, ενώ λειτουργεί βάσει των ιδιωτικοοικονομικών κανόνων.

Τελικά η ΕΛΛΑΤ θα είναι ένας πολυδιάστατος αναπτυξιακός φορέας με τρεις κύριες συνιστώσες: 1) τη *χρηματοδοτική* που αναφέρεται στη σύναψη δανείων και παροχή εγγυήσεων, 2) τη *διαχειριστική*, που αφορά τη διαχείριση μέσων χρηματοοικονομικής τεχνικής και την υλοποίηση χρηματοδοτικών προγραμμάτων και 3) τη *συμβουλευτική* που αναλύεται στη διάδοση τεχνογνωσίας και την εκπόνηση μελετών. Σε κάθε περίπτωση η ΕΛΛΑΤ δεν θα ασκεί αυτές τις δραστηριότητες ανταγωνιστικά αλλά συμπληρωματικά προς τα υφιστάμενα πιστωτικά ιδρύματα, παρεμβαίνοντας όπου αυτά αδυνατούν να επιτελέσουν τον ρόλο τους. Εναλλακτικά, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ΕΛΛΑΤ θέλει να διαδραματίσει έναν επιτελικό κυρίως ρόλο στη χρηματοδότηση της ανάπτυξης.

4.2.5. Συμπεράσματα

Η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα ιδρύεται σε μια εποχή κρίσιμη για την ελληνική οικονομία, συνεχίζοντας τη μακρά διεθνή παράδοση που θέλει οι αναπτυξιακές τράπεζες να διαδραματίζουν κομβικό ρόλο σε καίριες στιγμές στην οικονομική ιστορία των χωρών. Με αυτή την έννοια θεωρείται ο κατάλληλος αναπτυξιακός μηχανισμός για να σταθεί αρωγός της οικονομίας στην κρίσιμη ιστορική καμπή που η χώρα αναζητεί το νέο της παραγωγικό υπόδειγμα. Άλλωστε, οι αναπτυξιακές τράπεζες ανέκαθεν επιτελούσαν τον διπλό ρόλο της στοχευμένης μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης των επενδύσεων και της ανάδειξης της σημασίας και προώθησης των θεσμικών προϋποθέσεων της ανάπτυξης. Βέβαια, η επιτυχία του εγχειρήματος αυτού εξαρτάται από τη σαφήνεια των στόχων που θέτει η Αναπτυξιακή Τράπεζα, από την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού της και από την εταιρική της διακυβέρνηση. Η μεγάλη όμως πρόκληση για την Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα είναι η ισόρροπη ικανοποίηση των κριτηρίων της αποδοτικότητάς της ταυτόχρονα σε όρους χρηματοοικονομικής βιωσιμότητας και κοινωνικοοικονομικής ωφέλειας, ώστε να μπορέσει να επιτελέσει αξιόπιστα, αποτελεσματικά και με διαφάνεια το έργο της ως κρίσιμος βραχίονας της εθνικής στρατηγικής για μια δίκαιη (inclusive) και βιώσιμη ανάπτυξη.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 53-60

4.3. Εξελίξεις στον ελληνικό αγροτικό τομέα

Ιωάννα Ρεζίτη

4.3.1. Εισαγωγή

Η ανάλυση που ακολουθεί παρουσιάζει μια επισκόπηση των σπουδαιότερων εξελίξεων στην ελληνική αγροτική οικονομία. Γίνεται αναφορά σε ορισμένα οικονομικά μεγέθη της γεωργίας, χρησιμοποιώντας στοιχεία από την Eurostat κατά την τελευταία δεκαετία. Με βάση αυτά, παρέχεται η δυνατότητα μίας σύντομης ενημέρωσης σε θέματα όπως η διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, το γεωργικό εισόδημα, η απασχόληση, το κόστος των εισροών και η αξία παραγωγής.

Η ελληνική γεωργία, όπως θα διαπιστώσουμε, έδειξε μεγάλη ανθεκτικότητα στην κρίση και στην παρατεταμένη ύφεση της οικονομίας. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, κατά το διάστημα 2008-2017 το γεωργικό προϊόν αυξήθηκε κατά 6%, ενώ το προϊόν όλων των άλλων κλάδων της οικονομίας μειώθηκε κατά 27%. Η ποικιλομορφία της ελληνικής γεωργίας μάς προτρέπει όχι μόνο να προωθήσουμε την ανταγωνιστικότητα αλλά και την παραδοσιακή γεωργία και τις μικρές εκμεταλλεύσεις.

4.3.2. Η σημασία της ελληνικής γεωργίας

Η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στην ελληνική οικονομία, εκφρασμένη ως το ποσοστό του αγροτικού προϊόντος στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), αυξήθηκε από 3% το 2007 σε 6% το 2017, πλασματικά κυρίως λόγω της μεγάλης μείωσης του ΑΕΠ κατά 23%. Η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) της γεωργικής παραγωγής παρουσίασε πτώση (4%) κατά το διάστημα 2007-2017, λόγω του αυξημένου κόστους των γεωργικών εισροών και της πτώσης της αξίας παραγωγής. Σημαντικές είναι οι μειώσεις της ΑΠΑ, 16% το 2011 και 18% το 2013, αποδιδόμενες στις αυξήσεις της ενδιάμεσης ανάλωσης κατά 9% και 11%, αντίστοιχα. Ωστόσο η συμμετοχή της ΑΠΑ της γεωργίας στην ΑΠΑ της χώρας αυξήθηκε από 3% το 2007 σε 3,7% το 2017. Επίσης, η συμμετοχή της γεωργικής απασχόλησης στη συνολική απασχόληση παρέμεινε σταθερή (11%). Η σημαντικότητα του τομέα ενισχύεται και από την έκταση των κυρίως αγροτικών περιοχών και από το μέγεθος του πληθυσμού τους, σε σχέση με τις ενδιάμεσες και αστικές

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.1 Συμμετοχή του αγροτικού τομέα στην Ε.Ε.-28 (% Συνολικής ΑΠΑ)

	2007	2010	2013	2017
Βέλγιο	1,6	1,6	1,3	1,3
Βουλγαρία	0,8	0,9	1,0	1,0
Τσεχική Δημοκρατία	0,8	0,6	0,8	0,9
Δανία	1,6	1,7	1,6	1,7
Γερμανία	10,0	11,0	12,4	11,1
Εσθονία	0,2	0,2	0,2	0,1
Ιρλανδία	1,1	0,9	1,2	1,7
Ελλάδα	**3,8**	**3,6**	**2,9**	**3,1**
Ισπανία	15,7	14,5	13,2	15,3
Γαλλία	18,2	18,1	15,4	15,7
Κροατία	0,8	0,9	0,6	0,5
Ιταλία	17,5	17,2	19,2	17,0
Κύπρος	0,2	0,2	0,2	0,2
Λετονία	0,2	0,2	0,1	0,2
Λιθουανία	0,5	0,4	0,6	0,7
Λουξεμβούργο	0,1	0,1	0,1	0,1
Ουγγαρία	1,4	1,3	1,7	1,9
Μάλτα	0,0	0,0	0,0	0,0
Κάτω Χώρες	5,9	6,2	5,9	6,3
Αυστρία	1,7	1,7	1,6	1,7
Πολωνία	5,1	5,3	5,5	5,7
Πορτογαλία	1,6	1,7	1,5	1,5
Ρουμανία	3,9	4,3	4,4	4,1
Σλοβενία	0,3	0,3	0,2	0,2
Σλοβακία	0,3	0,2	0,3	0,3
Φινλανδία	0,9	0,9	0,7	0,6
Σουηδία	1,0	1,0	0,9	1,0
Ηνωμένο Βασίλειο	4,8	5,1	6,3	6,1

Πηγή: Eurostat, *National accounts.*

περιοχές, με ποσοστά της τάξεως του 66% και 40%, αντίστοιχα. Επίσης, σημαντική είναι η συνεισφορά των αγροτικών προϊόντων στο εξωτερικό εμπορικό ισοζύγιο της χώρας. Το 2017 η αξία των εξαγωγών των αγροτικών προϊόντων ανήλθε σε 5,5 δις ευρώ, καλύπτοντας το 19% της συνολικής αξίας των εξαγωγών της χώρας.

4.3.3. Ακαθάριστη αξία παραγωγής στην Ελλάδα και την Ε.Ε.-28

Στο πλαίσιο της Ε.Ε.-28 η συμμετοχή του ελληνικού αγροτικού τομέα παρουσιάζει μία πτωτική τάση, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4.3.1 πιο πάνω, λόγω της πτώσης της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 4,3%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.2 Ακαθάριστη αξία παραγωγής του αγροτικού τομέα σε τιμές παραγωγού

	2007	2010	2013	2017	2007	2010	2013	2017
	Εκατ. ευρώ				% της Ε.Ε.-28			
Ε.Ε.-28	330.286	335.683	388.747	389.279	100	100	100	100
Βέλγιο	7.242	7.578	8.432	8.211	2,2	2,3	2,2	2,1
Βουλγαρία	2.753	3.155	3.712	3.605	0,8	0,9	1,0	0,9
Τσεχική Δημοκρατία	4.064	3.821	4.708	4.684	1,2	1,1	1,2	1,2
Δανία	8.539	9.075	10.268	10.326	2,6	2,7	2,6	2,7
Γερμανία	44.493	47.569	56.791	52.989	13,5	14,2	14,6	13,6
Εσθονία	621	592	830	784	0,2	0,2	0,2	0,2
Ιρλανδία	5.727	5.513	7.346	8.056	1,7	1,6	1,9	2,1
Ελλάδα	**9.623**	**9.355**	**9.252**	**10.038**	**2,9**	**2,8**	**2,4**	**2,6**
Ισπανία	39.447	38.106	41.855	48.107	11,9	11,4	10,8	12,4
Γαλλία	59.343	61.138	66.856	64.759	18,0	18,2	17,2	16,6
Κροατία	2.389	2.387	2.163	1.967	0,7	0,7	0,6	0,5
Ιταλία	41.641	40.660	48.338	45.376	12,6	12,1	12,4	11,7
Κύπρος	607	654	666	681	0,2	0,2	0,2	0,2
Λετονία	877	845	1.162	1.227	0,3	0,3	0,3	0,3
Λιθουανία	1.818	1.725	2.397	2.405	0,6	0,5	0,6	0,6
Λουξεμβούργο	313	307	390	390	0,1	0,1	0,1	0,1
Ουγγαρία	5.922	5.583	7.171	7.483	1,8	1,7	1,8	1,9
Μάλτα	108	115	123	116	0,0	0,0	0,0	0,0
Κάτω Χώρες	21.165	22.026	24.893	25.459	6,4	6,6	6,4	6,5
Αυστρία	5.528	5.636	6.339	6.651	1,7	1,7	1,6	1,7
Πολωνία	18.394	17.897	22.371	24.549	5,6	5,3	5,8	6,3
Πορτογαλία	5.696	5.909	6.321	6.927	1,7	1,8	1,6	1,8
Ρουμανία	12.676	13.903	16.092	15.690	3,8	4,1	4,1	4,0
Σλοβενία	1.087	1.072	1.141	1.143	0,3	0,3	0,3	0,3
Σλοβακία	1.780	1.611	2.162	2.106	0,5	0,5	0,6	0,5
Φινλανδία	3.191	3.331	3.823	3.283	1,0	1,0	1,0	0,8
Σουηδία	4.532	4.651	5.622	5.616	1,4	1,4	1,4	1,4
Ηνωμένο Βασίλειο	20.710	21.470	27.522	26.650	6,3	6,4	7,1	6,8

Πηγή: Eurostat, *National accounts.*

Η Ελλάδα κατέχει την ένατη θέση στην Ε.Ε.-28 όσον αφορά τη συνολική αξία της αγροτικής παραγωγής (10 δις ευρώ το 2017), συνεισφέροντας το 2,6% της Ε.Ε.-28 (Πίνακας 4.3.2 πιο πάνω). Ένα ποσοστό αρκετά χαμηλό συγκριτικά με άλλες μεσογειακές χώρες, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, οι οποίες συνεισφέρουν 12,4% και 11,7%, αντίστοιχα. Την περίοδο 2013-2017 η αξία της γεωργικής παραγωγής αυξήθηκε κατά 8,5% λόγω αύξησης της φυτικής παραγωγής κατά 17%. Αντίθετα, η αξία της ζωικής παραγωγής παρουσίασε αισθητή πτώση 6,5%. Η μεταβολή αυτή έχει ως αποτέλεσμα η σχέση μεταξύ φυτικής και ζωικής παραγωγής να μεταβληθεί από 70/30 το 2013 σε 75/25 το 2017, ενώ στην Ε.Ε.-28 η αντίστοιχη αναλογία είναι 43/57. Αυτή η ανισομερής αναλογία που επικρατούσε και το 2000 εξακολουθεί να είναι ένα από τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας και σήμερα.

4.3.4. Διάρθρωση γεωργικών εκμεταλλεύσεων και εργατικό δυναμικό

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat που αφορούν τη διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, το 2016, συγκριτικά με το 2007, η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση αυξήθηκε κατά 12%, με τη μεγαλύτερη αύξηση (27%) να παρατηρείται την τριετία 2007-2010 (Διάγραμμα 4.3.1). Ωστόσο, κατά την περίοδο 2010-2016 καταγράφεται πτώση (12%) με μέσο ετήσιο ρυθμό -0,02%. Αντίθετα, ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων το 2016 ανήλθε σε 684.950 χιλ., όπου σε σχέση με το 2007 παρουσίασε μία σημαντική μείωση (20%) (Διάγραμμα 4.3.2) και μέσο ετήσιο ρυθμό -0,03%. Εντούτοις σημαντικό μέρος της πτώσης αυτής παρατηρείται την τριετία 2007-2010, κατά 16%. Αυτό είχε ως συνέπεια το μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων να αυξηθεί: 4,74ha (2007), 7,16ha (2010), 6,85ha (2013), και 6,65ha (2016), όμως, όπως βλέπουμε, παραμένει περίπου σταθερό στα 7ha μετά το 2010. Το μέσο αυτό μέγεθος, συγκρινόμενο με το ευρωπαϊκό μέσο (14,3ha), είναι σαφώς μικρότερο (περίπου στο ήμισυ του ευρωπαϊκού).

Αναφορικά με την κατανομή της γεωργικής γης κατά τάξη μεγέθους των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (ΓΕ), οι μικρού μεγέθους (μέχρι 9,9ha) συγκεντρώνουν το 31% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης, οι μεσαίου μεγέθους (10-29,9ha) συγκεντρώνουν το 19% και το υπόλοιπο 50% χρησιμοποιείται από τις μεγάλου μεγέθους (>30ha) (Διάγραμμα 4.3.3).

Το 88,6% του συνόλου των ΓΕ αντιστοιχεί στις μικρού μεγέθους εκμεταλλεύσεις ποσοστό που δεν μεταβλήθηκε από εκείνο του 2007 (88,5%). Οι μικρού μεγέθους εκμεταλλεύσεις θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως αγροτεμάχια τα οποία παρέχουν συμπληρωματικό εισόδημα στους κατόχους τους (μη επαγγελματίες αγρότες), παρά ως πραγματικές εμπορικές εκμεταλλεύσεις. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η αναδιάρθρωση της ελληνικής γεωργίας συνεχίζει να είναι αρκετά χαλαρή τα τελευταία δέκα χρόνια. Αντιθέτως, σε επίπεδο Ε.Ε.-28, οι μικρού και μεσαίου μεγέθους γεωργικές εκμεταλλεύσεις συγκεντρώνουν μόλις το 25% της γεωργικής γης, ενώ οι μεγάλου μεγέθους το 75%.

Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση εννοείται η συνολική έκταση που καταλαμβάνεται από αροτραία γη, μόνιμους βοσκότοπους, μόνιμες καλλιέργειες και οικογενειακούς λαχανόκηπους. Το 2016, η αροτραία γη και οι βοσκότοποι καλύπτουν το ίδιο ποσοστό 38%, οι

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.1
Χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (σε χιλιάδες εκτάρια)

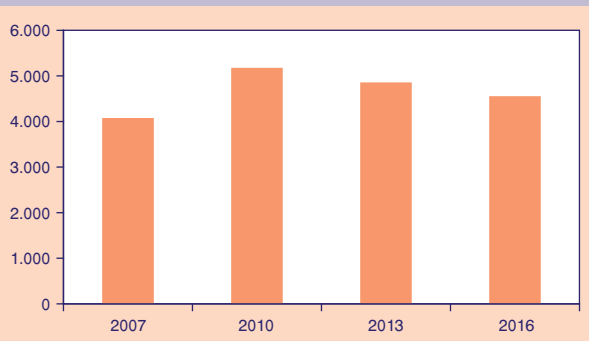

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.2
Αριθμός γεωργικών εκμεταλλεύσεων (σε χιλιάδες)

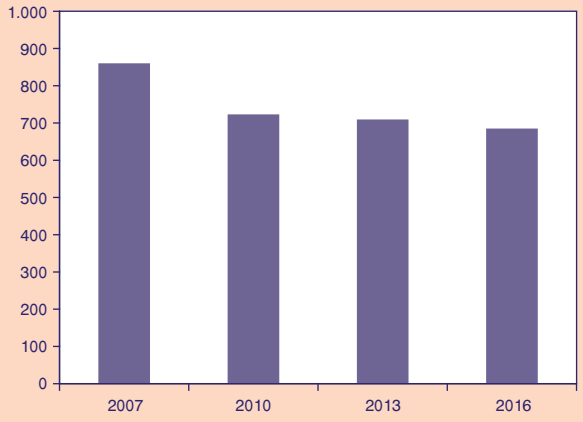

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.3
Ποσοστιαία κατανομή χρησιμοποιούμενης έκτασης ανά τάξη μεγέθους των ΓΕ, 2016 (εκτάρια)

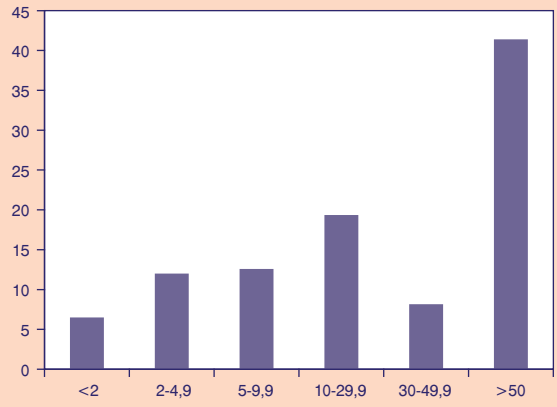

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.4
Κατανομή της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης

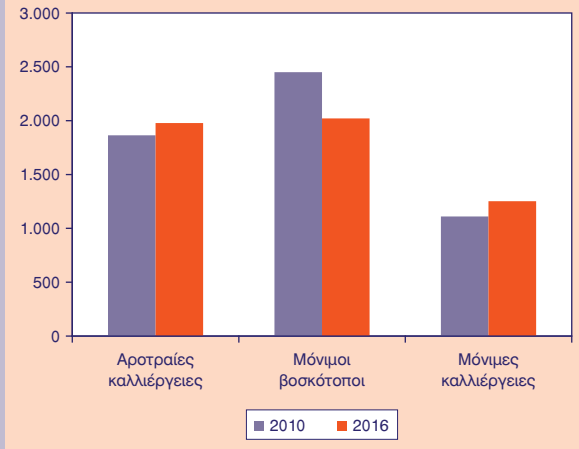

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

μόνιμες καλλιέργειες 24% και οι οικογενειακοί λαχανόκηποι κατέχουν πολύ μικρό ποσοστό. Το 2016, σε σχέση με το 2010, παρατηρείται μεγάλη μείωση των βοσκοτόπων κατά 18% και αύξηση στην αροτραία γη και στις μόνιμες καλλιέργειες κατά 6% και 13%, αντίστοιχα (Διάγραμμα 4.3.4).

Ο «τεχνικοοικονομικός προσανατολισμός» (ΤΟΠ)[1] μίας εκμετάλλευσης προσδιορίζεται από τη σχετική συμμετοχή της τυπικής απόδοσης των διαφόρων χαρακτηριστικών της εν λόγω εκμετάλλευσης στο σύνολο της τυπικής απόδοσης (Κανονισμός Επιτροπής 1242/2008). Ο κανονισμός αυτός θέσπισε την κοινοτική τυπολογία και ταξινόμηση των ΓΕ. Από το Διάγραμμα 4.3.5 φαίνεται ότι κυριαρχούν με ποσοστό 58% οι εκμεταλλεύσεις που είναι «*εξειδικευμένες στις μόνιμες φυτείες*» (ΓΤΟΠ3) και ακολουθούν με χαμηλότερο ποσοστό 19% οι εκμεταλλεύσεις που είναι «*εξειδικευμένες στη μεγάλη καλλιέργεια*» (ΓΤΟΠ1).

Οι ΓΕ διακρίνονται σε φυτικής παραγωγής (80%), ζωικής παραγωγής (9%) και μεικτής παραγωγής (11%) και οι κύριες κατηγορίες ΤΟΠ (ΚΤΟΠ)[2] παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.3.6. Παρατηρείται ότι το 49% από τις φυτικές είναι εξειδικευμένες «*ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις*» (ΚΤΟΠ38), από τις ζωικές το 80% είναι «*εκμεταλλεύσεις με προβατοειδή, αιγοειδή και άλλα χορτοφάγα*» (ΚΤΟΠ48) και, τέλος, στις μεικτές το 49% είναι «*μεικτές εκμεταλλεύσεις με διαφόρους συνδυασμούς καλλιεργειών-εκτροφών*».

Αναφορικά με την απασχόληση του εργατικού δυναμικού στον αγροτικό τομέα, το 2017 αποτελεί το 11% της συνολικής απασχόλησης στην Ελλάδα και το 5% της γεωργικής απασχόλησης της Ε.Ε.-28. Τη δεκαετία 2007-2017 παρατηρείται μείωση του εργατικού δυναμικού κατά 13%, με τη μεγαλύτερη πτώση, 7%, να παρατηρείται το 2011 έναντι του 2010 (Διάγραμμα 4.3.7). Από την ηλικιακή διάρθρωση της αγροτικής απασχόλησης (Διάγραμ-

1. Σύμφωνα με το επίπεδο ακρίβειας του τεχνικοοικονομικού προσανατολισμού διακρίνονται οι *γενικές κατηγορίες ΤΟΠ* οι οποίες είναι: Εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στη μεγάλη καλλιέργεια (ΓΤΟΠ1), Εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στην καλλιέργεια κηπευτικών (ΓΤΟΠ2), Εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στις μόνιμες φυτείες (ΓΤΟΠ3), Εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στα χορτοφάγα (ΓΤΟΠ4), Εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στα καρποφάγα (ΓΤΟΠ5), Εκμεταλλεύσεις με πολυκαλλιέργεια (ΓΤΟΠ6), Εκμεταλλεύσεις με συνδυασμό εκτροφών (ΓΤΟΠ7), Μεικτές εκμεταλλεύσεις με καλλιέργειες και εκτροφές (ΓΤΟΠ8), Μη ταξινομημένες εκμεταλλεύσεις (ΓΤΟΠ9).

2. **ΓΕ Φυτικής Παραγωγής**: ΓΕ σιτηρών, ελαιούχων σπόρων και πρωτεϊνούχων καρπών (ΚΤΟΠ15), ΓΕ με γενικές καλλιέργειες (π.χ. βαμβάκι, σκαλιστικά κ.ά.) (ΚΤΟΠ16), ΓΕ κηπευτικών (ΚΤΟΠ21-23), Αμπελουργικές ΓΕ (ΚΤΟΠ35), ΓΕ με καρποφόρα και εσπεριδοειδή (ΚΤΟΠ36), Ελαιοκομικές ΓΕ (ΚΤΟΠ37), ΓΕ με συνδυασμό μόνιμων φυτειών (ΚΤΟΠ38).

ΓΕ Ζωικής Παραγωγής: ΓΕ Βοοειδών (ΚΤΟΠ45-47), ΓΕ με Αιγοπρόβατα (ΚΤΟΠ48), ΓΕ Χοιροτροφικές (ΚΤΟΠ51), ΓΕ Πτηνοτροφικές (ΚΤΟΠ52), ΓΕ με διαφόρους συνδυασμούς καρποφάγων (ΚΤΟΠ53).

ΓΕ Μεικτής Παραγωγής: ΓΕ με πολυκαλλιέργεια (ΚΤΟΠ61), Μεικτές εκμεταλλεύσεις, μεγάλη καλλιέργεια-χορτοφάγα (ΚΤΟΠ83), Μεικτές εκμεταλλεύσεις με διαφόρους συνδυασμούς καλλιεργειών-εκτροφών (ΚΤΟΠ84).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.5
Ποσοστιαία κατανομή εκμεταλλεύσεων κατά ΓΤΟΠ, 2016

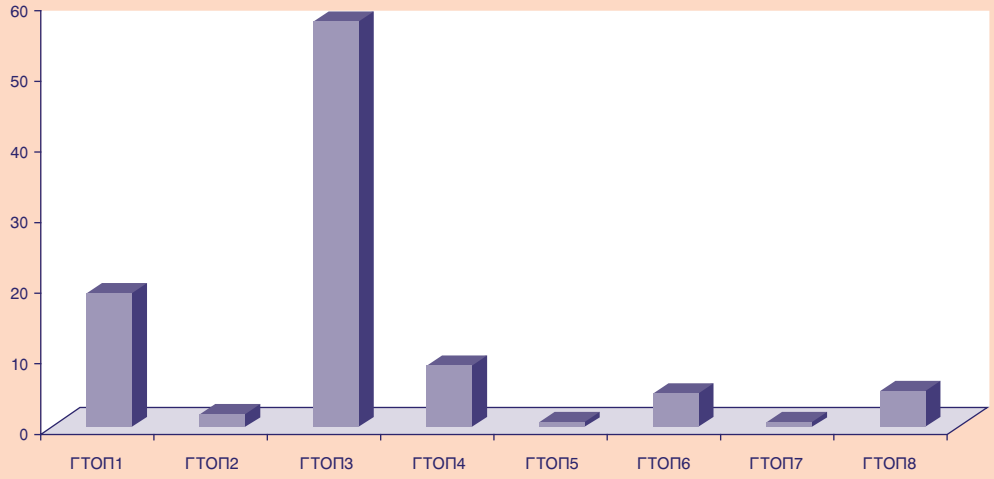

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.6
Κατανομή ΓΕ κατά κύριο ΤΟΠ (ΚΤΟΠ)

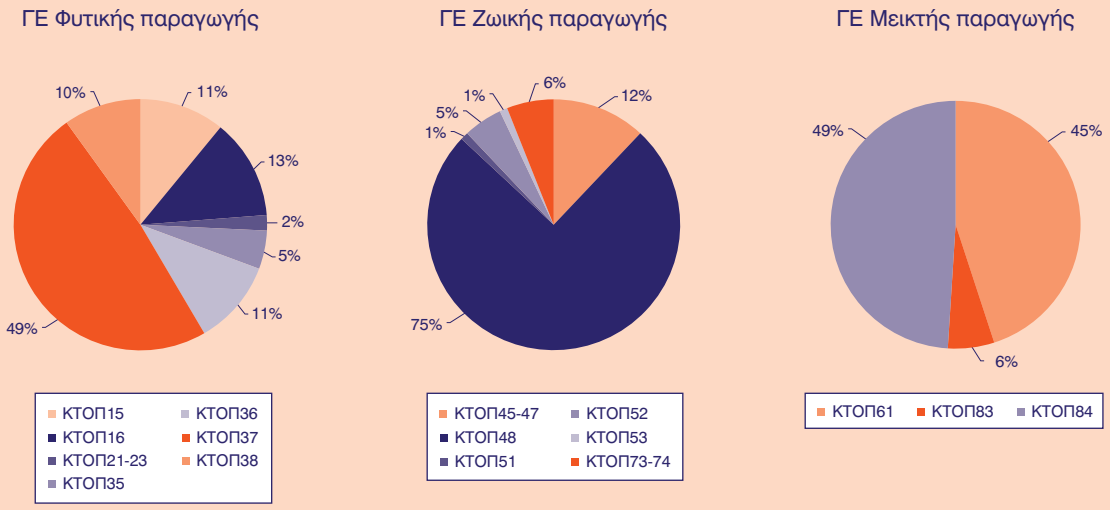

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

μα 4.3.8) διαπιστώνεται ότι το 2016 το 77% του εργατικού δυναμικού είναι άνω των 45 ετών, ενώ το 2007 το ποσοστό ήταν μικρότερο (65%) γεγονός που σημαίνει ότι, αν και μειώθηκε σημαντικά η απασχόληση, το ποσοστό των αγροτών άνω των 45 ετών μειώθηκε μόνο 6%. Αντίθετα, μεγάλες μειώσεις (59%) και (30%) παρατηρήθηκαν στις ηλικίες 25-35 ετών και 35-45 ετών, αντίστοιχα, με σημαντικότερη τη μείωση (71%) της απασχόλησης στις ηλικίες κάτω των 25 ετών, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο αγροτικός τομέας δεν ελκύει πλέον τις νεότερες γενεές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.7
Εξέλιξη απασχολουμένων στη γεωργία (χιλ. άτομα)

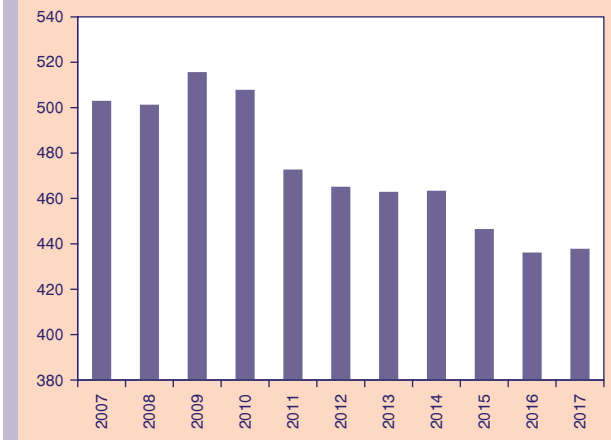

Πηγή: Eurostat, *National accounts*.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.8
Ηλικιακή κατανομή της απασχόλησης του αγροτικού τομέα (σε Ετήσιες Μονάδες Εργασίας)

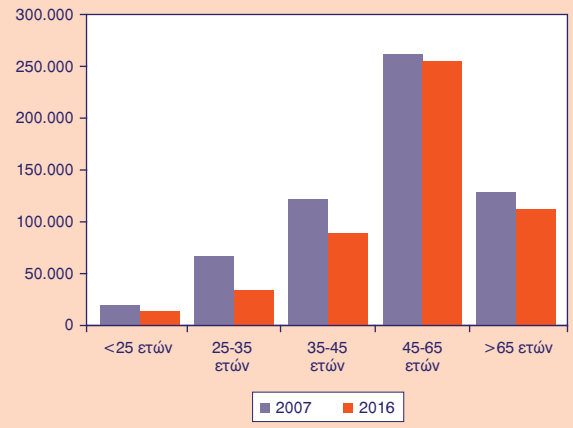

Πηγή: Eurostat, Farm structure.

4.3.5. Κατηγορίες εισροών γεωργικής παραγωγής

Η ενδιάμεση ανάλωση είναι το σύνολο του κόστους των εισροών που χρησιμοποιούνται στις ΓΕ. Περιλαμβάνει την κατανάλωση αυτοπαραγόμενων ζωοτροφών, τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών για ενδιάμεση κατανάλωση από έξω, όπως π.χ. σπόρους και άλλο πολλαπλασιαστικό υλικό, την ενέργεια και τα λιπαντικά, λιπάσματα και βελτιωτικά εδάφους, τα προϊόντα φυτοπροστασίας, τις ζωοτροφές, τις κτηνιατρικές δαπάνες, τις δαπάνες συντήρησης κτιρίων και άλλα.

Η ενδιάμεση ανάλωση το 2007 κυμαινόταν στο επίπεδο των 4,86 δις ευρώ και αποτελούσε το 48% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής, ενώ το 2017 ανήλθε σε 5,46 δις ευρώ, σημειώνοντας άνοδο 12% και αποτελώντας το 52% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής. Η αύξηση αυτή έχει μεγάλη σημασία γιατί επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του γεωργικού εισοδήματος. Το μεγαλύτερο κόστος των εισροών (60%) καλύπτεται από τις ζωοτροφές (39%) και την ενέργεια και λιπαντικά (22%) (Διάγραμμα 4.3.9), όπου την περίοδο 2007-2017 σημειώθηκαν σημαντικές αυξήσεις 13% και 35%, αντίστοιχα. Σημαντική είναι και η αύξηση (47%) για συντήρηση κτιρίων και υλικών και για φυτοπροστασία (20%). Μειώσεις παρατηρήθηκαν στις κτηνιατρικές δαπάνες (13%) και στις γεωργικές υπηρεσίες (37%). Ωστόσο το διάστημα 2013-2016 παρατηρήθηκε μείωση του κόστος των εισροών κατά 2,5% λόγω της σημαντικής μείωσης της ενέργειας κατά 21%, ενώ αύξηση παρατηρήθηκε στη φυτοπροστασία κατά 15%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.9
Συμμετοχή των ενδιάμεσων εισροών στην ακαθάριστη αξία παραγωγής, 2017

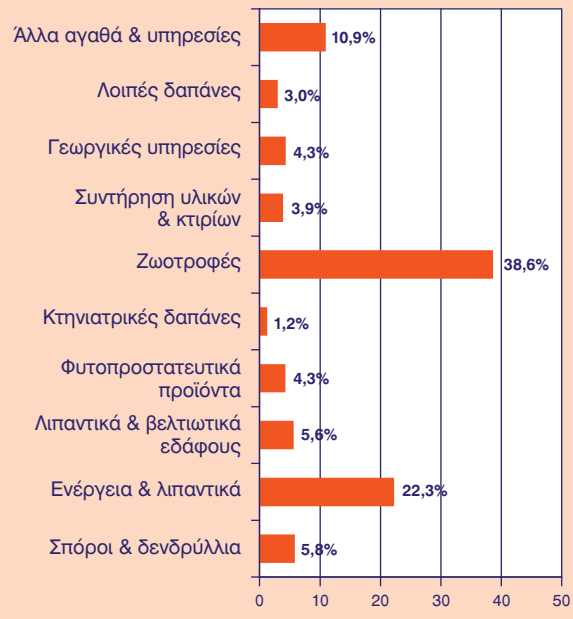

Πηγή: Eurostat, *Economic accounts for agriculture.*

4.3.6. Οικονομικοί Λογαριασμοί, γεωργικό εισόδημα

Σημαντική μείωση (14%) καταγράφει το γεωργικό εισόδημα κατά το διάστημα 2007-2017 σε τρέχουσες, βασικές τιμές συντελεστών παραγωγής, με μεγάλη

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3.3 Εξέλιξη Οικονομικών Λογαριασμών ελληνικής γεωργίας σε τρέχουσες τιμές (σε εκατ. ευρώ)

		2007	2013	2017	% 2017/2007	% 2017/2013
(1)	Ακαθάριστη αξία παραγωγής γεωργικού κλάδου σε βασικές τιμές	10.929	10.365	11.272	3	9
(2)	Ενδιάμεση ανάλωση	4.861	5.401	5.465	12	1
(3)=(1)-(2)	**Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές**	**6.068**	**4.964**	**5.807**	**-4**	**17**
(4)	Ανάλωση παγίου κεφαλαίου	1.337	1.397	1.210	-9	-13
(5)=(3)-(4)	**Καθαρή προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές**	**4.731**	**3.567**	**4.597**	**-3**	**29**
(6)	Φόροι παραγωγής	168	480	571	240	19
(7)	Λοιπές επιδοτήσεις	2.835	2.558	2.353	-17	-8
(8)=(5)+(6)-(7)	**Εισόδημα συντελεστών στη γεωργία**	**7.398**	**5.645**	**6.379**	**-14**	**13**
(9)	Εισόδημα εξαρτημένης εργασίας	1.026	627	551	-46	-12
(10)=(8)-(9)	**Καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα**	**6.372**	**5.017**	**5.829**	**-9**	**16**
(11)	Καταβληθέντες τόκοι	155	153	158	2	3
(12)	Πληρωτέα γαιοπρόσοδος	544	490	494	-9	1
(13)=(10)-(11)-(12)	**ΚΑΘΑΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ**	**5.672**	**4.372**	**5.176**	**-9**	**18**

Πηγή: Eurostat, *Economic accounts for agriculture.*

πτώση (23%) το 2013 σε σχέση με το 2007 (Πίνακας 4.3.3). Η αύξηση της ενδιάμεσης ανάλωσης κατά 12% είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 4%. Ωστόσο, την πενταετία 2013-2017 σημειώνεται σημαντική αύξηση, 13%, του γεωργικού εισοδήματος. Σημειώνεται, επίσης, πολύ μεγάλη αύξηση των φόρων στην παραγωγή, ενώ καταγράφεται μείωση των επιδοτήσεων κατά 17%. Επίσης, το κόστος εργασίας μειώθηκε 46% λόγω της αύξησης του κόστους των εισροών και της μείωσης του γεωργικού εισοδήματος.

Με βάση τον 'Δείκτη Α' της Eurostat εκφρασμένο ως το γεωργικό εισόδημα σε πραγματικές τιμές ως προς το μέγεθος της πλήρους απασχόλησης σε Ετήσιες Μονάδες Εργασίας (ΕΜΕ), η Ελλάδα μετά το 2010 βρίσκεται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τον μέσο όρο της Ε.Ε.-28 (Διάγραμμα 4.3.10). Κατά το διάστημα 2009-2013 ο Δείκτης Α της Ελλάδας παρουσιάζει πτωτική τάση, ενώ από το 2013 αρχίζει να αυξάνεται.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.10
Εξέλιξη Δείκτη Α γεωργικού εισοδήματος Ελλάδας και Ε.Ε.-28 (2010=100)

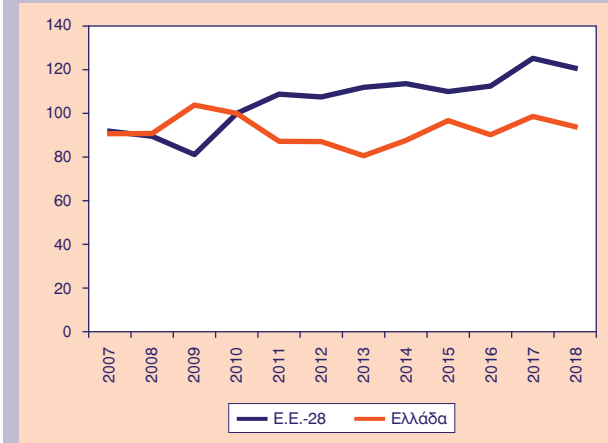

Πηγή: Eurostat, *National accounts for agriculture*.

Αντίθετα, στην Ε.Ε.-28 ο δείκτης παρουσιάζει συνεχή άνοδο από το 2010.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη των επενδύσεων στις ΓΕ που αποτυπώνονται από το μέγεθος της ανάλωσης παγίου κεφαλαίου. Το 2017 οι ακαθάριστες επενδύσεις κεφαλαίου ανήλθαν στο επίπεδο των 1.210 εκατ. ευρώ, μέγεθος μειωμένο κατά 2,5% σε σχέση με το 2007. Αυτή η μείωση είχε ως συνέπεια να μειωθεί η συμμετοχή του στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία από 22% το 2007 σε 21% το 2017. Το ποσοστό αυτό υπολείπεται του κοινοτικού Ε.Ε.-28 μέσου όρου (33%).

4.3.7. Συμπεράσματα

Οι εξελίξεις που επισημάνθηκαν παραπάνω δείχνουν τη στασιμότητα της ελληνικής γεωργίας που παραμένει σε κατάσταση ύφεσης. Η αύξηση του κόστους παραγωγής, η μείωση του εισοδήματος, η πτώση των επενδύσεων, η μείωση της χρηματοδότησης, η μείωση της απασχόλησης και η αύξηση των φόρων παραγωγής αποτελούν νέα προβλήματα που προστίθενται στα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας που συνεχίζουν να υπάρχουν. Η ανασυγκρότηση της γεωργίας θα πρέπει να βασιστεί σε ένα μακροχρόνιο εθνικό σχέδιο το οποίο να είναι τεκμηριωμένο με ανεξάρτητες επιστημονικές αναλύσεις και να εφαρμοστεί με συνέπεια από τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να σχεδιάσουν εξατομικευμένους και εξειδικευμένους στόχους που να αντιμετωπίζουν την πολυπλοκότητα και τις ανάγκες κάθε περιφέρειας και γεωργικής δραστηριότητας.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις,* τεύχος 39, 2019, σσ. 61-66

4.4. Εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων[1]

Αθανάσιος Χύμης

4.4.1. Το εξωτερικό εμπόριο γενικά

Το 2018, οι συνολικές εξαγωγές (συμπεριλαμβανομένων των πετρελαιοειδών) σημείωσαν σημαντική αύξηση κατά 16,0%, φθάνοντας τα € 33,456 δις, ξεπερνώντας σημαντικά τον ρυθμό αύξησης των εισαγωγών που έφθασε το 9,8% και ανήλθαν στα € 55,188 δις. Παρά την εξέλιξη αυτή και λόγω της αρκετά μεγαλύτερης αξίας των εισαγωγών, το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορικού ισοζυγίου αυξήθηκε κατά 1,4%, στα € 21,732 δις από 21,426 δις το 2017. Αυτό αποτελεί θετική εξέλιξη, ιδιαίτερα η σημαντική αύξηση των εξαγωγών η οποία είναι απαραίτητο να συνεχιστεί, ώστε να μην αρχίσει το εμπορικό έλλειμμα να αυξάνεται με τους γοργούς ρυθμούς του παρελθόντος.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ η ανωτέρω, σχετικά μικρή, διεύρυνση του ελλείμματος (μόλις € 306 εκατομμύρια) οφείλεται αποκλειστικά στο εμπόριο προϊόντων πετρελαίου των οποίων οι εισαγωγές αυξήθηκαν στα € 15,990 δις από τα € 12,213 δις το 2017 και οι εξαγωγές ανήλθαν στα € 11,485 δις από τα € 8,968 δις το 2017. Ως αποτέλεσμα, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου πετρελαιοειδών αυξήθηκε κατά € 1,260 δις το 2018. Επειδή η Ελλάς είναι καθαρός εισαγωγέας πετρελαιοειδών και το εμπόριο αυτών αποτελεί μέγα μέρος (περίπου το 30%) του συνολικού εξωτερικού εμπορίου, συνηθίζεται να αφαιρούνται τα πετρελαιοειδή από το συνολικό εξωτερικό εμπόριο ώστε να γίνεται καθαρότερη η εικόνα των εισαγωγών και εξαγωγών των υπολοίπων προϊόντων.

Από τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ φαίνεται ότι η εξέλιξη του συνολικού εμπορίου πλην των πετρελαιοειδών, το 2018, παρουσιάζει αρκετά θετική εικόνα, δεδομένου ότι για πρώτη φορά εδώ και πολλά χρόνια –ενδεχομένως δεκαετίες– παρατηρείται, σε χρονιά με θετικό πρόσημο μεταβολής του ΑΕΠ, το έλλειμμα του εξωτερικού εμπορικού ισοζυγίου προϊόντων πλην πετρελαιοειδών να μειώνεται αντί να διευρύνεται. Η συνηθισμένη εικόνα του ελλείμματος του ελληνικού εμπορικού ισοζυγίου ήταν η σχεδόν συνεχής διεύρυνσή του, με εξαίρεση την περίοδο της οικονομικής κρίσης η οποία, δρώντας διορθωτικά, περιόρισε σημαντικά τις εισαγωγές με αποτέλεσμα τη σημαντική συρρίκνωση του ελλείμματος. Η μικρή ανάπτυξη το 2014 (0,7%) λειτούργησε πάλι αρνητικά για το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, το οποίο διευρύνθηκε κατά περίπου € 1,8 δις, όπως και η ανάπτυξη του 2017 (1,5%) η οποία, αυξάνοντας τη ζήτηση και τις εισαγωγές, διεύρυνε το έλλειμμα κατά περίπου € 2,4 δις.

4.4.2. Συνολικό εμπόριο (πλην πετρελαιοειδών) και εμπόριο αγροδιατροφικών προϊόντων

Η αύξηση των εξαγωγών είναι ο πλέον καθοριστικός παράγοντας για τον περιορισμό του ρυθμού διεύρυνσης, ή ακόμα και συρρίκνωσης, του εμπορικού ελλείμματος. Στον Πίνακα 4.4.1 φαίνεται ότι το 2018 οι συνολικές εξαγωγές (πάντα πλην πετρελαιοειδών) αυξήθηκαν κατά € 2,11 δις, ή 10,6% από το 2017. Σε συνδυασμό με την αύξηση των εισαγωγών κατά μόλις 3,0%, ή € 1,15 δις, το έλλειμμα περιορίστηκε κατά 5,3%, ή € 0,96 δις σε σχέση με το 2017. Είναι πολύ σημαντικό για τη διατήρηση ή και τη μείωση του εμπορικού ελλείμματος της Ελλάδος, όσο η οικονομία θα επανέρχεται σιγά-σιγά στα προ κρίσης επίπεδα, οι εξαγωγές να συνεχίσουν να αυξάνουν με επιταχυνόμενους ρυθμούς, ώστε να υπερκαλύπτουν την αναμενόμενη αύξηση των εισαγωγών που έρχεται ως αποτέλεσμα της αύξησης του εισοδήματος και κατά συνέπεια της αυξημένης ζήτησης.

Όσον αφορά τα αγροδιατροφικά προϊόντα, η τελευταία χρονιά ήταν αρκετά θετική. Οι εισαγωγές τους αυξήθηκαν μόλις κατά 0,7%, ή € 49 εκατομμύρια, ενώ οι εξαγωγές τους σημείωσαν αύξηση κατά 6,4%, ή € 390 εκατομμύρια. Κατά συνέπεια, το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο αγροδιατροφικών προϊόντων μειώθηκε κατά 38,1% και περιορίστηκε στα € 554 εκατομμύρια από € 895 εκατομμύρια που είχε ανέλθει

1. Ως αγροτικά προϊόντα και τρόφιμα, βάσει της ταξινόμησης του Υπ. Αγροτικής Ανάπτυξης η οποία είναι σύμφωνη με την Τυποποιημένη Ταξινόμηση Διεθνούς Εμπορίου (ΤΤΔΕ)-(SITC, Standard International Trade Classification) του ΟΟΣΑ, θεωρούνται τα εξής με τους ακόλουθους κωδικούς: 0 (αγροτικά προϊόντα), 1 (ποτά-καπνός), 21 (δέρματα), 22 (ελαιώδεις σπόροι), 231 (καουτσούκ), 24 (ξυλεία), 261-265 & 268 (φυσικές υφαντικές ίνες), 29 (γεωργικές πρώτες ύλες), 4 (λίπη-έλαια), 59211/12 (άμυλα σίτου-καλαμποκιού). Για λόγους συντομίας εντός του κειμένου τα αγροτικά προϊόντα και τρόφιμα αναφέρονται και ως αγροδιατροφικά προϊόντα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.1 Συνολικό εμπόριο και εμπόριο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (σε δις €)*

	2008	2009	2011	2013	2015	2016	2017	2018	% Ετήσιος ρυθμός μεταβολής	% Μεταβολή 2017-2018
						Εισαγωγές				
Σύνολο	48,60	40,90	31,66	29,64	31,24	34,34	38,05	39,20	6,4 (’13-’17)**	3,0
Αγροδιατροφικά προϊόντα	7,05	6,40	6,46	6,54	6,31	6,62	7,00	7,05	**1,5** (’10-’17)	**0,7**
Αγροδιατροφικά %	*14,5*	*15,6*	*20,4*	*22,1*	*20,2*	*19,3*	*18,3*	*18,0*		
						Εξαγωγές				
Σύνολο	15,46	13,03	15,89	16,67	17,90	18,53	19,86	21,97	5,4 (’09-’17)	10,6
Αγροδιατροφικά προϊόντα	4,01	4,00	4,50	5,42	5,72	6,14	6,10	6,49	**5,4** (’09-’17)	**6,4**
Αγροδιατροφικά %	*25,9*	*30,7*	*28,4*	*32,5*	*31,9*	*33,1*	*30,7*	*29,6*		
						Έλλειμμα				
Συνολικό εμπόριο	33,14	27,87	15,77	12,98	13,34	15,81	18,18	17,23	8,8 (’13-’17)	-5,3
Αγροδιατροφικό εμπόριο	3,04	2,40	1,96	1,12	0,60	0,49	0,90	0,55	**-5,5** (’13-’17)	**-38,1**

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ.

* Εξαιρουμένων των πετρελαιοειδών.
** Ο ρυθμός μεταβολής υπολογίζεται από το έτος με τη χαμηλότερη τιμή.

το 2017. Όπως έχει κατ’ επανάληψη διαπιστωθεί από τούτη τη στήλη, ο κλάδος των αγροδιατροφικών προϊόντων είχε σχετικά καλύτερες εξαγωγικές επιδόσεις από τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Είναι λοιπόν αρκετά ενθαρρυντικό το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια οι υπόλοιποι κλάδοι της οικονομίας βελτιώνουν τις εξαγωγικές τους επιδόσεις. Όπως το 2017, έτσι και το 2018 ο ρυθμός μεγέθυνσης των συνολικών εξαγωγών ξεπέρασε τον ρυθμό αύξησης των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, με αποτέλεσμα οι εξαγωγές αγροδιατροφικών προϊόντων να πέσουν κάτω από το 30% των συνολικών εξαγωγών (Πίνακας 4.4.1).

4.4.3. Γεωγραφική κατανομή εμπορίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων

Στον Πίνακα 4.4.2, παρουσιάζεται η διάρθρωση των εισαγωγών και εξαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων. Οι εισαγωγές έχουν φθάσει στα επίπεδα του 2008 (προ κρίσης), ενώ οι εξαγωγές, σχεδόν κάθε χρόνο από το 2010, καταρρίπτουν το προηγούμενο υψηλότερο επίπεδο. Έτσι, η αθροιστική αύξηση των εξαγωγών από το 2009, έτος με τη χαμηλότερη επίδοση, έχει φθάσει το 2018 στο 62%. Άμεση συνέπεια αυτής της εξέλιξης είναι η σημαντική μείωση του εμπορικού ελλείμματος αγροδιατροφικών προϊόντων. Το έλλειμμα από το υψηλό των € 3,04 δις το 2008 έχει περιοριστεί κατά 82%, ή σχεδόν € 2,5 δις, στο περίπου μισό δις. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια το έλλειμμα στο εμπόριο πετρελαιοειδών κυμαίνεται κατά μέσο όρο μεταξύ € 3-€ 4 δις. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι το προ κρίσεως έλλειμμα στον κλάδο των αγροδιατροφικών, όπου η Ελλάς θεωρείται παραγωγός χώρα (σε αντίθεση φυσικά με τα προϊόντα πετρελαίου), ήταν κοντά στα επίπεδα του ελλείμματος σε ένα προϊόν που είμαστε καθαροί εισαγωγείς. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ενδεικτικό του προβλήματος της διάρθρωσης του εμπορικού ισοζυγίου και εν γένει της ελληνικής οικονομίας αλλά και του παραγωγικού υποδείγματος που ακολουθούσε η χώρα προ κρίσης.

Οι σημαντικότεροι εμπορικοί εταίροι στο εμπόριο αγροδιατροφικών παραμένουν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) με ποσοστό γύρω στο 76% στις εισαγωγές και 72% στις εξαγωγές. Το 2018 παρατηρήθηκε σχετική αύξηση των εισαγωγών από

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.2 Γεωγραφική κατανομή εμπορίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (σε εκατ. €)

	2008	2009	2010	2012	2014	2016	2017	2018	% Ετήσιος ρυθμός μεταβολής 2008-2017	% Ρυθμός μεταβολής 2017-2018
						Εισαγωγές				
Σύνολο αγροδιατροφικών	7.054	6.396	6.299	6.335	6.488	6.621	6.998	7.047	-0,1	0,7
Χώρες ΕΕ	5.295	5.042	4.947	4.903	5.102	5.086	5.382	5.369	0,2	-0,2
Τρίτες χώρες	1.758	1.354	1.352	1.432	1.385	1.535	1.616	1.678	-0,9	3,8
% ΕΕ	*75,1*	*78,8*	*78,5*	*77,4*	*78,6*	*76,8*	*76,9*	*76,2*		
% Τρ. χωρών	*24,9*	*21,2*	*21,5*	*22,6*	*21,4*	*23,2*	*23,1*	*23,8*		
						Εξαγωγές				
Σύνολο αγροδιατροφικών	4.011	3.998	4.406	5.241	5.176	6.136	6.103	6.493	4,8	6,4
Χώρες ΕΕ	2.783	2.741	2.954	3.424	3.539	4.422	4.372	4.653	5,2	6,4
Τρίτες χώρες	1.228	1.257	1.452	1.817	1.636	1.715	1.731	1.839	3,9	6,2
% ΕΕ	*69,4*	*68,6*	*67,1*	*65,3*	*68,4*	*72,0*	*71,6*	*71,7*		
% Τρ. χωρών	*30,6*	*31,4*	*32,9*	*34,7*	*31,6*	*28,0*	*28,4*	*28,3*		
						Αγροτικό ισοζύγιο				
Συνολικό εμπόριο	-3.043	-2.398	-1.893	-1.094	-1.312	-485	-895	-554	-12,7	-38,1
Χώρες ΕΕ	-2.513	-2.300	-1.993	-1.479	-1.563	-664	-1.010	-716	- 9,6	-29,1
Τρίτες χώρες	-530	-97	100	385	251	180	115	161	*	39,9

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ.

* Λόγω εναλλαγής προσήμου δεν έχει έννοια ο υπολογισμός του ρυθμού μεταβολής.

κράτη εκτός ΕΕ, ενώ η αύξηση των εξαγωγών κυμάνθηκε στα ίδια επίπεδα προς κράτη-μέλη της ΕΕ και εκτός ΕΕ. Ως συνέπεια των ανωτέρω εξελίξεων, το εμπορικό πλεόνασμα που έχει αποκτήσει η χώρα μας με τις τρίτες χώρες αυξήθηκε κατά 40%, ή € 46 εκατομμύρια, ενώ το έλλειμμα με τα κράτη-μέλη της ΕΕ μειώθηκε κατά 29%, ή € 294 εκατομμύρια (Πίνακας 4.4.2).

4.4.4. Διάρθρωση εμπορίου αγροτικών προϊόντων και τροφίμων

Μετά τη σημαντική αύξηση των εισαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων το 2017 κατά 5,7%, το 2018 οι εισαγωγές παρουσίασαν οριακή αύξηση κατά 0,7% και πλησίασαν ακόμα περισσότερο τα επίπεδα του 2008. Στον Πίνακα 4.4.3 παρουσιάζεται η εξέλιξη των εισαγωγών των βασικών κατηγοριών αγροδιατροφικών προϊόντων. Την περασμένη χρονιά τη σημαντικότερη αύξηση στην αξία εισαγωγών παρουσίασαν οι κατηγορίες των αλιευμάτων, οπωροκηπευτικών, καφέ-τσαγιού, ζωοτροφών και καπνού. Αντίθετα, μείωση στην αξία εισαγωγών παρατηρήθηκε στα γαλακτοκομικά, ποτά, έλαια, σάκχαρα και δορές (δέρματα).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, γενικά, οι τιμές ανά μονάδα εισαγομένου προϊόντος στις περισσότερες περιπτώσεις κινήθηκαν πτωτικά (γαλακτοκομικά, σάκχαρα, καφές-τσάι, δορές, ακατέργαστες ύλες), ενώ αύξηση των κατά μονάδα τιμών παρουσίασαν οι κατηγορίες του καπνού, αλιευμάτων, δημητριακών και ζωοτροφών. Οι μεταβολές στις τιμές επηρεάζουν σημαντικά τη μεταβολή της αξίας των εισαγωγών κάθε κατηγορίας δεδομένου ότι πολλές φορές, ενώ

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.3 Διάρθρωση των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (σε εκατ. €)

	2008		2010		2012		2014		2016		2017		2018	
	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%
Κρέας[α]	1.211	17,2	1.160	18,4	1.199	18,9	1.162	17,9	1.150	17,4	1.242	17,7	**1.242**	**17,6**
Γαλακτοκομικά	808	11,5	770	12,2	772	12,2	842	13,0	749	11,3	856	12,2	**829**	**11,8**
Οπωροκηπευτικά	786	11,1	672	10,7	635	10,0	663	10,2	748	11,3	812	11,6	**827**	**11,7**
Δημητριακά	681	9,7	541	8,6	560	8,8	532	8,2	615	9,3	673	9,6	**682**	**9,7**
Αλιεύματα	428	6,1	384	6,1	373	5,9	378	5,8	432	6,5	489	7,0	**521**	**7,4**
Ζωοτροφές	406	5,8	371	5,9	345	5,4	403	6,2	423	6,4	407	5,8	**462**	**6,6**
Καφές, τσάι, κλπ.	365	5,2	376	6,0	411	6,5	442	6,8	547	8,3	425	6,1	**453**	**6,4**
Είδη διατροφής	344	4,9	356	5,7	333	5,3	367	5,7	354	5,3	347	5,0	**358**	**5,1**
Καπνός	335	4,7	310	4,9	234	3,7	236	3,6	323	4,9	305	4,4	**347**	**4,9**
Ποτά	436	6,2	370	5,9	267	4,2	248	3,8	281	4,2	318	4,5	**309**	**4,4**
Έλαια	290	4,1	232	3,7	286	4,5	274	4,2	244	3,7	291	4,2	**256**	**3,6**
Ελαιώδεις σπόροι	224	3,2	173	2,7	219	3,5	220	3,4	193	2,9	203	2,9	**202**	**2,9**
Σάκχαρα	225	3,2	220	3,5	295	4,7	227	3,5	231	3,5	251	3,6	**196**	**2,8**
Ξυλεία	262	3,7	148	2,3	128	2,0	118	1,8	135	2,0	127	1,8	**140**	**2,0**
Ακατέργαστες ύλες	130	1,8	111	1,8	111	1,8	121	1,9	132	2,0	142	2,0	**140**	**2,0**
Δορές	93	1,3	76	1,2	146	2,3	116	1,8	46	0,7	86	1,2	**62**	**0,9**
Σύνολο	**7.054**[β]		**6.299**		**6.335**		**6.488**		**6.621**		**6.998**		**7.047**	

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ.

α. Περιλαμβάνονται ζώντα ζώα και προϊόντα κρέατος.
β. Το άθροισμα των επιμέρους προϊόντων πιθανώς να μην ισούται με το Σύνολο, διότι δεν περιλαμβάνονται κάποιες κατηγορίες με ελάχιστα ποσά όπως βαμβάκι, καουτσούκ, λοιπές φυτικές ίνες, μαλλί και γιούτα.

υπάρχει αύξηση (ή μείωση) των εισαγομένων ποσοτήτων, ενδεχόμενη μείωση (ή αύξηση) των τιμών, ή στροφή προς ακριβότερα ή φθηνότερα προϊόντα, μπορεί να εξουδετερώσει μερικώς ή ακόμα και πλήρως τη μεταβολή στην εισαγόμενη ποσότητα. Επί παραδείγματι, ενώ στα σάκχαρα παρατηρήθηκε αύξηση των εισαγόμενων ποσοτήτων κατά 3%, η εισαγόμενη αξία μειώθηκε κατά 22%. Αντίθετα, στα δημητριακά η εισαγόμενη ποσότητα μειώθηκε κατά 3%, ενώ η εισαγόμενη αξία αυξήθηκε κατά 1% σε σχέση με το 2017.

Η διάρθρωση των εισαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων δεν αλλάζει σημαντικά και τα προϊόντα κρέατος μαζί με τα γαλακτοκομικά αποτελούν πάντα το σημαντικότερο μέρος των εισαγωγών υπερβαίνοντας τα € 2 δις, δηλαδή περίπου το 30% των εισαγωγών. Έχει κατ' επανάληψη τονιστεί από τούτη τη στήλη ότι ενδεχόμενη οργανωμένη ανάπτυξη του κλάδου της κτηνοτροφίας, κυρίως βοοειδών και χοίρων, θα συντελέσει εκτός από τη μετατροπή του αγροδιατροφικού εμπορικού ισοζυγίου από ελλειμματικό σε πλεονασματικό, στη μείωση του πολύ μεγάλου βαθμού διατροφικής εξάρτησης της χώρας από εισαγωγές προϊόντων κρέατος και γάλακτος.

Στον Πίνακα 4.4.4 παρουσιάζεται η εξέλιξη της διάρθρωσης των εξαγωγών των βασικότερων κατηγοριών αγροδιατροφικών προϊόντων. Τα οπωροκηπευτικά συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία και το 2018 έσπασαν το φράγμα των € 2 δις αξίας εξαγωγών. Η κατηγορία των ελαίων με βασικό συντελεστή το ελαιόλαδο είχαν μια πολύ καλή εξαγωγική χρονιά, ξεπερνώντας σε αξία τα € 700 εκατομμύρια. Οι

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4.4 Διάρθρωση των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων & τροφίμων (σε εκατ. €)

	2008		2010		2012		2014		2016		2017		2018	
	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%	Εκατ. €	%
Οπωροκηπευτικά	1.346	33,6	1.485	33,7	1.771	33,8	1.826	35,3	1.966	32,0	1.969	32,3	**2.086**	**32,1**
Έλαια	333	8,3	287	6,5	393	7,5	322	6,2	674	11,0	570	9,3	**704**	**10,8**
Αλιεύματα	449	11,4	541	12,3	613	11,7	556	10,7	661	10,8	674	11,0	**689**	**10,6**
Γαλακτοκομικά	275	6,9	301	6,8	372	7,1	483	9,3	593	9,7	634	10,4	**672**	**10,3**
Καπνός	416	10,4	374	8,5	428	8,2	386	7,5	524	8,5	484	7,9	**489**	**7,5**
Δημητριακά	315	7,9	292	6,6	330	6,3	338	6,5	421	6,9	361	5,9	**402**	**6,2**
Βαμβάκι	236	5,9	391	8,9	442	8,4	310	6,0	316	5,1	355	5,8	**342**	**5,3**
Είδη διατροφής	124	3,1	161	3,7	191	3,6	221	4,3	253	4,1	282	4,6	**307**	**4,7**
Ποτά	163	4,1	166	3,8	202	3,9	198	3,8	205	3,3	222	3,6	**223**	**3,4**
Κρέας[α]	76	1,9	67	1,5	78	1,5	84	1,6	95	1,5	109	1,8	**125**	**1,9**
Σάκχαρα	54	1,3	129	2,9	119	2,3	71	1,4	91	1,5	96	1,6	**91**	**1,4**
Καφές, τσάι, κλπ.	30	0,7	34	0,8	54	1,0	60	1,2	86	1,4	80	1,3	**80**	**1,2**
Ζωοτροφές	51	1,3	41	0,9	47	0,9	58	1,1	58	0,9	61	1,0	**80**	**1,2**
Ελαιώδεις σπόροι	76	1,9	64	1,5	78	1,5	86	1,7	81	1,3	75	1,2	**76**	**1,2**
Δορές	38	0,9	40	0,9	80	1,5	64	1,2	69	1,1	73	1,2	**63**	**1,0**
Ακατέργαστες ύλες	18	0,4	20	0,5	30	0,6	34	0,7	35	0,6	46	0,8	**51**	**0,8**
Ξυλεία	9	0,2	7	0,2	8	0,2	10	0,2	6	0,1	10	0,2	**11**	**0,2**
Σύνολο	**4.011**[β]		**4.406**		**5.415**		**5.176**		**6.136**		**6.103**		**6.493**	

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛΣΤΑΤ.

α. Περιλαμβάνονται ζώντα ζώα και προϊόντα κρέατος.
β. Το άθροισμα των επιμέρους προϊόντων πιθανώς να μην ισούται με το Σύνολο, διότι δεν περιλαμβάνονται κάποιες κατηγορίες με ελάχιστα ποσά όπως μαλλί, καουτσούκ, λοιπές φυτικές ίνες και γιούτα.

ενδείξεις δεν είναι το ίδιο θετικές για τη χρονιά που διανύουμε, δεδομένης της χαμηλής παραγωγής του περασμένου έτους. Τα αλιεύματα (κυρίως προϊόντα υδατοκαλλιεργειών) σημείωσαν μικρή αύξηση αλλά οι δυνατότητες του κλάδου, ιδιαίτερα μετά την αναδιάρθρωσή του και την επίλυση των χρηματοπιστωτικών προβλημάτων των περασμένων ετών, μπορούν να συμβάλουν στην ταχύτερη ανάπτυξή του. Τα γαλακτοκομικά (κυρίως φέτα και, δευτερευόντως, γιαούρτι) συνεχίζουν επίσης την ανοδική πορεία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μείωση της ανά μονάδα τιμής στα γαλακτοκομικά εξουδετέρωσε, εν μέρει, τη σημαντική αύξηση (15%) της εξαγόμενης ποσότητας. Το ίδιο παρατηρήθηκε στο ελαιόλαδο, όπου η μεγάλη αύξηση της εξαγόμενης ποσότητας (46%) δεν πέρασε εξολοκλήρου στην αξία των εξαγωγών η οποία αυξήθηκε μόνο κατά 23% σε σχέση με το 2017.

Γενικά στις περισσότερες κατηγορίες αγροδιατροφικών προϊόντων, το 2018, παρατηρείται αύξηση της αξίας των εξαγωγών. Μείωση παρατηρήθηκε μόνο στο βαμβάκι, όπου η αύξηση της τιμής περιόρισε τις απώλειες, στα δέρματα και στα σάκχαρα όπου, παρά την αύξηση των εξαγόμενων ποσοτήτων κατά 12,5%, η πτώση των τιμών επέφερε μείωση στην εξαγόμενη αξία. Κατόπιν τούτων, η σημαντικότερη αλλαγή στα μερίδια συμμετοχής στις εξαγωγές έγινε στα έλαια, τα οποία από την 4η θέση το 2017 με 9,3% ανήλθαν στη δεύτερη με 10,8%, υποσκελίζοντας για αυτή τη χρονιά τα αλιεύματα τα οποία συνήθως βρίσκονται σε αυτή τη θέση.

4.4.5. Συμπεράσματα

Το 2018 ήταν μια αρκετά καλή χρονιά για το εξωτερικό εμπόριο συνολικά και για το εμπόριο αγροδιατροφικών ειδικότερα. Θα έχει ενδιαφέρον να διαπιστώσουμε εάν η αύξηση των εξαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων θα συνεχιστεί, έτσι ώστε το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου να παραμείνει γύρω στο μισό δις ή ακόμα να περιοριστεί περισσότερο και, ενδεχομένως, κάποτε να εξαλειφθεί.

Οι περισσότερες οικονομίες που χαρακτηρίζονται από ανεπτυγμένο αγροτικό τομέα, όπως της Ελλάδος, έχουν πλεονασματικό αγροδιατροφικό εμπορικό ισοζύγιο. Η χώρα μας κατάφερε (χάρη στην κρίση;) να κλείσει την ψαλίδα από τα 3 δις στο μισό δις και μάλιστα χωρίς να περιορίσει τις εισαγωγές προϊόντων κρέατος και γάλακτος, τα οποία αποτελούν το 30% (άνω των € 2 δις) των συνολικών εισαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων, και χωρίς να έχει αναπτύξει την παραγωγή βοοειδών και χοίρων έτσι ώστε να υποκαταστήσει, έστω εν μέρει, τα αναγκαία αυτά είδη διατροφής.

Βασική συνεισφορά στην αύξηση των εξαγωγών της περασμένης χρονιάς έπαιξε το ελαιόλαδο του οποίου η κακή περσινή παραγωγική χρονιά αναμένεται να επιδράσει αρνητικά στις φετινές εξαγωγικές επιδόσεις του. Το 2017 η πτώση στις εξαγωγές ελαιολάδου συνοδεύτηκε από σημαντική αύξηση του εμπορικού ελλείμματος. Το 2018 η αύξηση στις εξαγωγές ελαιολάδου συνοδεύτηκε από σημαντική μείωση του ελλείμματος. Όπως έχει πολλές φορές τονίσει η παρούσα στήλη, η βελτίωση της μεταποιητικής αλυσίδας του ελαιολάδου θα αποτελέσει ουσιαστικό μέτρο στη μείωση των διακυμάνσεων εξαιτίας του φαινομένου της παρενιαυτοφορίας των ελαιοδέντρων, μέσω της αντικατάστασης των εξαγωγών του χύδην ελαιολάδου από αυτές τυποποιημένου ελαιολάδου υψηλότερης προστιθέμενης αξίας και άρα τιμής.

ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 39, 2019, σσ. 67-84

Πολυδιάστατη ανάλυση της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας

Θεόδωρος Τσέκερης*

Περίληψη

Η βελτίωση της παραγωγικότητας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας χώρας και συνδέεται άμεσα με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης. Συνεπώς, ενδείκνυται η παρακολούθηση και η ερμηνεία των τάσεων και προσδιοριστικών παραγόντων της παραγωγικότητας, και ο σχεδιασμός και η αξιολόγηση πολιτικών ενίσχυσής της τόσο σε εθνικό επίπεδο, όσο και στο επίπεδο των κλάδων και των περιφερειών της ελληνικής οικονομίας. Το παρόν άρθρο αναλύει την εθνική διάσταση της παραγωγικότητας εργασίας, την εξέλιξή της ως προς άλλες χώρες, και εξετάζει την παραγωγικότητα εργασίας επιμέρους τομέων της ελληνικής οικονομίας. Λόγω των αυξημένων και επίμονων κατά τη διάρκεια της κρίσης οικονομικών αποκλίσεων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, προσδιορίζεται το επίπεδο της παραγωγικότητας εργασίας τους, η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής τους, καθώς και το διαπεριφερειακό χάσμα των μεγεθών αυτών. Επίσης, εκτιμάται η παραγωγικότητα εργασίας και η εξέλιξή της σε κλαδικό επίπεδο ανά περιφέρεια. Με βάση τα αποτελέσματα της ανάλυσης, διατυπώνονται προτάσεις πολιτικής για την αύξηση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της χώρας, εντοπίζοντας ευκαιρίες και ανάγκες θεσμικών μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων που δύνανται να προάγουν μια βιώσιμη και περιεκτική ανάπτυξη με λιγότερες κοινωνικές και χωρικές ανισότητες.

Ταξινόμηση JEL: *D24, O47, R12.*

Λέξεις κλειδιά: *Παραγωγικότητα εργασίας, αποτελεσματικότητα, κλαδική και περιφερειακή ανάλυση, ανισότητες.*

1. Εισαγωγή

Η βελτίωση της παραγωγικότητας μιας χώρας έχει διαρκή επίδραση και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, την αποτελεσματικότητα, τη βιωσιμότητα και τον ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας της σε μακροχρόνιο ορίζοντα. Το ζήτημα της ενίσχυσης της παραγωγικότητας της χώρας αποτελεί κεντρική προτεραιότητα, τόσο στο σχέδιο της εθνικής στρατηγικής ανάπτυξης (Ελληνική Κυβέρνηση, 2018) όσο και στο εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων (Ελληνική Δημοκρατία, 2019). Σε αντίθεση με την εφαρμογή οριζόντιων μέτρων οικονομικής πολιτικής, των οποίων η αποτελεσματικότητα κρίνεται περιορισμένη, έμφαση δίνεται πλέον στην υλοποίηση περισσότερο στοχευμένων παρεμβάσεων σε επίπεδο κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και περιφερειών, με στόχο την άμεση συμβολή στην τόνωση της απασχόλησης και την περιφερειακή ανάπτυξη.

Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα της ανάλυσης της παραγωγικότητας εργασίας (τυπικά εκφραζόμενης από τον λόγο του ΑΕΠ προς τις συνολικές ώρες απασχόλησης) μπορεί να θεωρηθεί ως πολυδιάστατο, αφού οι κινητήριες δυνάμεις της μεταβολής της επηρεάζονται από εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα σε διεθνές, εθνικό, κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο. Η αντιμετώπιση της επιβράδυνσης της μεγέθυνσης της παραγωγικότητας εργασίας και οι αυξανόμενες ανισότητες που δημιουργούνται μεταξύ επιχειρήσεων, κλάδων και περιφερειών, αποτελούν ζητήματα προτεραιότητας για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (Rincon-Aznar et al., 2014· Juncker et al., 2015· Van Ark and Jäger, 2017). Για τον λόγο αυτό, έμφαση δίνεται στον σχεδιασμό και την εφαρμογή διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η έρευνα και τεχνολογική

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

– Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στο άρθρο εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα και δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις θέσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

ανάπτυξη, και η αγορά εργασίας, υπό την επίδραση του ψηφιακού μετασχηματισμού της οικονομίας, σε δημοσιονομικές πολιτικές και στη ρύθμιση του ανταγωνισμού, ιδιαίτερα σε αγορές υψηλής τεχνολογίας, όπως στην ψηφιακή αγορά. Ειδικότερα, η αυξανόμενη σημασία του (υλικού και άυλου) τεχνολογικού κεφαλαίου και των ψηφιακών δεξιοτήτων αναδεικνύει τη σημασία της μέτρησης της συμβολής της ποιότητας του κεφαλαίου και της εργασίας στη μεταβολή του ακαθάριστου προϊόντος. Σημειώνεται ότι η συμβολή τόσο του κεφαλαίου που αφορά τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) όσο και της ποιότητας του εργατικού δυναμικού στη μεταβολή της μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας είναι σχετικά περιορισμένη, σε σύγκριση με την αντίστοιχη συμβολή της ποσότητας του υπόλοιπου κεφαλαίου και της απασχόλησης (Τσέκερης, 2018).

Σε κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο, οι μεταβολές στην παραγωγικότητα εργασίας μπορούν να συνδεθούν με επιδράσεις που είναι κοινές στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και με ενδογενή χαρακτηριστικά της οικονομίας κάθε περιφέρειας, όπως τα φαινόμενα χωρικής εξειδίκευσης και κλαδικής συγκέντρωσης των αγορών. Για παράδειγμα, η διαδικασία παγκοσμιοποίησης και ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας και της παραγωγής προστιθέμενης αξίας έχουν αυξήσει την κλαδική συγκέντρωση και τη μονοκλαδική εξειδίκευση των περιφερειών, έτσι ώστε να διατηρήσουν τα επίπεδα παραγωγικότητάς τους και να προστατεύσουν τους πιο ευάλωτους κλάδους της οικονομίας τους, οι οποίοι είναι εκτεθειμένοι στον διεθνή ανταγωνισμό. Σε σύγκριση με τη συγκέντρωση νέων και υψηλής τεχνολογίας κλάδων σε κεντρικές περιοχές της Ευρώπης, παραδοσιακοί και χαμηλότερης τεχνολογίας κλάδοι συγκεντρώνονται στην περιφέρεια. Ως εκ τούτου, οι περιοχές της ευρωπαϊκής περιφέρειας αυξάνουν την εξάρτησή τους από κλάδους χαμηλότερου τεχνολογικού επιπέδου και μειώνουν την ανταγωνιστικότητά τους ως προς την ικανότητα καινοτομίας και παραγωγής αγαθών υψηλότερης προστιθέμενης αξίας (IGEAT–ULB, 2008· Vegeulers, 2017).

Σε επίπεδο κλάδου ανά περιφέρεια, η παραγωγικότητα εργασίας δύναται να παρουσιάζει έντονες διακυμάνσεις, μεταξύ άλλων, ανάλογα με τη δομή της αγοράς και τις συνθήκες ανταγωνισμού, την ηλικία και το μέγεθος των επιχειρήσεων, την υιοθέτηση και χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), και την ικανότητα των επιχειρήσεων να επιτυγχάνουν οικονομίες φάσματος και κλίμακας. Από τη μια πλευρά, περιφέρειες με πιο ώριμες και τεχνολογικά προηγμένες οικονομίες, των οποίων τα προϊόντα χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη πολυπλοκότητα, έχουν καλύτερες επιδόσεις στη διάδοση καινοτομίας και γνώσεων και στην προώθηση της παραγωγικότητας, σε σύγκριση με περιφέρειες των οποίων οι αγορές είναι λιγότερο ώριμες και χαμηλής-μεσαίας τεχνολογίας (Siegel et al., 1995· Aiginger and Davies, 2004· Van der Panne, 2004· Frenken et al., 2007· Prager and Thisse, 2012). Από την άλλη πλευρά, περιφέρειες με πιο παραδοσιακές αγορές, χαμηλότερης έντασης τεχνολογίας και γνώσης, και λιγότερο εκτεθειμένες στον (διεθνή) ανταγωνισμό μπορεί να εμφανίσουν μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους και ρυθμούς μεγέθυνσης της παραγωγικότητας, σε σύγκριση με περιφέρειες των οποίων οι αγορές είναι πιο εξωστρεφείς και διαφοροποιημένες (Holmes and Stevens, 2002· Lee et al., 2010· Petrakos et al., 2012· Papaioannou et al., 2017).

Το παρόν άρθρο διερευνά τις διαφοροποιήσεις οι οποίες εμφανίζονται στην παραγωγικότητα εργασίας μεταξύ των κλάδων και μεταξύ των περιφερειών της ελληνικής οικονομίας, την ετερογένεια της παραγωγικότητας εργασίας στους κλάδους κάθε περιφερειακής οικονομίας, και τις μεταβολές που επήλθαν κατά τη διάρκεια της βαθιάς και μακρόχρονης οικονομικής κρίσης στη χώρα. Πιο συγκεκριμένα, η ενότητα 2 εξετάζει την εξέλιξη της παραγωγικότητας εργασίας των κλάδων της ελληνικής οικονομίας και τις αποκλίσεις της εθνικής παραγωγικότητας εργασίας και της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής (ΣΠΣΠ) από αντίστοιχα διεθνή όρια. Σημειώνεται εδώ ότι η έννοια της ΣΠΣΠ (Total Factor Productivity-TFP) ή της πολυπαραγοντικής παραγωγικότητας (multifactor productivity) συνδέεται άμεσα και συνήθως αναπαριστά το μέγεθος της αποτελεσματικότητας ή αποδοτικότητας μιας οικονομίας. Η ΣΠΣΠ εκφράζει το κατά πόσο αποτελεσματικά χρησιμοποιούνται οι εισροές φυσικού κεφαλαίου και εργασίας (και πιθανώς άλλες εισροές, εφόσον υπάρχουν για αυτές στοιχεία διαθέσιμα και προς αξιοποίηση, όπως η γη και η ενέργεια) στην παραγωγική διαδικασία. Με άλλα λόγια, η μεταβολή της ΣΠΣΠ αντιστοιχεί στο μέρος της μεταβολής του ΑΕΠ το οποίο δεν μπορεί να εξηγηθεί από μεταβολές στις εισροές φυσικού κεφαλαίου και εργασίας (ή και άλλες κεφαλαιακές εισροές). Η ενότητα 3 αναλύει την παραγωγικότητα εργασίας και τη ΣΠΣΠ των περιφερειών της χώρας, δίνοντας έμφαση στο χάσμα των μεγεθών αυτών εντός της Ελλάδας καθώς και σε σύγκριση με την υπόλοιπη ΕΕ. Η ενότητα 4 εμβαθύνει την ανάλυση και παρουσιάζει την παραγωγικότητα εργασίας των διαφόρων κλάδων ανά περιφέρεια. Η ενότητα 5 συνοψίζει, παρέχοντας συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής για την ενίσχυση της παραγωγικότητας και τη μείωση των αποκλίσεων σε εθνικό, κλαδικό και περιφερειακό επίπεδο.

2. Η εθνική και κλαδική διάσταση της παραγωγικότητας

Στην παρούσα ενότητα, η παραγωγικότητα εργασίας διερευνάται τόσο στο επίπεδο της χώρας όσο και στο επίπεδο των τομέων οικονομικής δραστηριότητας, έτσι ώστε να εντοπιστούν πιθανά διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Με βάση επεξεργασία στοιχείων του ΟΟΣΑ, κατά τη δεκαετία 2008-2017, η παραγωγικότητα εργασίας στην Ελλάδα μειώθηκε κατά -9,6%. Η μείωση αυτή ήταν μικρότερη κατά την τελευταία πενταετία 2013-2017 (-1,4%), σε σύγκριση με την προηγούμενη πενταετία 2008-2012 (-7,6%), δηλαδή, τα πρώτα έτη της οικονομικής κρίσης (Διάγραμμα 1).

Αντιθέτως την περίοδο 2008-2017, η μέση παραγωγικότητα εργασίας της ΕΕ-28 αυξήθηκε κατά 9%, ενώ λίγο μικρότερη αύξηση σημείωσε η μέση παραγωγικότητα εργασίας στις χώρες της Ευρωζώνης και του ΟΟΣΑ (κατά 8,4% και στις δύο περιπτώσεις). Ωστόσο, παρατηρείται μια επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας σε όλες τις περιπτώσεις, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ευρωζώνης (από το 3,9% μεταξύ 2008-2012 στο 3,2% μεταξύ 2013-2017).

Σύμφωνα με τους Papaioannou et al. (2017), το χάσμα $P_{GAP,c,t}$ της παραγωγικότητας εργασίας $P_{c,t}$ (εκφραζόμενης από τον λόγο του ΑΕΠ προς τις συνολικές ώρες απασχόλησης) μιας χώρας c, σε μια χρονική περίοδο (έτος) t, μπορεί να εκφραστεί ως ακολούθως:

$$P_{GAPc,t} = \ln\left(\frac{P_{f,t}}{P_{c,t}}\right), \quad (1)$$

όπου f αναφέρεται στη χώρα με τη μέγιστη παραγωγικότητα εργασίας εντός του εξεταζόμενου δείγματος χωρών. Κατά την περίοδο 2008-2017, η Ελλάδα αύξησε αισθητά (κατά 23%) την απόσταση του επιπέδου της παραγωγικότητας εργασίας της από το επίπεδο της παραγωγικότητας εργασίας της χώρας της Ευρωζώνης (καθώς και του ΟΟΣΑ) με τη βέλτιστη επίδοση (Διάγραμμα 1). Η αύξηση αυτή ενισχύθηκε κατά την περίοδο 2013-2017 (10,5%), συγκριτικά με την περίοδο 2008-2012 (7,5%), δείχνοντας την υποχώρηση της διεθνούς ανταγωνιστικής θέσης της χώρας (όπως εκφράζεται από την απόσταση από το διεθνές όριο παραγωγικότητας εργασίας[1]).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, σε USD, σταθερές τιμές, 2010 PPP[1]) στην Ελλάδα, την Ευρωζώνη, την ΕΕ-28 και τις χώρες του ΟΟΣΑ, και χάσμα παραγωγικότητας στην Ελλάδα[2], 2008-2017

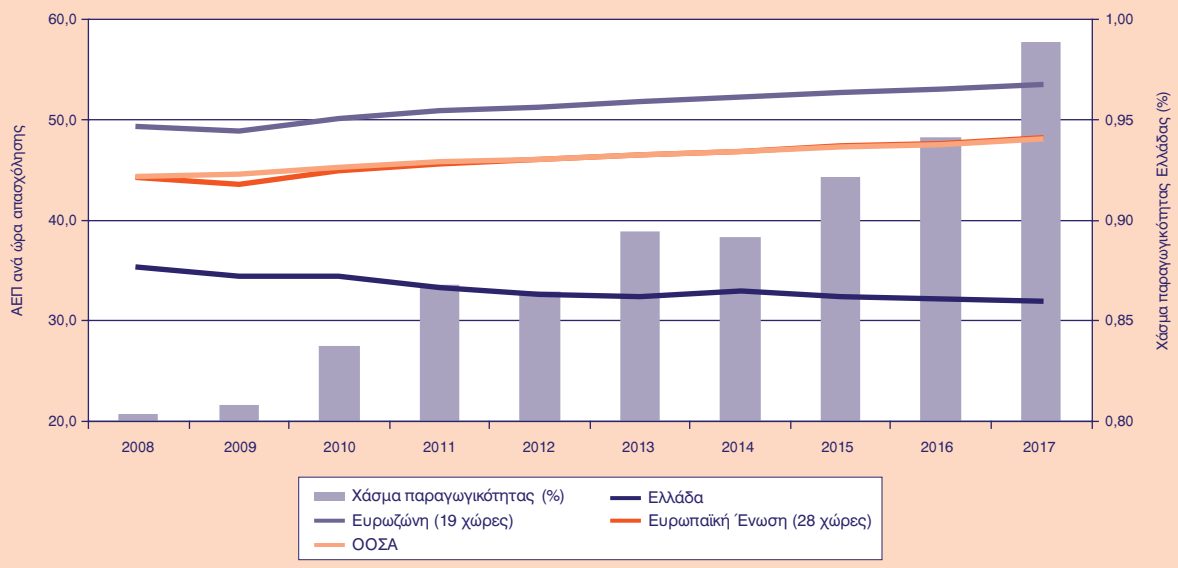

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ.

Σημειώσεις: 1. Τιμές προσαρμοσμένες για την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης (Purchasing Power Parity).
2. Η πλέον παραγωγική χώρα μεταξύ 2008-2014 ήταν το Λουξεμβούργο και μεταξύ 2015-2017 ήταν η Ιρλανδία.

1. Η χώρα αναφοράς με βάση την οποία προκύπτει το χάσμα παραγωγικότητας εργασίας (δηλαδή, η απόσταση από το όριο παραγωγικότητας) αντιστοιχεί στη χώρα με τη μέγιστη παραγωγικότητα εργασίας, μεταξύ αυτών του ΟΟΣΑ, και μπορεί να διαφέρει κατά τη διάρκεια της περιόδου μελέτης.

Επιπρόσθετα με την παραγωγικότητα εργασίας, μετριέται και η ΣΠΣΠ, η οποία δύναται να αντανακλά ένα πλήθος παραγόντων, όπως οικονομίες συγκέντρωσης, επιδράσεις δικτύωσης, διάχυση γνώσεων και άλλες εξωτερικές επιδράσεις, την τεχνολογική πρόοδο και οργανωτικές μεταβολές. Υποθέτοντας την ύπαρξη σταθερής ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, και σταθερών αποδόσεων κλίμακας, μπορεί να διατυπωθεί μια συνάρτηση παραγωγής Cobb Douglas της μορφής[2]:

$$Y_{i,t} = A_{i,t}(K_{i,t})^{\alpha}\,(L_{i,t})^{(1-\alpha)}. \qquad (2)$$

όπου η μεταβλητή $Y_{i,t}$ αναπαριστά το ακαθάριστο προϊόν και οι μεταβλητές $K_{i,t}$ και $L_{i,t}$ το απόθεμα φυσικού κεφαλαίου[3] και την εισροή εργασίας (τυπικά εκφραζόμενη σε συνολικές ώρες απασχόλησης), αντίστοιχα, σε μια χώρα (ή περιφέρεια) i τη χρονική περίοδο (έτος) t, ενώ $A_{i,t}$ είναι μια τεχνολογική παράμετρος συδέτερη των εισροών κεφαλαίου και εργασίας, η οποία εδώ αναπαριστά τη ΣΠΣΠ (Papaioannou et al., 2017). Η παράμετρος α εκφράζει το μερίδιο του κεφαλαίου στο εισόδημα. Συνεπώς, η ΣΠΣΠ μπορεί να υπολογιστεί ως ακολούθως[4]:

$$ΣΠΣΠ_{i,t} = \frac{Y_{i,t}}{\left(K_{i,t}\right)^{\alpha}\left(L_{i,t}\right)^{(1-\alpha)}}. \qquad (3)$$

Για τη συγκριτική ανάλυση της ΣΠΣΠ μεταξύ χωρών καθώς και τη διαχρονική ανάλυση της ΣΠΣΠ στην Ελλάδα, το συγκεκριμένο μέγεθος εκφράζεται ως δείκτης σε σχέση με τις ΗΠΑ (US=1) και σε σχέση με την εγχώρια μεταβολή του σε σταθερές τιμές (2010=1) (βλ. Διάγραμμα 2). Η ΣΠΣΠ της ελληνικής οικονομίας εμφανίζει έντονη και αυξανόμενη απόκλιση τόσο σε σχέση με τις ΗΠΑ όσο και τη Γερμανία, υποχωρώντας περίπου στο 54% της ΣΠΣΠ και των δύο αναφερόμενων οικονομιών το 2017. Ειδικότερα, ο εγχώ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Δείκτης ΣΠΣΠ της Ελλάδας και της Γερμανίας, σε σταθερές τιμές PPP[1] σε σχέση με τις ΗΠΑ (US=1), ως προς τις τιμές της αναφερόμενης περιόδου, και δείκτης ΣΠΣΠ της Ελλάδας, σε σταθερές εγχώριες τιμές (2010=1), 2008-2017

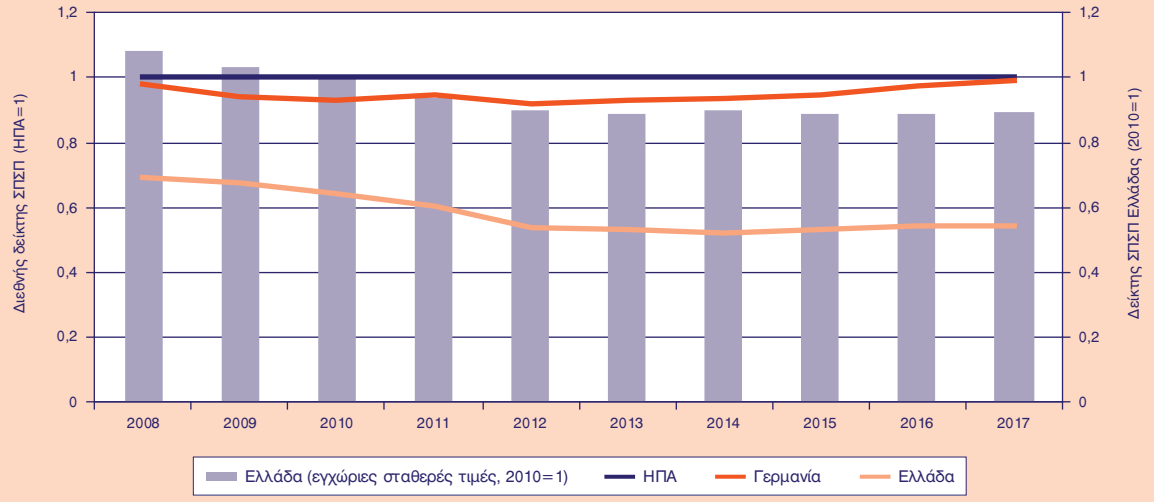

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Penn World Tables (Feenstra et al., 2015).

Σημείωση: 1. Τιμές προσαρμοσμένες για την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης (Purchasing Power Parity).

2. Βλ. Papaioannou et al. (2017) για περαιτέρω πληροφόρηση και επεξήγηση αναφορικά με το θεωρητικό υπόβαθρο και την εξειδίκευση της συνάρτησης παραγωγής Cobb Douglas και την εφαρμογή της στις περιφέρειες της Ελλάδας. Σημειώνεται ότι η συνάρτηση παραγωγής Cobb Douglas μπορεί να εξειδικευθεί εναλλακτικά υποθέτοντας διαφορετικές αποδόσεις κλίμακας και τύπους τεχνικής προόδου και αποτελεί την πλέον χρησιμοποιούμενη συνάρτηση παραγωγής στη διεθνή βιβλιογραφία (Acemoglu, 2008).

3. Η μεταβλητή του αποθέματος φυσικού κεφαλαίου εκτιμάται στην παρούσα εργασία (ενότητα 3) μέσω της μεθόδου της διαρκούς απογραφής (perpetual inventory method) για κάθε περιφέρεια και έτος της περιόδου αναφοράς (Derbyshire et al., 2013).

4. Ωστόσο, το μέρος της μεταβολής του προϊόντος το οποίο δεν μπορεί να εξηγηθεί από μεταβολές στις παραγωγικές εισροές δύναται να διαφοροποιείται ανάλογα με τον τρόπο που ορίζεται η εξαρτημένη μεταβλητή στη συνάρτηση παραγωγής (Bell and Ho, 1977).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Παραγωγικότητα εργασίας (προστιθέμενη αξία ανά ώρα εργασίας, σε ευρώ, σταθερές τιμές 2010) ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, 2008-2017

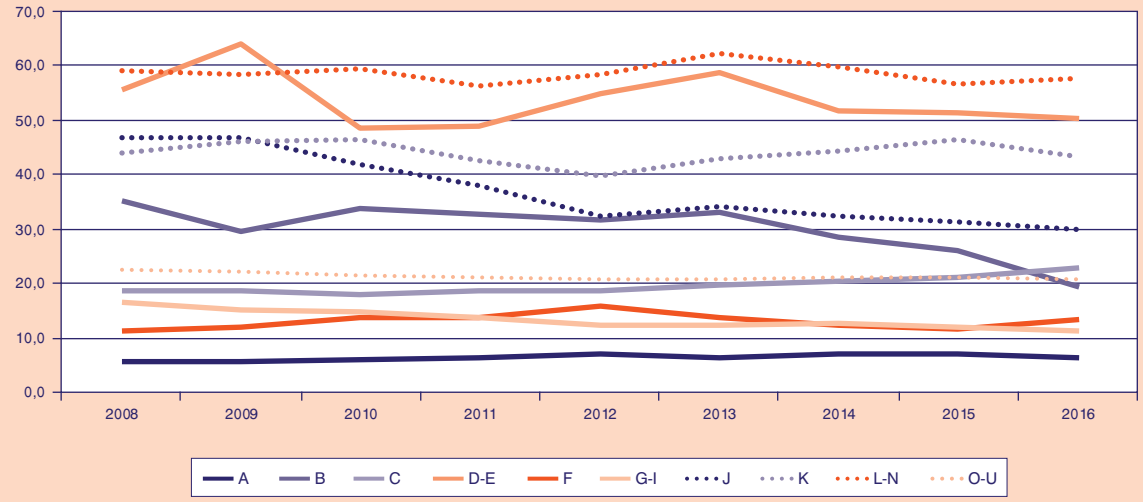

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ.

Σημειώσεις: A: Γεωργία, δασοκομία & αλιεία, B: Ορυχεία & λατομεία, C: Μεταποίηση, D-E: Ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο, παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων & εξυγίανση, F: Κατασκευές, G-I: Χονδρικό & λιανικό εμπόριο, υπηρεσίες παροχής καταλύματος & εστίασης, μεταφορές & αποθήκευση, J: Πληροφόρηση & επικοινωνία, K: Χρηματοπιστωτικές & ασφαλιστικές δραστηριότητες, L-N: Διαχείριση ακίνητης περιουσίας/ενοικίαση & επιχειρηματικές υπηρεσίες, O-U: Δημόσιες, κοινωνικές & προσωπικές υπηρεσίες.

ριος δείκτης της ΣΠΣΠ μειώθηκε κατά 17% μεταξύ των ετών 2008-2012, ενώ μετέπειτα εμφανίζει μια σταθερότητα.

Σε σχέση με την κλαδική διάσταση της παραγωγικότητας εργασίας της Ελλάδας, κατά την περίοδο 2008-2016, όλοι οι τομείς οικονομικής δραστηριότητας εμφάνισαν μείωση στην παραγωγικότητα εργασίας τους, εκτός από τη μεταποιητική βιομηχανία (23%), τις κατασκευές (20%), και τη γεωργία-δασοκομία-αλιεία (14%) (Διάγραμμα 3). Η αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας του τομέα της γεωργίας-δασοκομίας-αλιείας και των κατασκευών αφορά την πρώτη πενταετία 2008-2012. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των κατασκευών, αναφέρεται ότι η αύξηση οφείλεται στον αξιοσημείωτα μεγαλύτερο ρυθμό μείωσης της απασχόλησης (σε ώρες εργασίας), σε σχέση με τον ρυθμό μείωσης της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας. Αντιθέτως, η μεταποιητική βιομηχανία αύξησε την παραγωγικότητα εργασίας της κυρίως κατά την περίοδο 2013-2016 (κατά 14%).

Ωστόσο, σημειώνεται ότι οι τομείς των υπηρεσιών της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας/ενοικίασης και επιχειρηματικών υπηρεσιών, και των χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, μαζί με αυτόν του ηλεκτρισμού, φυσικού αερίου, παροχής νερού, επεξεργασίας λυμάτων, και διαχείρισης αποβλήτων και εξυγίανσης, παρά τη μείωση της παραγωγικότητας εργασίας τους, διατηρούν τις καλύτερες επιδόσεις ως προς το συγκεκριμένο μέγεθος. Η γεωργία-δασοκομία-αλιεία παραμένει ο τομέας με τη χαμηλότερη παραγωγικότητα εργασίας στην ελληνική οικονομία.

Τα παρόντα αποτελέσματα δείχνουν την ανάγκη περαιτέρω εκσυγχρονισμού και αναβάθμισης κλάδων παραγωγής διεθνών εμπορεύσιμων αγαθών, όπως των βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων, των οποίων η παραγωγικότητα εργασίας παραμένει σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, σε σύγκριση με τομείς υπηρεσιών, έτσι ώστε να προωθηθεί ο μετασχηματισμός του παραγωγικού μοντέλου της χώρας και η ανταγωνιστικότητά της.

3. Η περιφερειακή διάσταση της παραγωγικότητας

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2018), οι περισσότερες περιφέρειες των χωρών-μελών του αυξάνουν την παραγωγικότητά τους, αλλά δημιουργούνται μεγαλύτερες ανισότητες εντός αυτών, δηλαδή, καθίστανται λιγότερο περιεκτικές (ή συμπεριληπτικές) ως προς

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, σε ευρώ, σταθερές τιμές 2010) στις ελληνικές περιφέρειες, 2008-2016

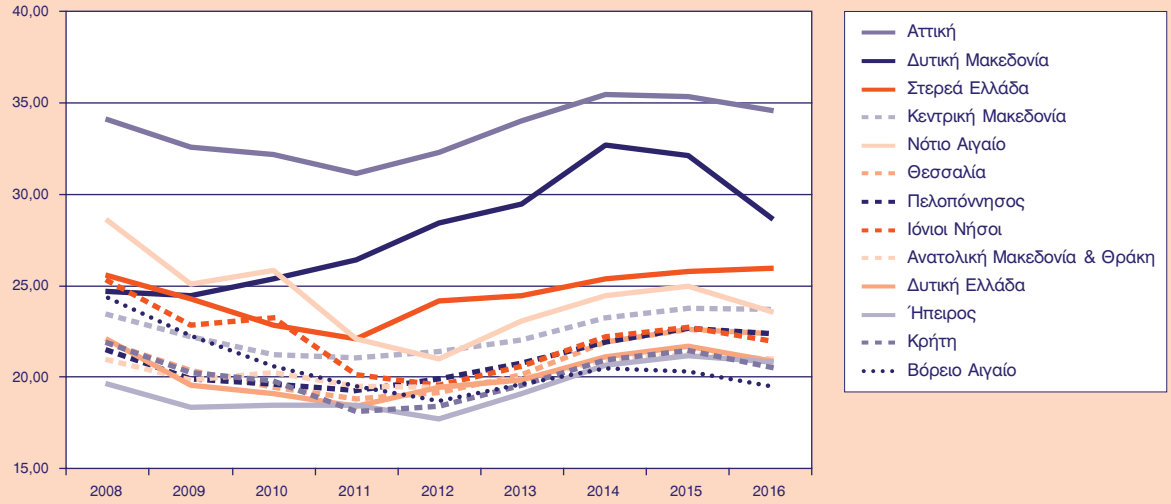

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat.

Σημείωση: Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση το μέγεθος της παραγωγικότητας εργασίας τους το έτος 2016.

την ανάπτυξή τους, παρόλο που η αντιστάθμιση μεταξύ της μεγέθυνσης της παραγωγικότητας και της αύξησης των ανισοτήτων δεν αποτελεί και γενικό κανόνα. Με βάση τα παραπάνω, καθώς και το πρόβλημα των έντονων και επίμονων ανισοτήτων μεταξύ κέντρου (Αττικής) και περιφέρειας (Τσέκερης, 2017), κρίνεται αναγκαία η μέτρηση της παραγωγικότητας εργασίας και της ΣΠΣΠ σε περιφερειακό επίπεδο. Σύμφωνα με τους Papaioannou et al. (2017), η μέτρηση της περιφερειακής παραγωγικότητας μπορεί να αναδείξει τη μεγάλη ετερογένεια μεταξύ περιοχών της χώρας και να βοηθήσει στον εντοπισμό αναγκών και τη διαμόρφωση πολιτικών για τη μείωση των χωρικών ανισοτήτων και την ενίσχυση της περιφερειακής σύγκλισης.

Αρχικά, υπολογίζεται η παραγωγικότητα εργασίας $P_{r,t}$ (εκφραζόμενη από τον λόγο του ακαθάριστου προϊόντος προς τις συνολικές ώρες απασχόλησης) της κάθε περιφέρειας r σε μια χρονική περίοδο (έτος) t (Διάγραμμα 4), καθώς και το χάσμα παραγωγικότητας $P_{GAP,r,t}$ μεταξύ της Αττικής (δηλαδή, της περιφέρειας με τη μέγιστη παραγωγικότητα στη χώρα) και των υπόλοιπων περιφερειών της χώρας, ως εξής:

$$P_{GAP,r,t} = \ln\left(\frac{P_{Attiki,t}}{P_{r,t}}\right), \quad (4)$$

όπου $P_{Attiki,t}$ αναφέρεται στην παραγωγικότητα εργασίας της περιφέρειας Αττικής. Αντιστοίχως υπολογίζεται και το χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη βέλτιστη παραγωγικότητα εργασίας, η οποία μπορεί να διαφέρει κατά τη διάρκεια της περιόδου μελέτης (Διάγραμμα 5).

Κατά την περίοδο 2008-2016, η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα είναι οι περιφέρειες με την υψηλότερη παραγωγικότητα εργασίας, μετά την περιφέρεια Αττικής. Αντιθέτως, μεταξύ 2008-2013, η Ήπειρος ήταν η περιφέρεια με τη χαμηλότερη παραγωγικότητα εργασίας (με εξαίρεση το έτος 2011, όπου τη χαμηλότερη παραγωγικότητα εργασίας εμφάνισε η Κρήτη), ενώ, μεταξύ 2014-2016, η περιφέρεια με τη χαμηλότερη παραγωγικότητα εργασίας ήταν αυτή του Βόρειου Αιγαίου. Κατά τη διάρκεια της αναφερόμενης περιόδου, κατά μέσο όρο, το χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών αυξήθηκε. Επίσης, σημειώνεται ότι, ενώ μεταξύ 2008-2011 το χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη μέγιστη παραγωγικότητα εργασίας (ήτοι, των Βρυξελλών) αυξήθηκε, στη συνέχεια σημείωσε αξιόλογη μείωση σταδιακά φθάνοντας το 2016 σε επίπεδο χαμηλότερο από αυτό προ του 2013 (Διάγραμμα 5).

Στη συνέχεια, περιγράφεται η ΣΠΣΠ της κάθε περιφέρειας (Διάγραμμα 6) και το χάσμα της ΣΠΣΠ μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών της χώ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Το χάσμα (%) της παραγωγικότητας εργασίας μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών της Ελλάδας και μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη βέλτιστη παραγωγικότητα[1], 2008-2016

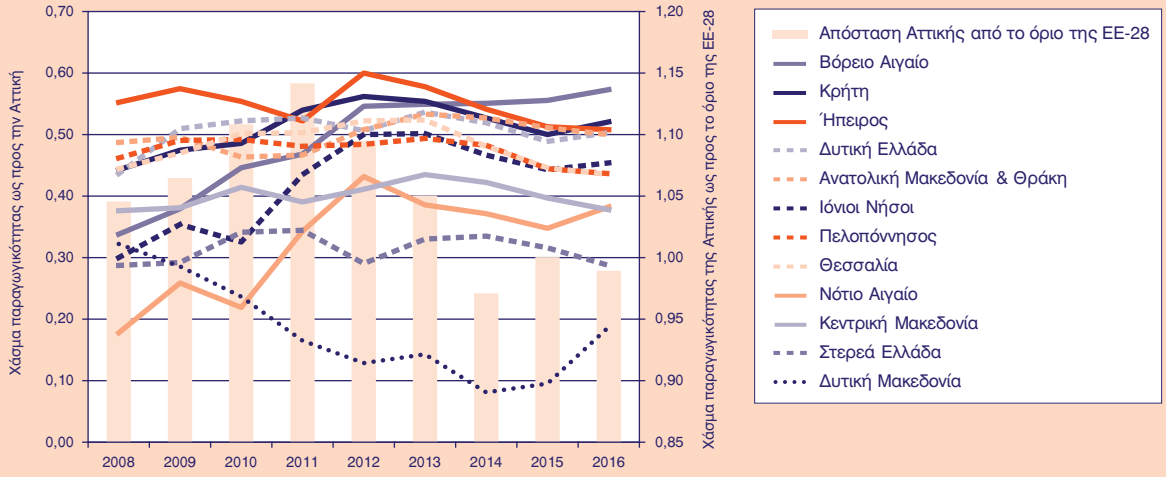

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat.

Σημείωση: 1. Η περιφέρεια της ΕΕ-28 με τη μέγιστη παραγωγικότητα εργασίας καθ' όλη την περίοδο 2008-2016 ήταν αυτή των Βρυξελλών. Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση το μέγεθος του χάσματος παραγωγικότητας εργασίας τους από την Αττική το έτος 2016.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής (ΣΠΣΠ) στις ελληνικές περιφέρειες, 2008-2016

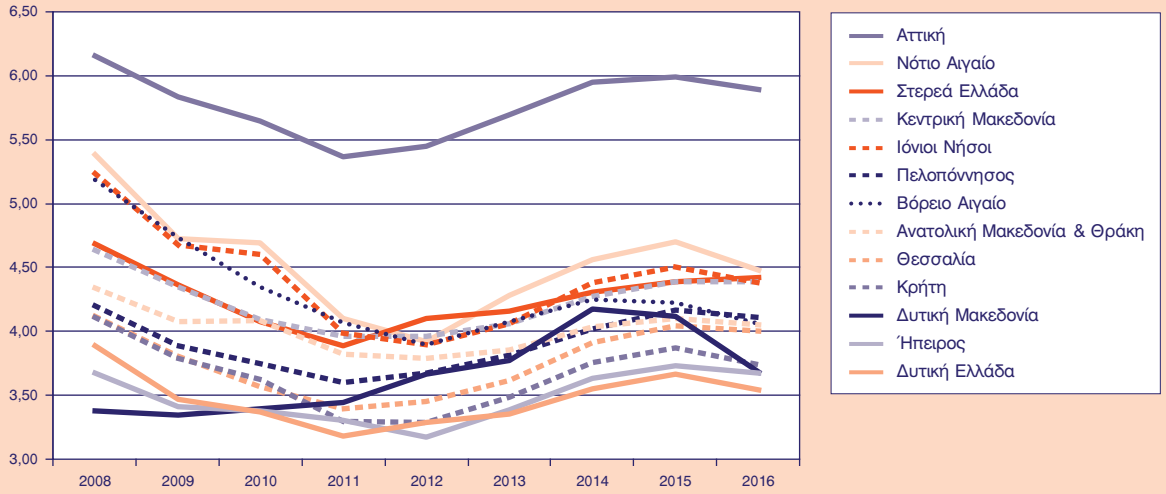

Πηγή: Tsekeris and Papaioannou (2019).

Σημείωση: Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση τη ΣΠΣΠ το έτος 2016.

ρας, καθώς και μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη μέγιστη ΣΠΣΠ (Διάγραμμα 7). Υπό την παραδοχή της ύπαρξης σταθερής ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, και σταθερών αποδόσεων κλίμακας ως προς το σύνολο των παραγωγικών συντελεστών, η ΣΠΣΠ κάθε περιφέρειας υπολογίζεται από την εξίσωση (3), θέτοντας την τιμή της παραμέτρου $\alpha = 0{,}333$. Αυτή η αυστηρή παραδοχή για το μερίδιο του κεφαλαίου (και της εργασίας) στο εισόδημα, λόγω της έλλειψης

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7

Το χάσμα (%) της ΣΠΣΠ μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών της Ελλάδας και μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη βέλτιστη ΣΠΣΠ[1], 2008-2016

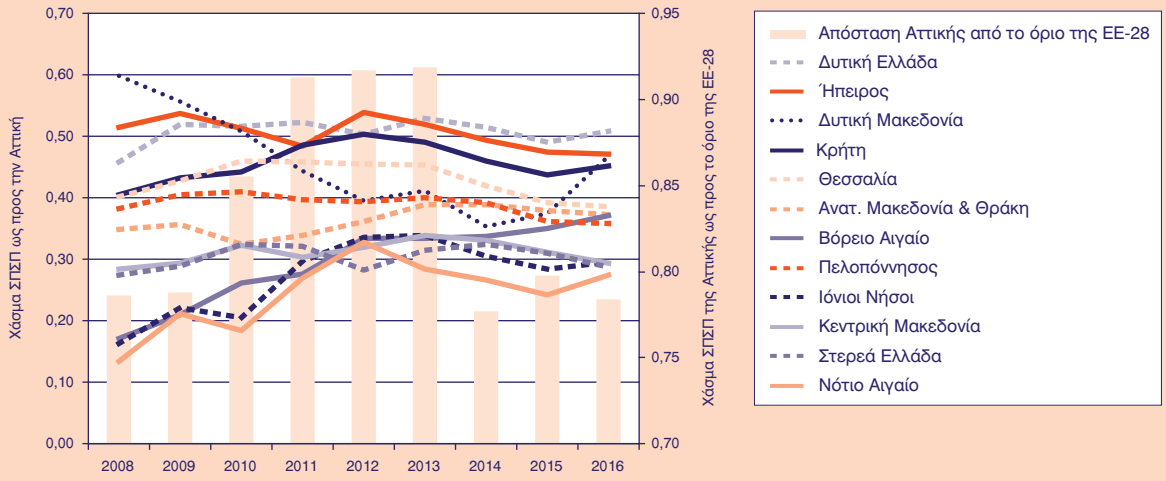

Πηγή: Tsekeris and Papaioannou (2019).

Σημείωση: 1. Η περιφέρεια της ΕΕ-28 με τη μέγιστη ΣΠΣΠ ήταν αυτή των Βρυξελλών κατά τα έτη 2009-2011 και 2014-2016, και του Χρόνινγκεν τα έτη 2008, 2012 και 2013. Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση το μέγεθος του χάσματος της ΣΠΣΠ από την Αττική το έτος 2016.

στοιχείων σε περιφερειακό επίπεδο, χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία της περιφερειακής οικονομικής ανάλυσης (π.χ., Marrocu et al., 2013· Beugelsdijk et al., 2018), ενώ έχει αποδειχθεί και εμπειρικά ότι το άθροισμα των μεριδίων εισοδήματος είναι κοντά στη μονάδα, τόσο στην περίπτωση των περιφερειών της Ελλάδας όσο και της ΕΕ (Tsekeris and Papaioannou, 2018· Tsekeris and Papaioannou, 2019, αντίστοιχα). Αντίστοιχα με την εξίσωση (1), το χάσμα $TFP_{GAP,r,t}$ της ΣΠΣΠ $TFP_{r,t}$ μιας περιφέρειας r, σε μια χρονική περίοδο (έτος) t, μπορεί να εκφραστεί ως ακολούθως:

$$TFP_{GAP,r,t} = \ln\left(\frac{TFP_{Attiki,t}}{TFP_{r,t}}\right), \qquad (5)$$

όπου $TFP_{Attiki,t}$ αναφέρεται στη ΣΠΣΠ της Αττικής, δηλαδή, της περιφέρειας με τη μέγιστη ΣΠΣΠ στη χώρα (Διάγραμμα 6). Ωστόσο, σημειώνεται ότι η κατάταξη των υπόλοιπων περιφερειών, ως προς τη ΣΠΣΠ, διαφέρει σε σύγκριση με την κατάταξή τους με βάση το μέγεθος της παραγωγικότητας εργασίας. Ιδιαίτερα, αναφέρεται ότι, ενώ η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας βρίσκεται στη δεύτερη θέση με βάση την παραγωγικότητα εργασίας, κατεβαίνει στην 11η θέση με βάση τη ΣΠΣΠ.

Αυτή η αισθητή διαφοροποίηση της θέσης της Δυτικής Μακεδονίας με βάση τα δύο μεγέθη (της παραγωγικότητας εργασίας και της ΣΠΣΠ), μπορεί να αποδοθεί, μεταξύ άλλων παραγόντων που επηρεάζουν το μέγεθος του ακαθάριστου προϊόντος της, στη λειτουργία των εγκαταστάσεων της ΔΕΗ στους νομούς Κοζάνης και Φλώρινας (Τσέκερης, 2017). Το 2016, το Νότιο Αιγαίο εμφάνιζε τη δεύτερη μεγαλύτερη ΣΠΣΠ στη χώρα, ενώ βρισκόταν στην πέμπτη θέση με βάση την παραγωγικότητα εργασίας. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι, το 2016, το Βόρειο Αιγαίο εμφάνιζε την έβδομη μεγαλύτερη ΣΠΣΠ στη χώρα, ενώ βρισκόταν στην τελευταία θέση με βάση την παραγωγικότητα εργασίας.

Όπως στην περίπτωση της παραγωγικότητας εργασίας, η ΣΠΣΠ μειώθηκε αισθητά σε όλες τις περιφέρειες μεταξύ 2008-2012 (εκτός της Δυτικής Μακεδονίας) και ανέκαμψε μετά το 2013. Ωστόσο, σε αντίθεση με την παραγωγικότητα εργασίας, όπου η εικόνα είναι μεικτή, η ΣΠΣΠ όλων των περιφερειών (εκτός της Δυτικής Μακεδονίας) συνολικά μειώθηκε κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Καθ' όλη την περίοδο 2008-2016, το Νότιο Αιγαίο είναι η περιφέρεια με τη δεύτερη μεγαλύτερη ΣΠΣΠ (με εξαίρεση το 2012, όπου τη δεύτερη μεγαλύτερη ΣΠΣΠ κατέχει η περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας). Αντιθέτως, την περίοδο 2008-2009, η περιφέρεια με τη μικρότερη ΣΠΣΠ ήταν η Δυτική Μακεδονία, ενώ, από το 2010 μέχρι το 2016, η περιφέρεια με τη μικρότερη ΣΠΣΠ ήταν η Δυτική Ελλάδα (με εξαίρεση το 2012, όπου η περιφέρεια με τη μικρότερη ΣΠΣΠ ήταν η Ήπειρος). Όπως στην περίπτωση της παραγωγικότητας εργασίας, κατά τη διάρκεια της αναφερόμε-

ΧΑΡΤΗΣ 1
Η ΣΠΣΠ (TFP) στις 13 περιφέρειες της Ελλάδας τα έτη (α) 2008 και (β) 2016

(α)

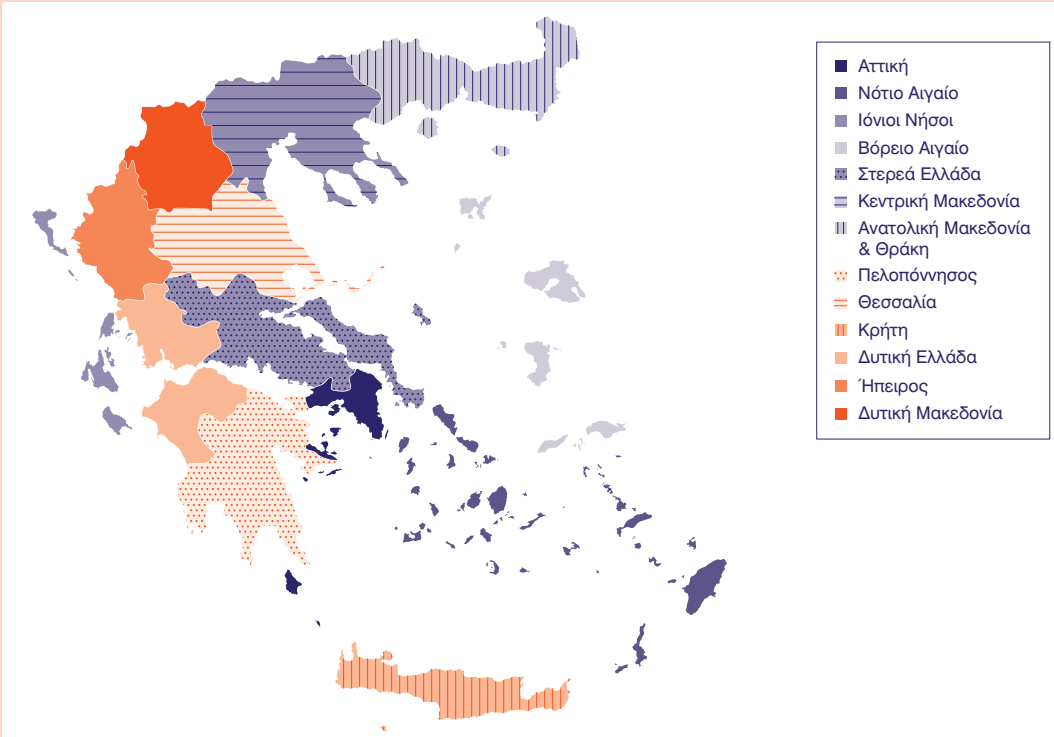

(β)

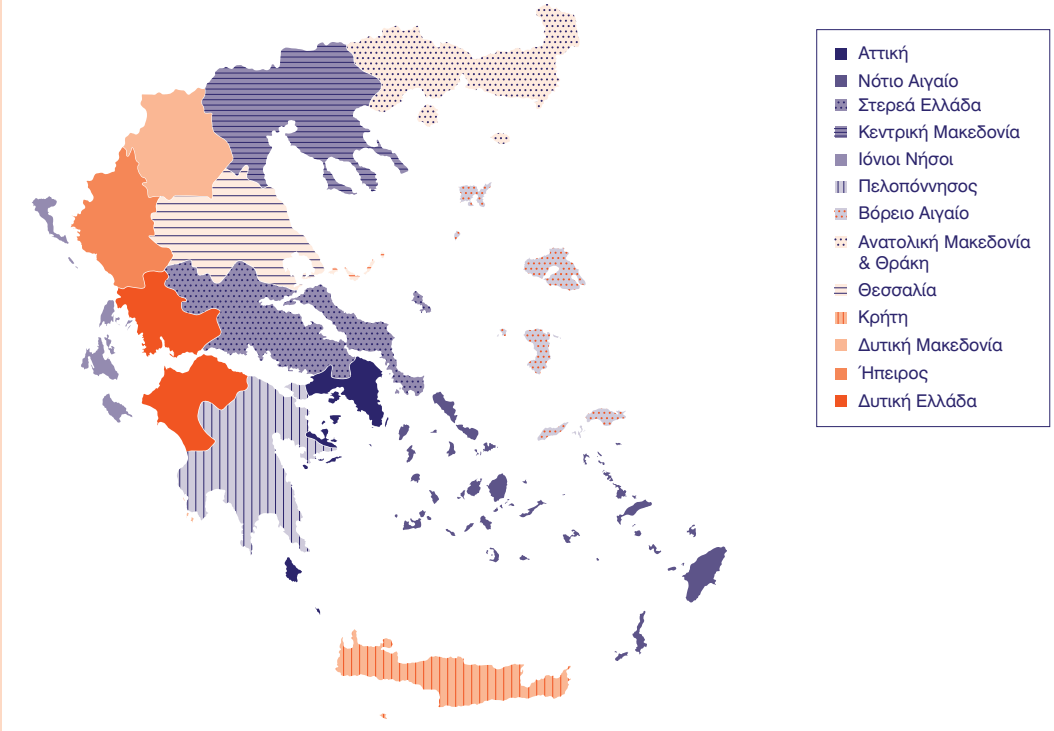

Σημείωση: Οι περιφέρειες αναγράφονται κατά φθίνουσα σειρά με βάση τη ΣΠΣΠ το κάθε έτος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8
Σχέση μεταξύ της ΣΠΣΠ και του ανθρώπινου κεφαλαίου (% απασχολουμένων που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) σε περιφερειακό επίπεδο στην Ελλάδα, 2008-2016

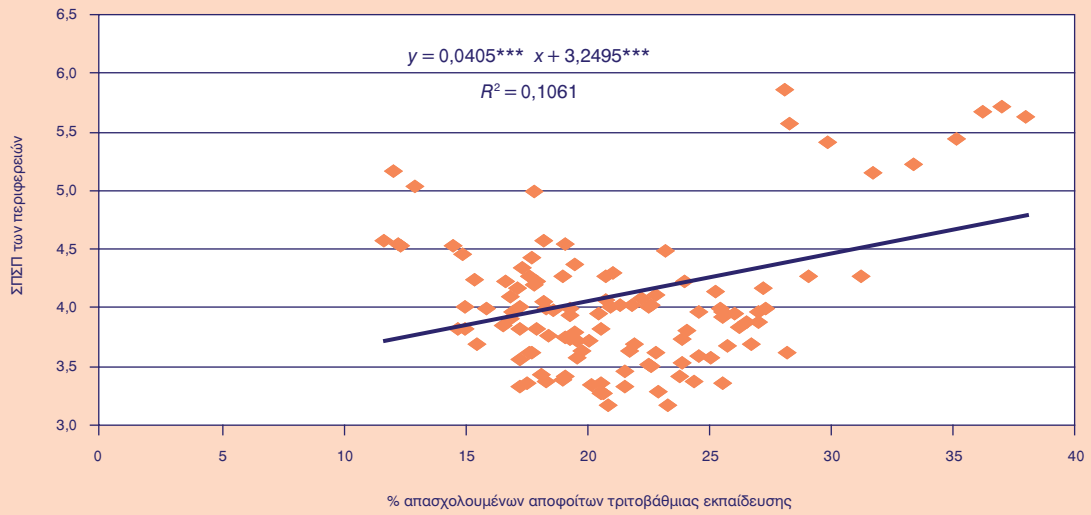

Πηγή: Tsekeris and Papaioannou (2019) και επεξεργασία στοιχείων της Eurostat.

Σημείωση: *** Υποδεικνύει στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο εμπιστοσύνης άνω του 99%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9
Σχέση μεταξύ της ΣΠΣΠ και των δαπανών για Ε&Α (σε ευρώ, σταθερές τιμές 2010) σε περιφερειακό επίπεδο στην Ελλάδα, 2011-2016

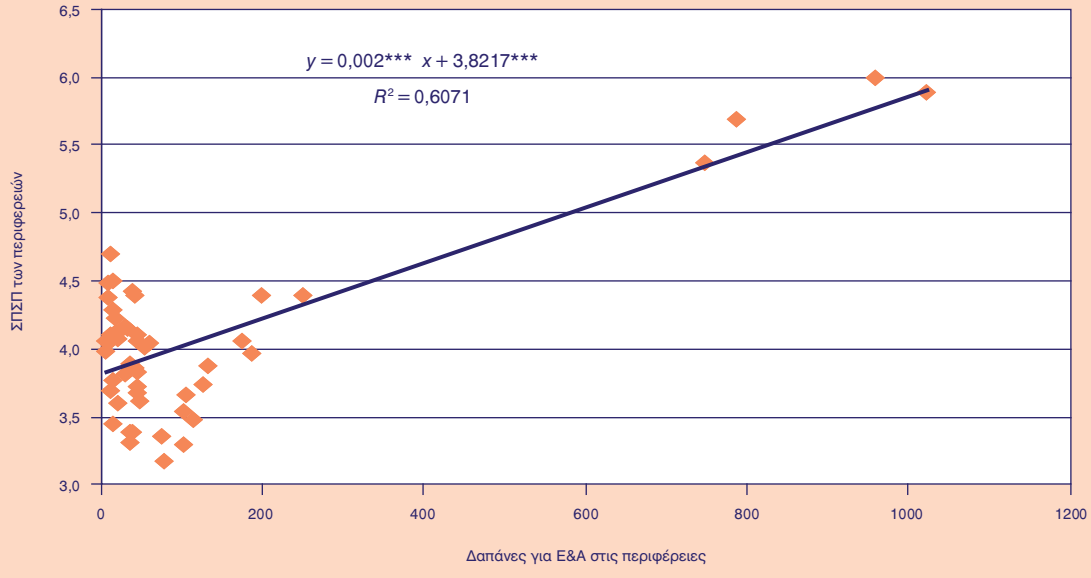

Πηγή: Tsekeris and Papaioannou (2019) και επεξεργασία στοιχείων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ).

Σημειώσεις: Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα έτη 2012 και 2014.
*** Υποδεικνύει στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο εμπιστοσύνης άνω του 99%.

νης περιόδου, κατά μέσο όρο, το χάσμα της ΣΠΣΠ μεταξύ της Αττικής και των υπόλοιπων περιφερειών αυξήθηκε.

Ο Χάρτης 1 πιο πάνω απεικονίζει τις έντονες και επίμονες διαφοροποιήσεις στη ΣΠΣΠ των περιφερειών της χώρας, τη σταθερή κυριαρχία της Αττικής έναντι των υπόλοιπων περιφερειών, και τη βελτίωση της θέσης, ως προς την κατάταξή τους με βάση τη ΣΠΣΠ, ορισμένων περιφερειών οι οποίες εμφάνισαν μικρότερες απώλειες (Κεντρική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος) ή και αύξηση της ΣΠΣΠ (Δυτική Μακεδονία), έναντι άλλων οι οποίες εμφάνισαν μεγαλύτερες απώλειες (Δυτική Ελλάδα, Βόρειο Αιγαίο). Οι έντονες αποκλίσεις μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας, τόσο ως προς την παραγωγικότητα εργασίας όσο και την ΣΠΣΠ, μπορούν να αποδοθούν σε ένα εύρος παραγόντων, όπως το πολύπλοκο γεωγραφικό ανάγλυφο της χώρας με τους ορεινούς όγκους και τα διασκορπισμένα νησιωτικά συμπλέγματα που θέτουν περιορισμούς στην προσπελασιμότητα και την παροχή υπηρεσιών, το σχετικά μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, τη δυσκολία δημιουργίας ή αξιοποίησης οικονομιών κλίμακας και φάσματος, και τα προβλήματα επιχειρηματικότητας και δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης (Papaioannou et al., 2017· OECD, 2019). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7 πιο πάνω, το χάσμα της ΣΠΣΠ μεταξύ της Αττικής και της ευρωπαϊκής περιφέρειας με τη βέλτιστη επίδοση αυξήθηκε αισθητά μεταξύ 2010-2013, και στη συνέχεια επανήλθε το 2014 στα επίπεδα του 2008.

Με δεδομένη τη σημασία του ανθρώπινου κεφαλαίου και των δαπανών για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη (Ε&Α) στην ικανότητα των περιφερειών να καινοτομούν και να αναπτύσσονται, χρησιμοποιώντας με αποτελεσματικό τρόπο τις εισροές κεφαλαίου και εργασίας, περιγράφεται η συσχέτιση των αναφερόμενων μεγεθών με την περιφερειακή ΣΠΣΠ. Το ανθρώπινο κεφάλαιο σε κάθε περιφέρεια εκφράζεται σε σχέση με το ποσοστό των απασχολουμένων που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Papaioannou et al., 2017). Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική ($p < 0,01$) θετική συσχέτιση μεταξύ του ανθρώπινου κεφαλαίου και της ΣΠΣΠ σε περιφερειακό επίπεδο, με την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία, δηλαδή τις περιφέρειες με τη μέγιστη και την τέταρτη μεγαλύτερη ΣΠΣΠ, αντίστοιχα, να συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα αποθέματα ανθρώπινου κεφαλαίου στη χώρα (Διάγραμμα 8 πιο πάνω). Επιπλέον, η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία (αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό) συγκεντρώνουν τις υψηλότερες δαπάνες σε Ε&Α. Η συσχέτιση μεταξύ της δαπάνης σε Ε&Α και της ΣΠΣΠ σε περιφερειακό επίπεδο είναι επίσης στατιστικά σημαντική ($p < 0,01$) και θετική (Διάγραμμα 9 πιο πάνω).

4. Ανάλυση της παραγωγικότητας κατά κλάδο και περιφέρεια

Με δεδομένες τις έντονες διαφοροποιήσεις οι οποίες παρατηρούνται στην παραγωγικότητα εργασίας μεταξύ των περιφερειών και των τομέων οικονομικής δραστηριότητας, όπως περιγράφηκαν στις προηγούμενες ενότητες, κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση της παραγωγικότητας εργασίας επιμέρους κλάδων σε κάθε περιφέρεια της χώρας. Άλλωστε, η διαδικασία ανάπτυξης μιας περιφέρειας επηρεάζεται σημαντικά από τον τύπο των επιχειρήσεων που εγκαθίστανται σε αυτήν και από την κλαδική διάρθρωση της παραγωγής της (McCann, 2013). Για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιούνται στοιχεία από τα Μητρώα Επιχειρήσεων της ΕΛΣΤΑΤ, τα έτη 2008 και 2016, με βάση τα οποία η παραγωγικότητα εργασίας κάθε κλάδου σε μια περιφέρεια υπολογίζεται από τον λόγο μεταξύ του κύκλου εργασιών του συνόλου των επιχειρήσεων του και του αντίστοιχου αριθμού των απασχολουμένων.

Η εικόνα που παρουσιάζει η παραγωγικότητα εργασίας κατά κλάδο ανά περιφέρεια είναι μερικώς διαφορετική, σε σχέση με αυτή σε επίπεδο κλάδου ή περιφέρειας. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι εδώ υιοθετείται ένα διαφορετικό μέγεθος για τη μέτρηση της παραγωγικότητας εργασίας, δηλαδή, του κύκλου εργασιών ανά απασχολούμενο, καθώς και μεγαλύτερη λεπτομέρεια κλαδικής ανάλυσης. Συγκεκριμένα, το 2008, οι κλάδοι με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα εργασίας είναι των χρηματοπιστωτικών και των ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, και της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, στην Αττική (Πίνακας 1). Το 2016, οι κλάδοι με τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα εργασίας είναι της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού στην Αττική, και της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας στη Στερεά Ελλάδα (Πίνακας 2).

Και στα δύο έτη αναφοράς, ο κλάδος του χονδρικού και λιανικού εμπορίου και της επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών εμφανίζει, κατά μέσο όρο, τη μεγαλύτερη παραγωγικότητα εργασίας. Κλάδοι υψηλής παραγωγικότητας εργασίας είναι και αυτοί της μεταποιητικής βιομηχανίας και των ορυχείων και λατομείων, των χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων (το 2008) και της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού (το 2016). Και στα δύο έτη, οι κλάδοι με τη μικρότερη παραγωγικότητα εργασίας (εξαιρώντας τους κλάδους με άγνωστη δραστηριότητα), κατά μέσο όρο, αναφέρονται στη δημόσια διοίκηση, άμυνα και υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, και την εκπαίδευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Επίπεδο παραγωγικότητας εργασίας (κύκλος εργασιών επιχειρήσεων ανά απασχολούμενο, σε χιλιάδες ευρώ, σταθερές τιμές 2010) ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και περιφέρεια στην Ελλάδα, το έτος 2008

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	W
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	48,9	92,4	113,5	7,3	65,3	51,0	118,2	71,1	25,1	27,4	17,4	27,2	25,2	24,4	15,7	20,8	17,4	19,2	13,2	16,3
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	44,7	164,8	94,9	88,9	107,9	63,1	140,0	86,3	31,2	71,1	341,8	31,3	35,3	51,1	17,1	16,6	26,1	35,0	18,4	19,0
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	26,8	178,1	63,1	28,7	72,2	63,5	108,9	70,7	21,4	57,3	23,5	60,7	29,9	45,7	9,4	16,2	36,1	14,5	15,1	8,5
ΗΠΕΙΡΟΣ	62,4	40,9	87,5	12,1	59,7	40,5	119,0	70,9	24,2	33,1	16,4	26,6	25,0	21,1	8,4	14,7	10,9	14,1	63,1	9,9
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	70,6	107,3	113,5	128,9	86,5	57,5	128,8	83,2	29,0	36,3	45,3	43,6	27,2	32,4	12,1	15,0	27,8	20,0	13,0	13,8
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	107,1	90,2	118,5	30,9	93,9	45,7	136,6	81,0	31,0	42,2	76,6	33,4	31,9	34,8	7,6	18,5	15,5	19,6	18,5	16,1
ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	49,9	52,3	56,3	11,9	50,2	38,1	126,6	83,0	28,9	27,0	34,3	35,3	27,6	37,6	11,5	15,7	11,5	17,4	18,0	10,1
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	57,7	37,3	88,9	6,4	68,9	44,4	132,8	86,1	28,0	32,1	64,1	42,3	31,1	22,1	10,2	9,9	16,2	19,4	18,9	11,9
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	68,3	103,5	120,4	10,3	86,4	35,6	135,7	74,2	30,7	23,0	16,7	23,5	27,4	28,5	**4,6**	20,1	18,6	99,1	19,0	15,1
ΑΤΤΙΚΗ	159,0	191,3	245,9	496,4	131,9	110,0	232,1	109,3	44,6	170,1	**521,3**	111,5	69,4	74,9	29,8	24,2	61,5	261,1	25,7	16,0
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	48,2	101,3	78,6	13,7	58,9	35,8	114,7	71,7	28,3	24,9	24,6	31,9	28,1	42,8	4,7	18,8	18,1	12,1	20,2	12,3
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	84,3	131,8	66,1	11,2	41,7	54,6	145,5	65,9	36,5	41,7	25,5	51,2	31,9	57,2	18,4	22,6	20,8	41,4	21,4	30,1
ΚΡΗΤΗ	31,9	150,4	92,1	5,6	75,5	63,7	140,7	123,5	34,2	71,3	15,4	23,3	28,4	55,0	6,5	15,5	47,8	24,1	19,0	14,7

Πηγή: Επεξεργασία Μητρώων Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ.

Σημειώσεις: A: Γεωργία, δασοκομία & αλιεία, B: Ορυχεία & λατομεία, C: Μεταποίηση, D: Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού & κλιματισμού, E: Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων & δραστηριότητες εξυγίανσης, F: Κατασκευές, G: Χονδρικό & λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων & μοτοσυκλετών, H: Μεταφορά & αποθήκευση, I: Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος & υπηρεσιών εστίασης, J: Ενημέρωση & επικοινωνία, K: Χρηματοπιστωτικές & ασφαλιστικές δραστηριότητες, L: Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, M: Επαγγελματικές, επιστημονικές & τεχνικές δραστηριότητες, N: Διοικητικές & υποστηρικτικές δραστηριότητες, O: Δημόσια διοίκηση & άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, P: Εκπαίδευση, Q: Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα, R: Τέχνες, διασκέδαση & ψυχαγωγία, S: Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, W: Άγνωστη δραστηριότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Επίπεδο παραγωγικότητας εργασίας (κύκλος εργασιών επιχειρήσεων ανά απασχολούμενο, σε χιλιάδες ευρώ, σταθερές τιμές 2010) ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και περιφέρεια στην Ελλάδα, το έτος 2016

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	W
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	12,9	102,2	95,8	46,9	54,7	25,5	100,1	43,9	13,4	49,9	19,0	30,3	14,4	22,2	0,8	3,3	12,8	12,3	8,2	4,0
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	14,5	134,3	96,4	84,9	89,4	44,5	119,8	55,6	17,4	44,9	46,9	31,0	21,1	39,7	3,6	4,1	16,3	14,9	9,8	9,7
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	12,0	96,7	56,9	41,8	131,8	36,1	82,9	44,0	11,1	21,6	20,2	12,9	12,4	21,2	0,8	3,4	10,4	10,2	9,9	7,8
ΗΠΕΙΡΟΣ	21,1	38,2	134,4	45,0	52,5	20,4	103,8	45,8	12,7	21,8	35,3	20,4	14,0	20,3	1,6	3,0	7,3	9,8	8,9	0,6
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	15,3	85,1	122,5	91,9	69,0	51,2	100,9	45,6	14,7	24,1	26,3	21,5	16,2	23,6	0,8	4,4	17,0	13,2	14,1	0,5
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	18,1	67,0	108,7	45,6	83,9	37,2	101,5	48,3	13,7	36,8	17,9	442,5	16,1	24,6	6,2	3,0	13,2	14,8	11,1	1,9
ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	6,5	72,6	43,7	28,4	50,3	22,2	99,3	51,5	22,0	36,3	14,5	41,9	16,8	40,3	1,2	3,7	11,1	16,8	11,7	11,3
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	12,3	84,4	103,3	47,3	60,1	30,3	101,7	45,0	13,3	26,7	15,7	32,8	17,0	16,4	2,0	3,8	12,6	18,3	8,9	0,9
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	9,9	115,1	115,2	46,8	70,9	24,0	109,6	45,2	15,6	28,0	16,3	23,1	15,5	24,5	1,5	3,8	11,0	27,6	10,9	2,5
ΑΤΤΙΚΗ	28,9	121,1	228,4	778,1	129,3	121,7	187,8	90,6	21,9	134,5	166,9	107,1	42,6	43,5	4,9	7,8	20,3	133,3	13,4	8,0
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	7,2	59,4	75,2	45,8	82,9	16,4	96,8	31,9	16,5	52,5	16,0	44,8	13,5	25,9	2,6	3,0	9,4	12,4	10,2	0,8
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	9,8	83,9	51,6	63,7	55,5	28,5	107,9	40,2	29,3	57,9	18,6	49,1	18,0	44,0	1,8	4,9	16,5	22,8	12,9	3,6
ΚΡΗΤΗ	7,1	110,5	95,6	60,6	74,8	36,7	120,3	76,1	28,1	100,3	17,5	47,2	20,3	84,8	1,6	3,7	16,8	15,8	15,6	8,7

Πηγή: Επεξεργασία Μητρώων Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ.

Σημειώσεις: A: Γεωργία, δασοκομία & αλιεία, B: Ορυχεία & λατομεία, C: Μεταποίηση, D: Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού & κλιματισμού, E: Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων & δραστηριότητες εξυγίανσης, F: Κατασκευές, G: Χονδρικό & λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων & μοτοσυκλετών, H: Μεταφορά & αποθήκευση, I: Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος & υπηρεσιών εστίασης, J: Ενημέρωση & επικοινωνία, K: Χρηματοπιστωτικές & ασφαλιστικές δραστηριότητες, L: Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, M: Επαγγελματικές, επιστημονικές & τεχνικές δραστηριότητες, N: Διοικητικές & υποστηρικτικές δραστηριότητες, O: Δημόσια διοίκηση & άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, P: Εκπαίδευση, Q: Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα, R: Τέχνες, διασκέδαση & ψυχαγωγία, S: Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, W: Άγνωστη δραστηριότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Μεταβολή (%) της παραγωγικότητας εργασίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και περιφέρεια στην Ελλάδα, μεταξύ 2008-2016

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	W
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	-73,5	10,6	-15,6	547,0	-16,3	-50,0	-15,3	-38,3	-46,6	82,2	9,4	11,4	-42,7	-8,9	-95,1	-84,3	-26,2	-36,0	-38,4	-75,6
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	-67,6	-18,5	1,5	-4,5	-17,2	-29,6	-14,4	-35,5	-44,4	-36,9	-86,3	-1,0	-40,3	-22,3	-79,1	-75,2	-37,6	-57,4	-46,7	-48,9
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	-55,3	-45,7	-9,8	45,5	82,6	-43,2	-23,9	-37,7	-48,3	-62,2	-14,0	-78,7	-58,5	-53,7	-92,0	-79,0	-71,2	-29,9	-34,6	-7,3
ΗΠΕΙΡΟΣ	-66,2	-6,5	53,6	271,4	-12,0	-49,6	-12,7	-35,4	-47,8	-34,3	115,0	-23,4	-43,9	-3,7	-81,5	-79,5	-33,4	-31,0	-85,9	-94,3
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	-78,4	-20,7	7,9	-28,7	-20,2	-11,0	-21,6	-45,1	-49,3	-33,6	-41,9	-50,7	-40,5	-27,1	-93,7	-70,4	-38,9	-33,7	8,2	-96,6
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	-83,1	-25,8	-8,3	47,7	-10,6	-18,5	-25,7	-40,4	-55,7	-12,9	-76,6	1225,2	-49,4	-29,3	-17,5	-83,8	-14,4	-24,6	-39,8	-87,9
ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	-87,0	38,8	-22,3	138,1	0,2	-41,7	-21,6	-38,0	-23,8	34,6	-57,7	18,4	-39,2	7,2	-89,3	-76,7	-3,0	-3,2	-35,3	11,5
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	-78,6	126,0	16,2	637,7	-12,8	-31,8	-23,4	-47,8	-52,4	-16,8	-75,6	-22,5	-45,3	-25,7	-80,7	-61,7	-22,1	-6,0	-52,9	-92,8
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	-85,5	11,2	-4,3	353,9	-17,9	-32,7	-19,2	-39,1	-49,3	21,8	-2,4	-1,5	-43,4	-14,0	-68,1	-80,9	-40,9	-72,1	-42,8	-83,4
ΑΤΤΙΚΗ	-81,8	-36,7	-7,1	56,8	-1,9	10,6	-19,1	-17,2	-50,8	-20,9	-68,0	-4,0	-38,6	-42,0	-83,7	-67,8	-66,9	-48,9	-47,8	-49,9
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	-85,1	-41,4	-4,4	234,5	40,8	-54,2	-15,6	-55,5	-41,7	110,4	-35,0	40,3	-52,0	-39,5	-46,2	-84,1	-48,1	2,0	-49,3	-93,2
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	-88,4	-36,3	-21,9	468,1	33,2	-47,9	-25,8	-39,0	-19,6	38,8	-27,0	-4,1	-43,6	-23,1	-90,3	-78,3	-20,3	-44,8	-39,5	-88,2
ΚΡΗΤΗ	-77,6	-26,6	3,7	977,2	-0,9	-42,3	-14,5	-38,4	-18,0	40,7	13,5	102,4	-28,3	54,3	-75,6	-76,1	-64,9	-34,6	-17,9	-40,5

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Πινάκων 1 και 2.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10
Σχέση μεταξύ της παραγωγικότητας εργασίας και του μέσου αριθμού εργαζομένων στις επιχειρήσεις ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και περιφέρεια στην Ελλάδα, 2008 και 2016

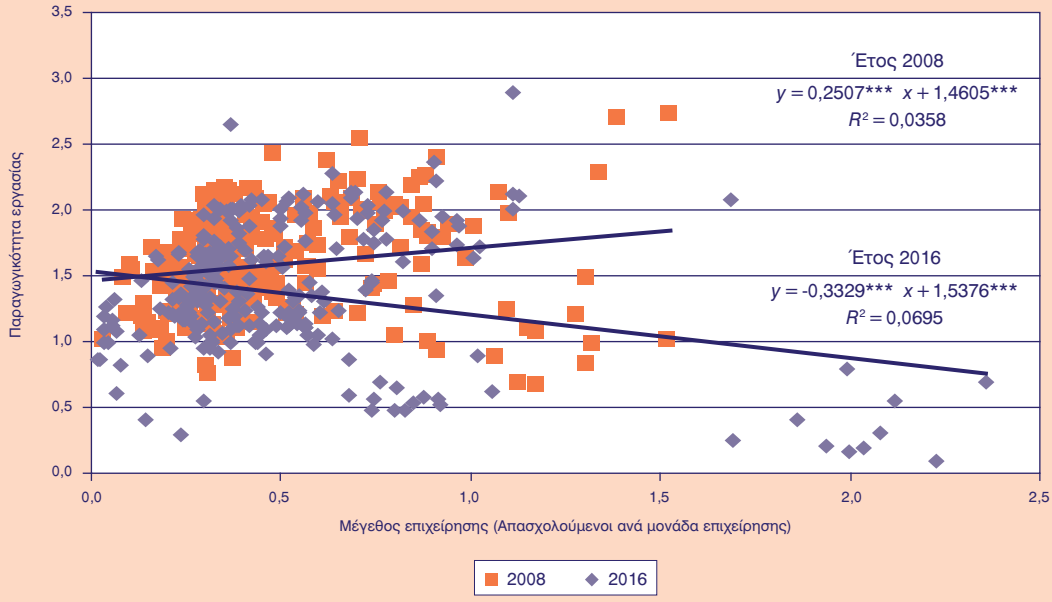

Πηγή: Επεξεργασία Μητρώων Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση: *** Υποδεικνύει στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο εμπιστοσύνης άνω του 99%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11
Σχέση μεταξύ της παραγωγικότητας εργασίας και του μέσου κύκλου εργασιών στις επιχειρήσεις ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και περιφέρεια στην Ελλάδα, 2008 και 2016

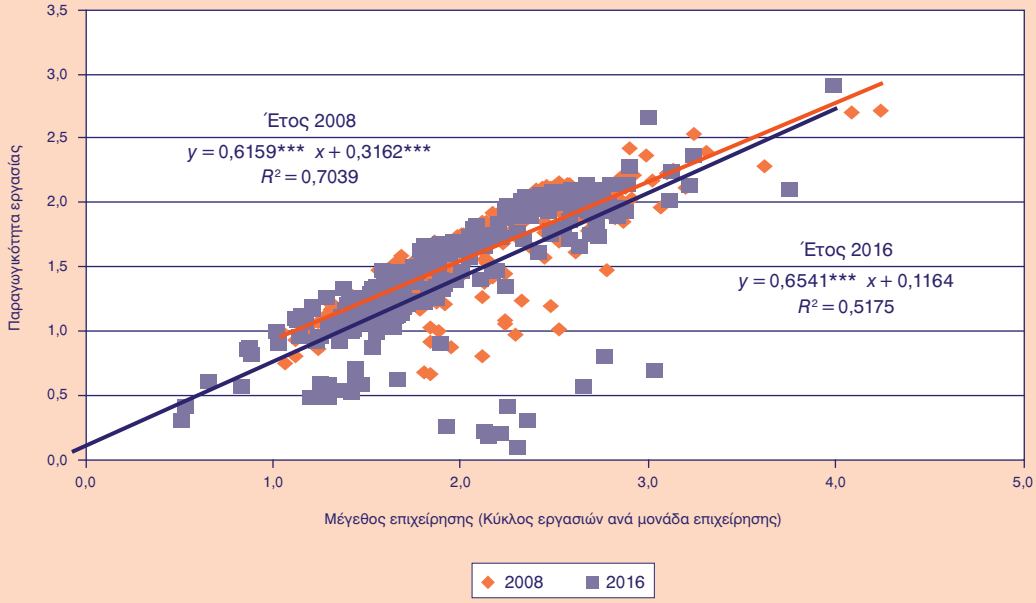

Πηγή: Επεξεργασία Μητρώων Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση: *** Υποδεικνύει στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο εμπιστοσύνης άνω του 99%.

Οι περιφέρειες της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας εμφανίζουν, κατά μέσο όρο, την υψηλότερη παραγωγικότητα εργασίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας της Στερεάς Ελλάδας το 2016 οφείλεται κυρίως στη θεαματική αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας του κλάδου της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, ο οποίος είναι πολύ υψηλής έντασης κεφαλαίου (μεγάλες αξίες συναλλαγών εξαιτίας των τιμών των ακινήτων), ενώ διαθέτει μικρό αριθμό απασχολουμένων. Αξιοσημείωτη αύξηση στο μέγεθος της παραγωγικότητας εργασίας, μεταξύ 2008-2016, παρουσιάζει επίσης ο κλάδος της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, ιδιαίτερα στην Κρήτη, τη Δυτική Ελλάδα, την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, το Νότιο Αιγαίο, και σε άλλες περιφέρειες. Αντιθέτως, αισθητή μείωση της παραγωγικότητας εργασίας εμφανίζουν ο πρωτογενής τομέας, σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες, και όλοι οι κλάδοι των υπηρεσιών, ιδιαίτερα της δημόσιας διοίκησης, άμυνας και υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης, και της εκπαίδευσης, σχεδόν σε όλες τις περιφέρειες της χώρας.

Στη συνέχεια, διερευνάται η συσχέτιση μεταξύ του μέσου μεγέθους των επιχειρήσεων και της παραγωγικότητας εργασίας κάθε κλάδου και περιφέρειας στη χώρα. Με βάση σχετικούς ορισμούς της Eurostat[5], το μέσο μέγεθος της επιχείρησης μπορεί να εκφραστεί σε σχέση με (α) τον μέσο αριθμό απασχολουμένων (αριθμός απασχολουμένων ανά επιχείρηση), και (β) τον μέσο κύκλο εργασιών (κύκλος εργασιών ανά επιχείρηση), σε κάθε κλάδο ανά περιφέρεια. Σε αντίθεση με τον μέσο αριθμό απασχολουμένων (Διάγραμμα 10 πιο πάνω), ο μέσος κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων κάθε κλάδου ανά περιφέρεια παρουσιάζει μια στατιστικά σημαντική και υψηλή συσχέτιση με το μέγεθος της παραγωγικότητας εργασίας (Διάγραμμα 11 πιο πάνω). Ωστόσο, ο βαθμός συσχέτισης υποχωρεί, από το 70% το 2008 στο 52% το 2016, δείχνοντας πιθανώς μια μικρότερη ικανότητα ή διαφορετική στρατηγική των επιχειρήσεων να αξιοποιήσουν τις οικονομίες κλίμακας, ώστε να καταστούν πιο παραγωγικές. Τα αποτελέσματα αυτά είναι σύμφωνα με προηγούμενα ευρήματα αναφορικά με την υιοθέτηση διαφορετικών στρατηγικών των ελληνικών επιχειρήσεων, ως προς το μέγεθός τους, και ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε κλάδου (και περιφέρειας) όπου δραστηριοποιούνται, με σκοπό να αποκτήσουν και να εκμεταλλευτούν τους απαραίτητους πόρους για την αύξηση της παραγωγικότητάς τους (Halkos and Tzeremes, 2007· Floros et al., 2014).

5. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο, διερευνήθηκαν οι εξελίξεις, οι τάσεις και τα προβλήματα που διέπουν την παραγωγικότητα εργασίας της ελληνικής οικονομίας, με έμφαση στο επίπεδο των κλάδων και των περιφερειών. Για τον σκοπό αυτό, εκτιμήθηκε η παραγωγικότητα εργασίας και η συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής (ΣΠΣΠ) σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, χρησιμοποιώντας μια γενικευμένης μορφής συνάρτηση περιφερειακής παραγωγής Cobb Douglas, υπό την παραδοχή της ύπαρξης σταθερής ελαστικότητας υποκατάστασης και σταθερών αποδόσεων κλίμακας. Επίσης, εκτιμήθηκε η παραγωγικότητα εργασίας σε ευρείς τομείς οικονομικής δραστηριότητας σε εθνικό επίπεδο καθώς και σε επιμέρους κλάδους ανά περιφέρεια.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες (της Ευρωζώνης, της ΕΕ, του ΟΟΣΑ), η Ελλάδα παρουσίασε μείωση της παραγωγικότητας εργασίας κατά την τελευταία δεκαετία (2008-2017), αυξάνοντας τις αποκλίσεις και μειώνοντας την ανταγωνιστικότητά της, δηλαδή, αυξάνοντας την απόστασή της από το διεθνές/ευρωκοινοτικό όριο παραγωγικότητας, ενώ εμφανίζει και μειωμένη ΣΠΣΠ. Παρά την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας σε δραστηριότητες παραγωγής (διεθνώς) εμπορεύσιμων αγαθών, όπως στη μεταποιητική βιομηχανία και την πρωτογενή παραγωγή, οι τομείς αυτοί συνεχίζουν να υπολείπονται σε σχέση με τομείς των υπηρεσιών. Τα αποτελέσματα αυτά υπογραμμίζουν την ανάγκη για λήψη μέτρων πολιτικής που θα προωθήσουν με εντατικούς ρυθμούς την παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα της οικονομίας της χώρας, ιδιαίτερα σε τομείς διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, έτσι ώστε να δημιουργηθούν συνθήκες σταθερής και ανθεκτικής ανάπτυξης. Μεταξύ άλλων, τέτοια μέτρα πολιτικής θα πρέπει να αφορούν τη μεγαλύτερη και ταχύτερη προσαρμογή της οικονομίας στις νέες τεχνολογίες και την ενσωμάτωση κρίσιμων παραγωγικών τομέων στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας.

Κατά την περίοδο 2008-2016, το χάσμα της παραγωγικότητας εργασίας και της ΣΠΣΠ μεταξύ κέντρου (Αττικής) και περιφέρειας αυξήθηκε, με την ΣΠΣΠ να εμφανίζει μείωση σε όλες τις περιφέρειες (εκτός της Δυτικής Μακεδονίας), παρά την ανάκαμψη που παρατηρήθηκε από το 2013. Τις μεγαλύτερες μειώσεις, τόσο στην παραγωγικότητα εργασίας όσο και την ΣΠΣΠ, παρουσίασαν οι νησιωτικές περιφέρειες του Βορείου Αιγαίου, του Νοτίου Αιγαίου, και των Ιονίων Νήσων. Αντιθέτως, η Αττική μείωσε το χάσμα της πα-

5. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises#SME_definition>.

ραγωγικότητας εργασίας από την πλέον παραγωγική περιφέρεια της ΕΕ-28.

Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν περιπτώσεις ύπαρξης έντονων διαφορών στην παραγωγικότητα εργασίας των κλάδων μιας περιφερειακής οικονομίας, καθώς και στην παραγωγικότητα εργασίας των περιφερειών ως προς έναν κλάδο. Συνεπώς, καθίσταται αναγκαία η περαιτέρω έρευνα και ο προσδιορισμός σε μεγαλύτερο επίπεδο λεπτομέρειας των συνθηκών παραγωγής, των μεριδίων κεφαλαίου και εργασίας στο εισόδημα, και της ΣΠΣΠ σε κάθε περιφέρεια και κλάδο της οικονομίας της χώρας[6]. Ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν και η ανάλυση της παραγωγικότητας εργασίας των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και των περιφερειών σε επίπεδο επιχείρησης, π.χ., με τη χρήση εξατομικευμένων στοιχείων από τις ετήσιες βιομηχανικές έρευνες και τα μητρώα επιχειρήσεων. Τέτοιου είδους αναλύσεις θα επιτρέψουν τον καθορισμό των ανισοτήτων μεταξύ των πλέον παραγωγικών και των λιγότερο παραγωγικών επιχειρήσεων, και των παραγόντων που τις επηρεάζουν (π.χ., επενδύσεις, εξαγωγές, δαπάνες σε Ε&Α, και βαθμός έντασης τεχνολογίας και γνώσης των απασχολουμένων). Η στατιστικά σημαντική και θετική συσχέτιση μεταξύ ανθρώπινου κεφαλαίου και ΣΠΣΠ σε περιφερειακό επίπεδο δείχνει τη σημασία της άσκησης ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης και εκπαίδευσης, με σκοπό τη (μεγαλύτερη) σύζευξη μεταξύ των γνώσεων και δεξιοτήτων του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και των πραγματικών αναγκών των επιχειρήσεων.

Στο επίπεδο του αναπτυξιακού σχεδιασμού, ενδείκνυται η προσαρμογή και ο συντονισμός των στόχων και πολιτικών των κλαδικών αναπτυξιακών προγραμμάτων (π.χ., για τις μεταφορές, την ενέργεια, τις ψηφιακές υποδομές), στο πλαίσιο της εθνικής στρατηγικής ανάπτυξης, καθώς και ο συντονισμός και η ολοκλήρωση μεταξύ των κλαδικών προγραμμάτων και των ειδικών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού ανά περιφέρεια και για κύριες οικονομικές δραστηριότητες, όπως για τη μεταποιητική βιομηχανία, την ενέργεια (ανανεώσιμες πηγές), τον τουρισμό και τις ορυκτές πρώτες ύλες. Με τον τρόπο αυτό, θα δημιουργηθούν περισσότερο τοπικά στοχευμένες δράσεις για την ενίσχυση της παραγωγικότητας και τη μείωση των ανισοτήτων, εξαλείφοντας ή μειώνοντας πιθανές συγκρούσεις μεταξύ επιμέρους κλαδικών και περιφερειακών πολιτικών.

Ιδιαίτερα σημαντική για την ενίσχυση της καινοτομίας και της παραγωγικότητας σε τοπικό επίπεδο είναι η αξιοποίηση οικονομιών κλίμακας, με την προσφορά κινήτρων για την εκμετάλλευση συνεργειών και δικτυώσεων μεταξύ επιχειρήσεων ομοειδών κλάδων και την ανάπτυξη συστάδων επιχειρήσεων (clusters) (π.χ., στη μεταποίηση, τις ΤΠΕ, τις μεταφορές και logistics), ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής. Ωστόσο, οι επιδράσεις των επιλεγόμενων πολιτικών θα πρέπει πάντα να αξιολογούνται και να σταθμίζονται, μεταξύ άλλων, ως προς τα κριτήρια του ρυθμού μεγέθυνσης της παραγωγικότητας και της μείωσης των ανισοτήτων. Για παράδειγμα, πολιτικές τεχνολογικής αναβάθμισης και προσαρμογής των επιχειρήσεων μιας περιοχής δύνανται να προωθήσουν την παραγωγικότητα και ταυτόχρονα να αυξήσουν (με την ανάπτυξη ευρυζωνικών δικτύων) ή να μειώσουν (με πολιτικές ανάπτυξης ψηφιακών δεξιοτήτων και τεχνολογίες υπολογιστικών νεφών) τις ανισότητες μεταξύ κέντρου-περιφέρειας ή/και τις αποκλίσεις μεταξύ των περισσότερο και λιγότερο παραγωγικών επιχειρήσεων (Sorbe et al., 2019).

Ευχαριστίες

Ο συγγραφέας εκφράζει τις ευχαριστίες του σε έναν ανώνυμο κριτή, τους κκ. Σωτήρη Παπαϊωάννου και Νικόλαο Ροδουσάκη, Ερευνητές του ΚΕΠΕ, και την κ. Ρωξάνη Καραγιάννη, Ερευνήτρια του ΚΕΠΕ, για τα χρήσιμα και εποικοδομητικά σχόλια και παρατηρήσεις τους σε προηγούμενες εκδοχές του παρόντος κειμένου. Οποιοδήποτε σφάλμα ή παράλειψη είναι του συγγραφέα.

Βιβλιογραφία

Στα Ελληνικά

Ελληνική Δημοκρατία (2019), *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2019*, Ελληνική Κυβέρνηση, Αθήνα.

Ελληνική Κυβέρνηση (2018), *Ελλάδα: Μια Στρατηγική Ανάπτυξης για το Μέλλον*, Ελληνική Κυβέρνηση, Αθήνα.

Τσέκερης, Θ. (2017), Δείκτες περιφερειακών ανισοτήτων για πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης, *Οικονομικές Εξελίξεις*, No. 34, σσ. 69-76.

Τσέκερης, Θ. (2018), Εξελίξεις στην παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας σε εθνικό και κλαδικό επίπεδο, *Οικονομικές Εξελίξεις*, No. 37, σσ. 62-74.

6. Μια τέτοια εναλλακτική και πιο ευέλικτη προσέγγιση, η οποία επιτρέπει τη χρήση διαφορετικών μεριδίων κεφαλαίου και εργασίας στο εισόδημα ανά περιφέρεια, αντανακλώντας έτσι πιθανές διαφοροποιήσεις στην παραγωγική τους δομή, παρέχεται με την εφαρμογή ενός υποδείγματος τύπου translog της συνάρτησης περιφερειακής παραγωγής (Beugelsdijk et al., 2018).

Στα Αγγλικά

Acemoglu, D. (2008), *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Aiginger, K. and Davies, S.W. (2004), Industrial specialization and geographic concentration: Two sides for the same coin? Not for the European Union, *Journal of Applied Economics*, 7 (2), 231-248.

Bell, C., and Ho, Y.M. (1977), On Solow's residual with intermediate goods, *Journal of Development Studies*, 13 (3), 223-228.

Beugelsdijk, S., Klasing, M.J., and Milionis, P. (2018), Regional economic development in Europe: the role of total factor productivity, *Regional Studies*, 52 (4), 461-476.

Derbyshire, J., Gardiner, B., and Waights, S. (2013), Estimating the capital stock for the NUTS2 regions of the EU27, *Applied Economics*, 45 (9), 1133-1149.

Feenstra, R.C., Inklaar, P., and Timmer, M.P. (2015), The next generation of the Penn World Table, *American Economic Review*, 105 (10), 3150-3182 (Διαθέσιμο εις: <www.ggdc.net/pwt>).

Floros, C., Voulgaris, Z., and Lemonakis, C. (2014), Regional firm performance: the case of Greece, *Procedia Economics and Finance*, 14, 210-219.

Frenken, K., Van Oort, F., and Verburg, T. (2007), Related variety, unrelated variety and regional economic growth, *Regional Studies*, 41 (5), 685-697.

Halkos, G.E. and Tzeremes, N.G. (2007), Productivity efficiency and firm size: An empirical analysis of foreign owned companies, *International Business Review*, 16 (6), 713-731.

Holmes, T.J. and Stevens, J.J. (2002), Geographic concentration and establishment scale, *Review of Economics and Statistics*, 84 (4), 682-690.

IGEAT–ULB (2008), *The Impact of Globalisation and Increased Trade Liberalisation on European Regions*, Final Report, Study for DG Regio, Politecnico di Milano, Italy.

Juncker, J.C., Tusk, D., Dijsselbloem, J., Draghi, M., and Schulz, M. (2015), *Completing Europe's Economic and Monetary Union*, European Commission, Brussels, Belgium.

Lee, B.S., Jang, S., and Hong, S.H. (2010), Marshall's scale economies and Jacobs' externality in Korea: the role of age, size and the legal form of organisation of establishments, *Urban Studies*, 47 (14), 3131-3156.

Marrocu, E., Paci, R., and Usai, S. (2013), Productivity growth in the old and new Europe: the role of agglomeration externalities, *Journal of Regional Science*, 53 (3), 418-442.

McCann, P. (2013), *Modern Urban and Regional Economics*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford, U.K.

OECD (2018), *Job Creation and Local Economic Development 2018: Preparing for the Future of Work*, OECD Publishing, Paris, France.

OECD (2019), *Towards a Renewed Strategy for Regional Policy in Greece: OECD Territorial Review of Greece 2020 - Preliminary findings*, OECD Publishing, Paris, France.

Papaioannou, S., Tsekeris, T., and Tassis, C. (2017), R*egional and Sectoral Efficiency of the Greek Economy: Measurement and Determinants*, Studies, No. 78, KEPE, Athens, Greece.

Petrakos, G., Fotopoulos, G., and Kallioras, D. (2012), Peripherality and integration: industrial growth and decline in the Greek regions, *Environment and Planning Part C*, 30 (2), 347-361.

Prager, J.C., and Thisse, J.F. (2012), *Economic Geography and the Unequal Development of Regions*, Routledge, Oxford, U.K.

Rincon-Aznar, A., Foster-McGregor, N., Pöschl, J., Stehrer, R., Vecchi, M., and Venturini, F. (2014), *Reducing Productivity and Efficiency Gaps: The Role of Knowledge Assets, Absorptive Capacity and Institutions*, wiiw Research Report No. 396, The Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna, Austria.

Siegel, P.B, Johnson, T.G., and Alwang, J. (1995), Regional economic diversity and diversification, *Growth and Change*, 26 (2), 261-284.

Sorbe, S., Gal, P., Nicoletti, G., and Timiliotis, C. (2019), Digital dividend: Policies to harness the productivity potential of digital technologies, *OECD Economic Policy Papers*, No. 26, OECD Publishing, Paris, France.

Tsekeris, T. and Papaioannou, S. (2018), Regional determinants of technical efficiency: evidence from the Greek economy, *Regional Studies*, 52 (10), 1398-1409.

Tsekeris, T. and Papaioannou, S. (2019), *Agglomeration Economies and Productivity in the EU Regions*, Study under preparation for submission for publication, KEPE, Athens, Greece.

Van Ark, B., and Jäger, K. (2017), Recent trends in Europe's output and productivity growth performance at the sector level, 2002-2015, *International Productivity Monitor*, No. 33, pp. 8-23.

Van der Panne, G. (2004), Agglomeration externalities: Marshall versus Jacobs, *Journal of Evolutionary Economics*, 14 (5), 593-604.

Vegeulers, R. (ed.) (2017), *Remaking Europe: the new manufacturing as an engine for growth*, Blueprint Series, No. 26, Bruegel, Brussels, Belgium.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

No 78 S. Papaioannou, Th. Tsekeris and Ch. Tassis, *Regional and sectoral efficiency of the Greek economy: Measurement and determinants*. Athens, 2017.

No 77 I. Reziti, *Non-linear adjustment in the Greek milk market.* Athens, 2016.

No 76 Ι. Κωνσταντακοπούλου, *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014.* Αθήνα, 2015.

No 75 Τζ. Καβουνίδη, Ι. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας.* Αθήνα, 2013.

No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές.* Αθήνα, 2013.

No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain.* Athens, 2012.

No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα.* Αθήνα, 2012.

No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005.* Athens, 2011.

No 70 Th. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece.* Athens, 2010.

No 69 Ι. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών.* Αθήνα, 2010.

No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών.* Αθήνα, 2010.

No 67 Κ. Ευστρατόγλου, Αξιολόγηση *της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα.* Αθήνα, 2009.

No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece.* Athens, 2008.

No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία ΙΙ: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα.* Αθήνα, 2008.

No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects.* Athens, 2006.

No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece.* Athens, 2006.

No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομετρική εκτίμηση της ζήτησης.* Αθήνα, 2005.

No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων.* Αθήνα, 2005.

No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις.* Αθήνα, 2005.

No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον.* Αθήνα, 2005.

No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry.* Athens, 2005.

No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων.* Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

No 80 *Ελληνική μεταποίηση: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής,* των Α. Κουτρούλη (συντονιστή), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Α. Κώτση και Ι. Χολέζα. Αθήνα, 2018.

No 79 *Εξελίξεις και προοπτικές της ναυπηγικής βιομαχανίας,* των Ε. Αθανασίου και Α. Κουτρούλη. Αθήνα, 2018.

No 78 *Αξιολόγηση επιλεγμένων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αφορούν στον ανταγωνισμό και οι επιπτώσεις τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη,* των Ρ. Καραγιάννη, Α. Κώτση (συντονιστριών), Ε. Αθανασίου, Ε.Ι. Νίτση, Ι. Χολέζα. Αθήνα, 2017.

No 77 *Ο πολιτισμικός και ο θρησκευτικός τουρισμός ως συνιστώσες του εθνικού τουριστικού προϊόντος,* των Ν. Βαγιονή και Σ. Σκούλτσου. Αθήνα, 2016.

No 76 *The emigration of Greeks and diaspora engagement policies for economic development,* by J. Cavounidis. Athens, 2016.

No 75 *General Government Spending Review, 2013-2016: An analysis framework for Future Spending Reviews in Greece, by* Y. Monogios, E. I. Nitsi (coordinators), J. N. Anastassakou, I. Cholezas, N. C. Kanellopoulos, R. Karagiannis, I. Konstantakopoulou, V. Lychnaras and Th. Tsekeris. Athens, 2016.

No 74 *Εμπορευματικές μεταφορές και ανάπτυξη διεθνών εφοδιαστικών κόμβων στην Ελλάδα,* του Θ. Τσέκερη. Αθήνα, 2016.

No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα,* των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.

No 72 *Προτάσεις γαι την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα,* του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.

No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελμάτων και αναμενόμενες επιπτώσεις,* των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2015.

No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession,* by R. Panagiotou. Athens, 2012.

No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις,* των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.

No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα,* των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.

No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία,* Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.

No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες,* των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.

No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής,* των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.

No 64 Μισθός, *συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα,* των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.

No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές,* των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.

No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία,* των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.

No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα,* του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.

No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα,* των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.

No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece,* by K. Kanellopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.

No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος,* της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.

No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος,* των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.

No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών,* του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.

No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?,* by R. Panagiotou. Athens, 2008.

No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες,* του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.

No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση,* των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.

No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων,* του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.

No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές,* του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.

No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα,* των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.

No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα,* του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.

No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές,* του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.

No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης,* του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.

No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου,* της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.

No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook,* by S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.

No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα,* των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.

No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών,* της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.

Οικονομικές εξελίξεις

ISSN 1109-6284 (Έντυπο) ISSN 2623-3681 (Ηλεκτρονικό)